

ХАВАРШЫ-ВЕСТНИК
*Карагандинской академии
Министерства внутренних дел
Республики Казахстан
имени Баримбека Бейсенова*

№ 3

2020

Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
2020 жылғы № 3
ХАБАРШЫСЫ
30 қыркүйек

ВЕСТНИК
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан
им. Баримбека Бейсенова
№ 3 за 2020 год
30 сентября

Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан

Свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.

Серия основана в 1974 г.

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

*М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор
(Республика Украина);*

*А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);*

*У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);*

*И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);*

*Н. С. Нижник, доктор юридических наук,
профессор, Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);*

*К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);*

*В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);*

*П. В. Грідюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);*

И. Ш. Борчаивили, доктор юридических наук, профессор;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Когамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;

А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;

Ж. Ш. Кусаинов, ответственный секретарь

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,
С.Б.Куанышбекова

Корректор

Бирюкова В. Т.

**Дизайн,
техническое
редактирование и ком-
пьютерная вёрстка:**

С. М. Аубакирова

Сдано в набор 07.09.2020.

Подписано в печать 25.09.2020.

Усл. печ. л. 9,3.

Формат 60×84^{1/8}.

Бумага офсетная.

Печать офсетная.

Заказ № 149.

Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план издания
ведомственной литературы
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2020 г., позиция № 3.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермекова, 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

ӘОЖ 343.3

С. Қ. Алтайбаев, қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Жаппай тәртіпсіздікті ескертудің кейбір шаралары

Аннотация. Ғылыми мақалада жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу мәселесі қарастырылады. Автор жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтың жолын кесу аспектісін қарастыра келе, жаппай тәртіпсіздіктің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, бірқатар алдын алу шарасына тоқталды. Мақалада Қордай мен Сәтбаев қаласында орын алған Қазақстан аумағындағы жаппай тәртіпсіздік оқиғалары талданады, сондай-ақ олардың алдын алу шарасының кемшілігі қарастырылады. Жұмыста жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу жөніндегі қызмет жаппай тәртіпсіздіктің объективті себебі мен жасалу жағдайына; жекелеген өңірдегі қылмыстық қол сұғушылыққа; жаппай тәртіпсіздікке немесе қоғамдық тәртіпті топтасып бұзуға ұласуы мүмкін бағынбайтын сипаттағы құқық бұзушылыққа негізделетініне баса назар аударылған; теріс жеке қасиет, сондай-ақ жаппай тәртіпсіздік жасаған немесе оларды жасауға бейім адамдарға әлеуметтік қарсы тұру аталады.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, жаппай тәртіпсіздік, криминологиялық сипаттама, қылмыстылықты ескерту, қылмыс жасауды ескерту, жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу, қақтығыс.

Қазіргі уақытта Қазақстанның әр жерінде болып жатқан дүмпу біздің қоғамның қалыпты дамуын айтарлықтай қиындата түседі.

Бүгінгі уақытта қылмыстық құқық бұзушылыққа табысты қарсы тұрудың объективті алғышартын нығайту мен дамыту осы үдерісте субъективті фактордың рөлін мемлекет пен оның институтының саналы, ұйымдастыру-басқару және тәрбие қызметін арттырумен тығыз байланысты.

Нақты өмірде қылмыстық құқық бұзушылық нақты адам немесе адамдар тобы жасаған жеке қылмыс түрінде көрінеді.

Жаппай тәртіпсіздіктің криминологиялық сипаттамасына келетін болсақ, мақалада осы мәселе бойынша отандық мамандардың іргелі еңбектерін пайдалана отырып, қылмыстың осы түріне сипаттама беруге әрекет жасалды, онсыз оның алдын алу және ескерту үшін шара әзірлеу мүмкін емес.

Қылмыстылықты ескерту бір-бірімен иерархиялық байланыстағы міндеттен тұрады. Оның біріншісі — тұтастай алғанда, қылмыстылық динамикасына, құрылымына, себебіне алдын алушылық әсер ету (әлеуметтік алдын алу). Екіншісі — қылмыстық мінез-құлық түрлері мен нысанын ескерту, қоғамдық өмірдің белгілі бір саласындағы қылмысты ескерту, жекелеген әлеуметтік топ пен басқалардың қылмысын ескерту (криминологиялық алдын алу). Үшінші міндет жеке адамдардың қылмыс жасауын ескертуден тұрады (жеке криминологиялық алдын алу) [1, 110–111].

Әлеуметтанушылардың пікірінше, қылмыстың алдын алу қоғамдық қатынасты тиімді ұйымдастыру мен реттеу бойынша әлеуметтік қызметтің бір түрі болып табылады және оның әлеуметтік бақылау мен әлеуметтік алдын алу сияқты маңызды бағытына жатады. Соңғысының құрамында қылмыстың алдын алудан басқа әкімшілік, азаматтық, еңбек және өзге де құқық бұзушылықтың алдын алады.

Қылмыстың алдын алу әлеуметтік басқарудың ерекше саласы адам қызметінің белгілі бір түрі, мінез-құлық актісі ретінде ғана емес, олардың белгілі бір жиынтығы, бірыңғай функциясын орындайды.

Сондықтан қылмыстың алдын алу мемлекет азаматтарының құқығы мен бостандығын және құқық тәртібін қорғау жөніндегі функциясының құрамдас бөлігі болып табылады. Қылмыстың алдын алу, белгілі бір объектіге (қылмыстық мінез-құлықтың себебі мен жағдайы) бағытталған кез келген ерекше іс-әрекет сияқты қойылған мақсатты іздей отырып, нысаны, мазмұны, ауқымы бойынша ерекшеленеді, әртүрлі деңгейде өтеді және сол немесе өзге де субъектімен жүзеге асырады.

Мәселен, жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу жөніндегі қызмет жаппай тәртіпсіздікті жасаудың объективті себебі мен жағдайына; жекелеген аймақтағы қылмыстық қол сұғушылыққа итермелейтін криминогендік жағдайға; жаппай тәртіпсіздікке немесе қоғамдық тәртіпті топтық бұзуға көшуі мүмкін еңсерілмейтін сипаттағы құқық бұзушылыққа; жаппай тәртіпсіздік жасаған не оларды жасауға бейім адамдардың теріс тұлғалық қасиетіне, сондай-ақ әлеуметтік қарсы мінез-құлқына мақсатты түрде ықпал етуге бағытталған.

Үш деңгейде: жалпы әлеуметтік, әлеуметтік-криминологиялық және жеке қылмысты ескерту бойынша іс-шара жоспарланып, іске асырылуда. Жалпы әлеуметтік деңгейде ескерту шарасы барынша үйлесімді қоғамдық даму процесін, ірі ауқымды әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-саяси міндетті табысты және уақытылы шешуді қамтамасыз етуден тұрады.

Қылмыстың жалпы әлеуметтік алдын алу қоғамның тиімді, жоғары кәсіби басқаруында, оның дамуының шарасыз қайшылығы мен қақтығысын шешуге, экономикалық, әлеуметтік және саяси институт қызметіндегі ең аз шығынмен дисфункцияны жоюға мүмкіндік береді. Бұл іс-әрекеттің қылмысқа қарсы тікелей күрес және жекелеген қылмыстың алдын алу өзінің арнайы мақсаты болмаса да, ол осы міндетті шешуге айтарлықтай ықпал етеді, қылмысты қоректендіретін шартты тарылтып және оған қарсы күрес үшін терең алғышарт жасай отырып жүзеге асырады.

Қылмыстың жалпы әлеуметтік алдын алу, демек, олар тығыз байланысты басты теріс құбылысты жоймай, екінші дәрежелі құбылысты жоюға болмайтын жағдайға негізделеді.

Маңызды проблеманың бірі құқық қорғау органдарының қоғамдық тәртіпті топтық және жаппай бұзудың жолын кесу бойынша іс-қимылға дайындығын қамтамасыз ету болып табылады, олар авария, апатқа байланысты төтенше мән-жайдан айтарлықтай ерекшеленеді. Мұнда көп нәрсе жұмыстың дұрыс ұйымдастырылуына байланысты: ең көп қате, кемшілік жоспарлау кезеңінде де жіберіледі, бұл кейіннен жаппай сипатқа ие болатын топтық қоғамға қарсы көріністі дер кезінде оқшаулауға мүмкіндік бермейді. Қақтығыс, олардың салдары сияқты жаппай тәртіпсіздік уақыт бойынша белгілі бір созылымға ие. Бұл жанжалды тұрақтандыру, жаппай тәртіпсіздікті болдырмау, жанжалды тудырған, жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастырған және оларға белсенді қатысқан адамдарды анықтау жөніндегі іс-шараны ұйымдастыру, жоспарлау, дайындау және өткізу үшін мүмкіндік туғызады. Қақтығыс пайда болған және болашақта жаппай тәртіпсіздік болуы мүмкін көріністі болжау ықтималдығы жеткілікті дәрежеде болуы қажет. Бірақ, сонымен қатар қиындық әрбір нақты жағдайда басқа жағдайға ұқсамайтындықтан туындайды және құқыққа қарсы көріністі оқшаулау бойынша іс-шараны жүргізу кезінде тиісті органдар қалыптасқан жағдайдың ерекшелігін негізге алуы тиіс. Бұл ретте құқық қорғау органдарының осындай жағдайда іс-қимылын ұйымдастыру негізі мен тактикасы бойынша нұсқау, нұсқаманы ұстана отырып, тәртіпсіздіктің, қоғамдық

тәртіптің топтық бұзылуының, сондай-ақ олардың ұйымдастырушыларының және айдап салушылардың жеке әрекетінің туындауына ықпал еткен себеп пен жағдайды жан-жақты талдаусыз табысқа жету қиын. Осылайша әрбір нақты жағдайда жаппай тәртіпсіздікке және шешім қабылдауда жеделдікке ұласатын шиеленісті бағалауға тыңғылықты көзқарас талап етіледі. Мұндай жағдайда бұрын жасалған жаппай тәртіпсіздікке қарсы күрес жөніндегі қызметтің оң тәжірибесі мен кемшілігін талдауға және қорытуға негізделген жұмыс әдістемесін пайдалану қажет. Жамбыл облысының Қордай ауданында 2020 жылдың 7 ақпанында жергілікті тұрғындар арасында қақтығыс пен жаппай төбелес болған. Салдарынан он адам қаза тауып, жүздеген адам зардап шекті. Сонымен қатар полиция қызметкерлері жарақаттанды, олардың екеуі оқ жарақатын алған.

Жанжалдың арандатушылары мен куәгерлері не болып жатқанын бейнеге түсіріп, азаматтарды әлеуметтік желі мен мессенджер арқылы заңсыз әрекетке шақырған. Бұл қақтығыстың ушығуына және топтық төбелеске қатысушылар санының көбеюіне әкеп соғып, көрші елді мекендерден тағы 300-ге жуық адам жиналған.

Өрттің салдарынан 25 жеке үй, 15 сауда нысаны және 41 автокөлік зақымданған. Жанжалға қатысушылар полицияға белсенді түрде қарсылық көрсетіп, металл заттарын, тас, сондай-ақ атыс қаруын қолданған.

Тәртіп сақшыларының әрекеті нәтижесінде тәртіпсіздікке қатысы бар 47 адам ұсталған. Олардың барлығы тек Қазақстан азаматтары болған.

Қазақстанның құқық қорғау органдары 2020 жылдың 19 ақпанында Жамбыл облысындағы жаппай тәртіпсіздіктен кейін 90-ға жуық қылмыстық іс қозғады. Кісі өлтіру, жаппай тәртіпсіздік, тонау және қарақшылық фактісі бойынша 11 қылмыстық іс қозғалған [2]. Мақалада мысалға алынған екі жағдайда да экстремалды жағдайда бұқара, тобыр алдында сөз сөйлеулер барысында оларды саяси, әлеуметтік-экономикалық және этностық жанжалды шешуде күш қолдану әдісінен бас тартуға, билік пен басқару өкілдерінің заңды талабын орындауға итермелейтін, агрессивті көңіл-күйдегі азаматтардың басым бөлігімен қарым-қатынас жасауға қабілетті мамандардың жоқ екенін көрсетеді. Жанжалды жағдайға жол бермеу және оларды жаппай тәртіпсіздікке тікелей тарту мақсатында түрлі оппозициялық топ, партияның және азаматтардың басқа да бірлестігінің көшбасшыларымен байланыс орнату мен келіссөз жүргізу тактикасының мәселесі өткір тұр. Тәжірибеде, мысалы, осы мақсат үшін туындаған даулы жағдайды шешудің ықтимал заңды жолдарын түсіндіре отырып, беделді және құзыретті адамдардың топ алдында сөз сөйлеуі жиі қолданылады. Діни қайраткер, ақсақалдар, көпшілік қауымға танымал қоғамның интеллигенция өкілі, облыс басшылары осындай бола алады. Аталған тәжірибе жаппай құқыққа қарсы көріністің алдын алуда бірнеше рет табыс әкелгенін сенімділікпен атап өтуге болады. Сонымен қатар әртүрлі әлеуметтік топ үшін әртүрлі тұлға беделді болуы мүмкін, сондықтан қатысушылардың контингентіне байланысты қатысушылардың мүддесіне жауап беретін адамдарды таңдау әрқашан мүмкін емес. Сондықтан әртүрлі беделділердің рөлін елемей, осы мақсат үшін арнайы дайындалған және оқытылған, аталған оқиғаның алдын алу кезінде барлық ұрымтал тұсын түсінетін адамдар контингентінің дайын болуы орынды. Бұл жағдайда ең қолайлысы наразылық білдіру үшін негіз болған себепті жою бойынша қабылданған нақты шара туралы хабарлама, ақпарат болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті қорғаудың тиімділігін арттыру үшін құқық қорғау органдарының басқа мемлекеттік, саяси, қоғамдық ұйым және қозғалыспен ақпарат алмасу жүйесін жетілдірудің маңызы зор. Бұқаралық ақпарат құралымен тұрақты өзара іс-қимылды қамтамасыз етудің маңызы ерекше. Олар қоғамдық пікір қалыптастырады. Осыған байланысты саяси партия мен қоғамдық қозғалыстың көшбасшылары, белсенділері туралы ақпаратты жинау және жүйелеу жөніндегі жұмысты дұрыс ұйымдастыру үлкен маңызға ие болып отыр. Жинақталған материалды пайдалана отырып, бұқаралық ақпарат құралының өкілдерін

бірлестік пен қозғалыстың құқыққа қарсы қызметімен көрнекі және дәлелді түрде таныстыру, құқық қорғау органдарының іс-әрекетінің заңдылығын көрсету керек. Алайда БАҚ-тың болып жатқан оқиға туралы хабарламасы қызығушылық тудыратын адамдардың ағынын тудыруы мүмкін екенін және сол арқылы қоғамға қарсы әрекет ауданындағы адамдардың санын едәуір арттыратынын ескеру қажет.

Қоғамда болып жатқан кез келген теріс процестің жағымсыз әсеріне қарсы әрекетті күшейтуге бағытталған бірқатар ұйымдық әдісті әзірлеу, құқық қорғау қызметінде азаматтардың белсенділігін арттыруға баса назар аудару қажет.

Жаппай қоғамға қарсы көрініс пен тәртіпсіздіктің алдын алу жөніндегі іс-шара тиімділігінің кепілі, оларға әкеп соғуы мүмкін үдеріс туралы осындай көріністің өршуі туралы ақпаратты уақытылы алу болып табылады.

Мұндай фактіні алдын ала анықталған проблема бойынша мақсатты зерделеу жолымен анықтау қажет, олардың шешілмеуі әлеуметтік шиеленіс ошағын туындатады.

Жаппай қоғамға қарсы көрініс алдындағы бұрын келтірілген барлық мән-жайды талдау олардың бірде-біреуі жеке алынған жаппай қоғамға қарсы көріністің пайда болуының нақты қауіптілігін жеткілікті дәрежеде растай алмайтынын мәлімдеуге мүмкіндік береді. Мұндай қорытынды нақты жағдайды кешенді талдау мен оның даму үрдісін айқындау негізінде ғана жасалуы мүмкін.

Жағдайды қадағалау, осындай көріністің өршуі туралы ақпаратты уақытылы алу мақсатында осындай ақпаратқа ие болу мен бақылауды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік шара кешенін әзірлеу қажет. Бірінші жағдайда бұл келесідей болуы мүмкін:

– өз қызметінің түрі бойынша қоғамдық пікірді зерттеуге, әлеуметтік процестің дамуын талдауға және болжауға қатысы бар мамандар;

– лидерлері рұқсат етілмеген митингіні, қоғамға қарсы бағыттағы басқа да көріністі ұйымдастыруға бейім өздігінен қызмет ету бірлестігінің қатысушылары.

Екінші жағдайда, тиісті бақылауды жүзеге асыру қажет:

– ұлттық және діни негізде жергілікті тұрғындар арасындағы қақтығыс жиі орын алатын елді мекен мен аудандарда;

– көпшілік пайда болуы мүмкін халық көп жиналатын жерде.

Жаппай тәртіпсіздікті жасауға жол бермеуге бірқатар мемлекеттік орган жүзеге асыратын жалпы өкілдік сипаттағы шараның қолданылуы бағытталған:

– белгілі оқиғаның туындауына әкеп соқтыратын және оларға халықтың нақты тобының қатысу себебі болатын факторды анықтау және уақытылы жою;

– заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға бағытталған шара;

– қоғам арқылы қоршаған ортаға бейтараптандыру әсерін топтық сипаттағы қоғамға қарсы көрініске көшуі мүмкін процесс;

– Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде бекітілген жаппай тәртіпсіздікке белсенді қатысқаны үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеу.

Жаппай тәртіпсіздік ұғымын негізге ала отырып, олардың алдын алу адамдардың көп шоғырлануының (тобырдың) пайда болуына жол бермеуге немесе оған тартылатын адамның санын шектеуге, сондай-ақ құқыққа қарсы әрекет жасауға бейім адамдарға қатысты тежеуші ықпал етуге әкеп соқтырады деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте, теріс жағдай салыстырмалы ұзақ уақыт бойы дамитын жағдайда бірінші бағыт жақсырақ екенін ескеру керек. Іс-әрекеттің екінші бағыты оқиға өздігінен дамитын немесе тобырдың пайда болуына кедергі жасау қиын әрі мүмкін болмаған жағдайда орынды.

Топтық құқыққа қарсы көрініске қатысушыларға тежеуші ықпал ету мақсатында, ең алдымен, болып жатқан оқиғаға қатысушылардың мінез-құлқына оң әсер етуге және бұрын айтылған әлеуметтік-психологиялық фактордың басымдылығын төмендетуге қабілетті бірқатар іс-шара жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл – елді мекенде спирттік ішімдікті сатуға

уақытша тыйым салу; әлеуметтік желіні бұғаттау. Сонымен қатар қоғамға қарсы көрініске қатысушыларға өздерінің мүмкін болатын құқыққа қарсы әрекеті үшін жазасыздықтың жалған сезімі тән болғандықтан, оларда бар иллюзияны осы мақсатта дамыту қажет. Болып жатқан оқиғаға демонстрациялық бейне-фототүсірілім жүргізу қатысушылардың мінез-құлқын тежеп әсер етеді.

Топ ішіндегі қысымды бәсеңдетумен оның қатысушыларының іс-қимылында ұйымшылдықты азайту тәсілінің бірі оның назарын басқа объекті мен сұрақтарға назар аударту болып табылады. Осы мақсатта әуен тарататын немесе әртүрлі хабарлама, сондай-ақ әрекетті тоқтатуға шақыратын радиотаратқыш пен күшейткіш құрылғыны пайдалануға болады. Бұл арандатушылық үндеуді және тәртіпсіздікті бастаушылардың үндеуін бәсеңдетуге, олардың ұйымдастырушылық іс-қимылына кедергі жасауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, өткізілетін іс-шара тиімділігінің маңызды шарты олардың нақтылығы, оларды іске асыру кезінде кешенді тәсілді жүзеге асыру, функцияны нақты ажырату, құқықтық тәртіп органдарының қиын жағдайда әрекет етуге моральдық және кәсіби дайындығы болып табылады.

Жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу процесінде ескерілуі қажет маңызды ерекшелік ретінде, олар әдетте, қалаларда және тек облыс бағынысындағы аудан орталықтарында ғана жасалады деп есептеуге болады. Осыған Сәтбаев қаласындағы жағдай дәлел бола алады: Сәтбаев қаласындағы жағдайдың мәліметінше, тәртіпсіздікке 300-ге жуық адам қатысқан. 59 млн теңгеге материалдық шығын келтірілген.

Естеріңізге сала кетейік, 2020 жылдың 23 шілдесінде кешке Сәтбаев қаласының тұрғыны полицияға бес жасар қыздың жоғалғаны туралы хабарлаған болатын. Іздеуге еріктілер қосылып, олар баланың суретін әлеуметтік желіге салады. Осыдан кейін іздеу шарасы стихиялық сипатқа ұласады. Бірнеше сағаттан кейін жоғалған қыз бес қабатты үйдің пәтерлерінің бірінде екені белгілі болып, оны ересек ер адам ұстап отырғаны анықталады. Ол ұсталады.

Әрі қарай іздеуге қатысқан тұрғындар тұрғын үйге шабуыл жасап, күдікті қылмыскерді беруді талап етеді. Олар тәртіп сақшылары «шу» гранатасын қолданғаннан кейін ғана тарала бастайды. Одан кейінгі оқиға күдіктіні жеткізген ішкі істер бөлімі ғимаратының жанында болады. Бірнеше адам тәртіпсіздік жасау үшін ішке кіруге тырысады.

Олар қақпаны, ауладағы ағаш беседканы, қаза болған полиция қызметкерлеріне қойылған ескерткішті сындырады, полиция ғимаратының периметрі бойынша шамдарды қиратады, ғимарат терезелерінің әйнектерін шағады, сыртқы бейнебақылау камералары мен қызметтік автокөліктерді зақымдайды [3].

Бұл жерде топ басшылары топтың арынын қаруға ие болу мақсатында ішкі істер бөлімін басып алу үшін және т.б. бағыттауы да мүмкін.

Аталған әрекеттегі ерекшелік белгілі бір дәрежеде ауыл және қала тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдайы арасындағы айырмашылыққа байланысты, олар жасаған құқық бұзушылықтың сипатына әсер етеді және оған жаппай тәртіпсіздікке жол бермеуге бағытталған алдын алу шарасын ұйымдастыру кезінде облыстық ІІБ басшыларына назар аудару қажет.

Біздің ойымызша, қалаларда жаппай тәртіпсіздік жасау жеңілдеді және қалаларда бір-біріне бейтаныс, әртүрлі мүддесі бар адамдардың қарым-қатынас факторы әрекет етеді: қалада жекелеген адамдардың мінез-құлқына жіті бақылау орнату қиын, олардың байланысын белгілеу де күрделі, бұған ата-ананың балаларға нашар бақылауы да әсер етеді.

Жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу мен жою — бұл ең алдымен саяси және экономикалық институттың айрықша құзыреті. Ішкі істер органдарына туындаған жанжалды тұрақтандырудың басты рөлі тиесілі. Жаппай тәртіпсіздікті бастау үшін тікелей маңызы бар себеп, әдетте, нақты негізі жоқ қауесет немесе бұрмаланған түрдегі нақты оқиға қақтығысқа

бағдар беру болып табылады. Мысалы, сол Қордайдағы жанжалдың арандатушылары мен куәгерлері не болып жатқанын бейнеге түсіріп, азаматтарды әлеуметтік желі мен мессенджер арқылы заңсыз әрекетке шақырған. Бұл қақтығыстың ушығуына және топтық төбелеске қатысушылар санының көбеюіне әкеліп — көрші елді мекендерден тағы 300-ге жуық адамның жиналуына себеп болған.

Криминологиялық әдебиеттерде жеке тұлғаның қоғамға қарсы көзқарасын қалыптастыруға әсер ететін жағдай жан-жақты зерттелген және оларды жою жолы көрсетілген. Жаппай тәртіпсіздік жасаған адамдарда қоғамға қарсы ұстаным орнатудың қандайда бір ерекшелігін белгілемеген, сондықтан да біз осыларды қараймыз.

«Жаппай тәртіпсіздікті» жасауға ықпал ететін жағдайды жою олардың алдын алудың маңызды құралы болып табылады.

Әрине, қандайда бір кемшілікті жою алдында оларды дер кезінде анықтау қажет. Осыған байланысты ішкі істер органдарының қызметкерлері халықпен, өңірдегі бейресми қоғамдық қозғалыс өкілдерімен, кәсіпорын, зауыттың әкімшілігімен байланысты қолдап, нығайту қажет. Шынайы ақпарат алу үшін ішкі істер органдарының қызметкерлері жаппай тұрғындардың сенімінде болуы тиіс.

Осы орайда, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына 2020 жылдың 1 қыркүйегінде «Сындарлы қоғамдық диалог — қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында: «Азаматтардың барлық сындарлы өтініш-тілегін жедел әрі тиімді қарастыратын «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру — бәрімізге ортақ міндет», — дей келе, «Билік пен қоғам арасында тұрақты диалог орнату арқылы ғана қазіргі геосаяси ахуалға бейімделген үйлесімді мемлекет қалыптастыруға болады», [4] — деп ортақ міндеттің бірін атап өткен.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алтайбаев С.Қ., Ынтықбаев М. Қ. Криминология: Дәрістер курсы. — Қарағанды: Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2016. — 191 б.
2. Электрондық ресурс <https://ruspekhn.ru/events/massovye-besporyadki-v-kazakhstane-2020>
3. Электрондық ресурс <https://kursiv.kz/news/proisshestviya/2020-07/dvukh-uchastnikov-massovykh-besporyadkov-v-satpaeve-obyavili-v-rozysk>
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылдың 1 қыркүйегінде «Сындарлы қоғамдық диалог — қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Қазақстан халқына Жолдауы.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос о профилактике массовых беспорядков. Автор, исследуя аспекты пресечения уголовных правонарушений в целом, остановился на ряде предупредительных мер с учетом специфических особенностей массовых беспорядков. Анализируются события массовых беспорядков на территории Казахстана, произошедшие в Кордае и Сатпаеве, а также рассматриваются недостатки мер по их предотвращению. В работе сделан акцент на том, что деятельность по предупреждению массовых беспорядков основывается на объективных причинах и условиях совершения массовых беспорядков; преступных посягательствах в отдельных регионах; правонарушений непреодолимого характера, которые могут перейти в массовые беспорядки или групповые нарушения общественного порядка; негативных личностных качеств, а также социального противодействия лицам, совершившим массовые беспорядки либо склонным к их совершению.

RESUME

The scientific article deals with the issue of prevention of mass riots. The author, considering the aspects of suppression of criminal offenses in General, focused on a number of preventive

measures, taking into account the specific features of mass riots. The article analyzes the events of mass riots on the territory of Kazakhstan, which occurred in Kordai and Satpayev, and also considers the shortcomings of measures to prevent them. The paper focuses on the fact that the prevention of mass riots is based on objective reasons and conditions for committing mass riots; criminal attacks in certain regions; offenses of an insurmountable nature that can lead to mass riots or group violations of public order; negative personal qualities, as well as social resistance to persons who have committed mass riots or are inclined to commit them.

УДК 343.14

Биндюкова Т. С., научный сотрудник центра по исследованию истории ОВД Научно-исследовательского института, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Участие адвоката-защитника в досудебных стадиях уголовного процесса Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена правовому положению адвоката-защитника в уголовном процессе Республики Казахстан. Автор проводит сравнительно-правовой анализ новелл уголовного судопроизводства, существенно расширивших полномочия защитника в досудебном производстве. Рассматриваются отличительные особенности деятельности адвоката-представителя в гражданском процессе и адвоката-защитника в уголовном процессе. Поднимается проблема равноправия сторон в досудебных стадиях и показаны возможности надления адвокатов правом на самостоятельный сбор доказательств в досудебных стадиях, приводятся точки зрения ученых по этому вопросу. Особое внимание уделено праву адвоката-защитника на особое доказательство, которое он вправе не предъявлять органу уголовного преследования на момент окончания расследования и ознакомления с материалами уголовного дела.

Ключевые слова: адвокат, защитник, представитель, юридическая помощь, досудебное расследование, адвокатская деятельность, следователь, прокурор, суд, доказательства, процессуальное решение.

С распространением принципа состязательности и равноправия сторон (ст. 23 УПК РК) на все стадии уголовного процесса Республики Казахстан роль адвоката-защитника, как стороны, оказывающей за определенную плату или за счет бюджета (ст. 17, ст. 19, ч. 3 ст. 26, ч. 1 ст. 48 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи») [1] юридическую помощь заинтересованным участникам процесса (подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, осужденным, оправданным, свидетелям, имеющим право на защиту, потерпевшим) значительно возрастает. В пользу такого вывода свидетельствуют изменения и дополнения в уголовный процесс, внесенные Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» от 21 декабря 2017 г. [2] и Законом РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» от 5 июня 2018 г., существенно расширившие полномочия адвоката-защитника по оказанию юридической помощи подзащитному в досудебном расследовании. В первую очередь это расширение перечня процессуальных действий, при отказе в выполнении которых следователем (дознавателем) без уважительных на то причин, адвокат вправе обратиться непосредственно к следственному судье, который, признав обоснованность требований, вправе принудить органы расследования к их исполнению (п. 3 ч. 3 ст. 70 УПК РК). Во-вторых, это новый порядок ознакомления с материалами уго-

ловного дела и право адвоката на особое доказательство, которое он может не предъявлять стороне обвинения (ч. 4 ст. 296 УПК РК).

Тем самым адвокат в уголовном процессе Республики Казахстан получил новые рычаги воздействия на следственный аппарат, которые, по мнению законодателя, обеспечат оптимизацию досудебного расследования.

Понимание указанных новелл относительно статуса адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве требует, прежде всего, рассмотрения генезиса становления адвокатуры сквозь призму возложенных на нее функций, стоящих перед ней задач и способов достижения конечной цели ее деятельности – защиты граждан от необоснованного обвинения и оказания юридической помощи нуждающимся в этом участникам проводимого досудебного расследования (пп. 1, 3, 7 и 8 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»).

Право на защиту — неотъемлемое права любого гражданина, признаваемое всем мировым сообществом, содержащееся в общепризнанных стандартах осуществления правосудия, основные положения которых закреплены и в основном законе нашей страны — Конституции Республики Казахстан в качестве конституционного принципа (ч. 2 ст. 13). Указанный принцип был положен и в основу отраслевого законодательства (ст. ст. 26, 27 УПК РК, ч. 1 ст. 2 и ст. 14 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»), регламентирующего защиту как средство ограждения заподозренного лица от необоснованного обвинения и как способ оказания юридической помощи гражданам [3, 150-156]. Особенность защитительной деятельности в уголовном процессе проявляется и в свободе выбора лицом способа её осуществления: самостоятельно или путем привлечения адвоката-защитника или адвоката-представителя (п. 3 ч. 9 ст. 63, п. 3 ч. 5 ст. 65, ч. 2 ст. 66, ч. 1 ст. 68, ч. 1 ст. 69 УПК РК). Исключение составляют лишь случаи обязательного участия защитника (ч. 1 ст. 67, ч. 2 ст. 69 УПК РК). Именно с этих позиций и следует рассматривать деятельность адвокатов в досудебном расследовании, не смешивая ее с судебной защитой прав, свобод и законных интересов граждан (ч. 1 ст. 76 Конституции РК) и защитой гражданином своей чести и достоинства (ч. 1 ст. 18 Конституции РК), в том числе и в судебном либо ином порядке посредством привлечения адвоката-представителя [4, 32–34].

Обратим внимание на различия между адвокатом-защитником и адвокатом-представителем. Защитнику подозреваемого (обвиняемого) переходят не все права защищаемых лиц, как в случае перехода к представителю всех прав представляемого (ч. 3 ст. 76 УПК РК). Принцип полной замены неприемлем в уголовном процессе, поскольку персональная ответственность за совершенные преступления не может переходить на лиц, к нему непричастных. Указанное положение нашло свое закрепление в ч. 2 ст. 35 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи».

Статус адвоката-защитника сохраняется и при изменении статуса защищаемого лица (например, свидетеля, имеющего право на защиту, на статус подозреваемого, подозреваемого – в статус обвиняемого и т. д.). Данное правило не относится к статусу адвоката-представителя, так как он при изменении статуса представляемого теряет свой статус и прекращает деятельность до заключения нового соглашения.

Кроме того, объем процессуальных прав у адвоката-защитника превышает объем прав защищаемого лица. Действуя в пользу и в интересах клиента (ст. ст. 7, 8 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»), адвокат-защитник вправе самостоятельно выбирать средства и методы защитительной деятельности (направлять обязательные для исполнения запросы в учреждения и организации, ходатайствовать о проведении альтернативных независимых экспертиз, проводить добровольный опрос любых лиц, ходатайствовать о проведении следственных и иных процессуальных действий). Если же предоставленных полномочий для качественного обеспечения защиты недостаточно, то адвокат-защитник

вправе получить необходимую для защиты информацию посредством привлечения следственного судьи (ст. 70 УПК РК и ст. 33 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи») [5, 110–116].

Следует также отметить, что в гражданском процессе, в отличие от уголовного, в качестве лица, защищающего интересы гражданского истца или ответчика, ранее мог выступать представитель, не имеющий лицензии адвоката, но действовавший на основе доверенности от истца или ответчика, делегирующих ему принадлежащие им права. Сейчас такое лицо для оказания юридической помощи в виде представительства интересов лиц в судах должно быть членом одной из палат юридических консультантов.

На обязательность участия сторон в судебном разбирательстве указывал ещё известный русский процессуалист И. Я. Фойницкий, который отмечал, что обвинение всегда порождает защиту, поскольку «...процесс, где обвиняемый поставлен лицом к лицу против обвинения, вооруженного всеильною помощью государства, не достоин имени судебного разбирательства, он превращается в травлю...» [6, 3].

В качестве защитника в уголовном процессе может выступать прежде всего профессиональный адвокат. Это обусловлено тем, что к профессиональному адвокату предъявляется ряд общеобязательных требований, закрепленных в ч. 1 ст. 32 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»:

- наличие высшего юридического образования;
- наличие лицензии на право осуществления адвокатской деятельности;
- обязательное членство в коллегии адвокатов;
- оказание юридической помощи на профессиональной основе.

Отсутствие хотя бы одного положения, является основанием для отказа в допуске адвоката в качестве профессионального защитника по уголовному делу. Помимо этого, в ч. 2 указанной нормы предусмотрен прямой запрет на занятие адвокатской деятельностью лицам, которые либо в силу своих физических или психических данных, либо в силу компрометирующих их личность обстоятельств (например, судимость, исключение из реестра палаты юридических консультантов по отрицательным мотивам и т. п.) не могут быть адвокатами. Если же в дело допущены в качестве защитников другие лица (законные представители, представители), то они могут осуществлять свои полномочия только наряду с профессиональным адвокатом (ч. 2 ст. 66 УПК РК, п. 4 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 6 декабря 2002 г. «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту»). Подобный подход законодателя, по мнению Н. В. Мазура, обеспечивает полноту и всесторонность проводимого расследования в условиях состязательности и равноправия сторон [7, 10].

Более того, с принятием закона 2018 г., определяющего правовой статус адвоката, провозглашена независимость лиц, оказывающих юридическую помощь, и любое вмешательство в их деятельность со стороны органов, ведущих уголовный процесс, других государственных органов, иных организаций и лиц, за исключением случаев, прямо предусмотренных законами Республики Казахстан, недопустимо (ст. 6 Закона «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»).

Тем самым в уголовном судопроизводстве, помимо суда, прокурора и эксперта, декларирован процессуально независимый участник — адвокат-защитник. При этом следует не отметить, что в адвокатском и юридическом сообществе появились опасения относительно степени институциональной независимости адвоката и института адвокатуры в связи с принятием вышеназванного закона. Полагаем, что данный ключевой вопрос нуждается в специальном исследовании.

Участие защитника в уголовном процессе напрямую связано с появлением субъектов защиты: свидетеля, имеющего право на защиту, подозреваемого, обвиняемого. Указанное

право действует и в любой последующий момент уголовного процесса. Официальными документами, удостоверяющими полномочия адвоката-защитника, являются удостоверение адвоката и ордер, на основании которых лицо, осуществляющее досудебное расследование, выносит постановление о допуске защитника (ч. 3 ст. 66, ч. 8 ст. 68 УПК РК, ст. 46 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи»).

При этом следует иметь в виду, что нарушением конституционного права на защиту может признаваться не только непредоставление адвоката-защитника в предусмотренных законом случаях, но и любые ограничения процессуальных прав нуждающихся в профессиональной защите участников (свидетель, имеющий право на защиту, подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный, оправданный). К таким ограничениям, в частности, можно отнести:

- несоблюдение принципа языка судопроизводства;
- несоблюдение механизма реализации права на защиту от подозрения путем дачи показаний;
- отказ в принятии от подозреваемого материалов, могущих иметь значение для правильного разрешения дела;
- необоснованный отказ в применении ускоренных процедур досудебного расследования;
- необоснованный отказ в заявленных ходатайствах;
- необоснованное проведение главного судебного разбирательства в отсутствие подсудимого;
- лишение права на участие в прениях либо на последнее слово;
- игнорирование жалоб на действия и решения органов, ведущих уголовный процесс.

Проведенный нами опрос 45 сотрудников следственных подразделений, проходивших в 2018 г. обучение в рамках повышения квалификации в Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, 10 руководителей ОВД, обучающихся там же в профильной магистратуре и докторантуре, а также 27 практикующих адвокатов и 12 процессуальных прокуроров показал, что в правоприменительной практике, наиболее часто встречаются такие ограничения, как необоснованный отказ в применении ускоренных процедур досудебного расследования; необоснованный отказ в заявленных ходатайствах, а также, связанные с несоблюдением механизма реализации права на защиту от подозрения путем дачи показаний при получении статуса подозреваемого.

Пути разрешения указанных ситуаций различны. В частности, ранее нами уже поднимались проблемы, связанные с механизмом реализации положений ускоренного досудебного производства, регламентированного ч. 1 ст. 190 УПК РК. При этом одним из способов разрешения конфликта интересов между заинтересованными сторонами предлагалось вынесение адвокатом-защитником ходатайства перед процессуальным прокурором об установлении разумного срока расследования (п. 13 ч. 1 ст. 193 УПК РК), препятствующего затягиванию следователем проводимого расследования на срок свыше 15 суток. С учетом обязательности исполнения указаний надзирающего процессуального прокурора (ч. 4 ст. 193 УПК РК) адвокат получает дополнительное средство воздействия, исключающее возможные злоупотребления со стороны органов уголовного преследования. [8, 95–98]. Рассматривался и вопрос о механизме реализации права на защиту от подозрения и обязательности проведения допроса после установления его первоначального статуса подозреваемого и после установления окончательного правового положения в стадии досудебного расследования (постановление о квалификации его деяний) [9, 51–55]. Что же касается ситуации необоснованного отказа следователем (дознавателем, прокурором) заявленных адвокатом ходатайств, направленных на обеспечение полноты и всесторонности проводимого расследования (в том числе и о проведении следственных действий), то последний вправе обратиться непосредственно к следственному

судье, который, признав их обоснованность, выносит соответствующее, обязательное для исполнения этими органами постановление (п. 3 ч. 3 ст. 70 УПК РК).

Между тем подобный подход законодателя вызвал обоснованное опасение, что адвокат-защитник станет еще одним «руководителем» расследования, ограничивающим самостоятельность следователя, несущего персональную ответственность за выбор времени, вида и последовательности запланированного им следственного действия в зависимости от его внутреннего убеждения и сложившейся следственной ситуации (ч. 7 ст. 60 УПК РК) [10, 6–12].

Другое дело, процессуальные новеллы, предусматривающие обмен информацией сторонами при ознакомлении подозреваемого и его защитника со всеми материалами уголовного дела. Новшество состоит в том, что стороне защиты предоставлено право предоставления дополнительных материалов, обязательно приобщаемых к материалам дела, а стороне обвинения предоставлено право проведения дополнительных следственных действий на предмет проверки их относимости, допустимости и достоверности. Если в последующем будет установлено, что какая-либо сторона предоставила имеющиеся в их распоряжении доказательства и иные материалы не в полном объеме, то это влечет признание этих сведений недопустимыми в качестве доказательств (ч. 4 ст. 296 УПК РК).

После проведения проверочных действий объявляется об окончании расследования и все участники вновь обретают право на ознакомление со всеми материалами (ч. 4 ст. 287 УПК РК).

Безусловно, указанные процедуры направлены на усиление состязательности сторон с позиции полноты и всесторонности проведенного расследования. Однако вызывает недоумение новелла о предоставлении стороне защиты права на особое («золотое») доказательство, не представляемое стороне обвинения независимо от мотивов, поскольку, по мнению защиты, оно имеет «особое значение для обеспечения интересов защиты подозреваемого» (ч. 4 ст. 296 УПК РК).

Полагаем, что включение в УПК РК права адвоката-защитника на особое доказательство ставит его в двусмысленное положение. С одной стороны, защита вполне может успешно выиграть процесс по его окончании, если выберет особым доказательством такую информацию, которая была бы неизвестна органам уголовного преследования, но при этом исключает наказуемость деяния. Например, непредставление защитником в ходе ознакомления с материалами уголовного дела особого доказательства, которое могло бы повлечь прекращение уголовного дела или снятие подозрений с подзащитного до суда. Налицо намеренное затягивание адвокатом процесса расследования, в том числе и из корыстных побуждений.

С другой стороны, выбранное защитником доказательство может оказаться недостаточно веским в главном судебном разбирательстве и никак не повлиять на выносимое итоговое решение, что может негативно отразиться на репутации адвоката.

Поэтому все зависит от компетентности адвоката-защитника, от его умения определить, будет ли выбранная им линия защиты законна, обоснована и верна, отвечает ли она задачам уголовного судопроизводства, закрепленным в ст. 8 УПК РК.

Безусловно, в моральных и этических качествах адвокатов никто не сомневается, но если в суде будут обнаружены факты ненадлежащего осуществления ими своих обязанностей, то суд вправе реагировать на такие нарушения вынесением частных постановлений, подлежащих обязательному рассмотрению в коллегии адвокатов и принятию соответствующих мер юридической ответственности (п. 26 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 6 декабря 2002 г.). Что касается досудебного расследования, то каких-либо комментариев, относительно действий органа уголовного преследования в случае выявления нарушений со стороны адвоката ни закон, ни практика не содержат.

На наш взгляд, процедура ознакомления подозреваемого и его защитника должна состоять из нескольких этапов. Первый — уведомление об окончании расследования, месте и времени ознакомления с материалами уголовного дела. Второй — согласование стороной защиты у следственного судьи вопроса о возможности предоставления дополнительных материалов и непредставления особого доказательства (считаем, что это — прерогатива следственного судьи, так как предоставляемые и сокрываемые материалы напрямую затрагивают права и свободы подозреваемого). Третий этап — предоставление дополнительной информации, ее проверка и ознакомление со всеми материалами уголовного дела. В противном случае возникает обоснованная опасность крена в сторону защиты частного интереса в ущерб интересу публичному.

Кроме того, несмотря на усиление правового положения адвоката-защитника в досудебном расследовании, как в теории уголовного процесса, так и в правоприменительной практике остались спорные вопросы относительно объема защитительной деятельности, суть которых можно свести к следующим:

– целесообразность введения в процесс доказывания так называемого адвокатского расследования;

– опасение, что новый механизм адвокатской деятельности может повлечь за собой либо дисбаланс во взаимоотношениях между сторонами уголовного процесса, либо обострение конфликта интересов внутри адвокатской деятельности.

В частности, на опасность формального наделения сторон равными процессуальными правами еще в 2004 г. указывал Ж. А. Туякбай, который отмечал, что на деле равные права не влекут априори автоматического равенства возможностей сторон в процессе, [11, 202] так как право на «параллельное расследование» потребовало бы «легализации» полученных доказательств на предмет их относимости и допустимости органом, ведущим процесс либо создания особых процедур их получения. Вместе с тем закон наделяет адвоката иммунитетом от уголовного преследования, исключая его из числа участников, подлежащих допросу относительно обстоятельств совершения преступления, ставших ему известными в результате осуществления защитительной деятельности. В противном случае смысл защиты пропадает. Поэтому следует идти по пути наделения сторон различными, но реально реализуемыми правами, использование которых послужит достижению общей цели судопроизводства (установление истины) при равных возможностях сторон в исследовании и оценке доказательств.

По поводу второй проблемы, интерес представляет мнение авторов курса уголовного процесса, подготовленного коллективом юридического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова в 2017 г. В частности, ими указывалось, что в основе «конфликта интересов» в уголовном процессе лежит несовпадение частного и публичного интереса между конкретным физическим лицом, совершившим правонарушение, и государством, представляемым органами судопроизводства. Поэтому проблема разумной дифференциации полномочий каждой из сторон, позволяющая достичь приемлемого для них процессуального результата, требует от законодателя определения основных приоритетов и ценностей, которые являются на тот момент первоочередными, исходя из конкретного этапа социального, экономического и политического развития общества и государства [12, 351].

Таким образом, потребность в выработке общих стандартов оказания юридической помощи для всех стадий уголовного процесса послужила основанием для принятия в 2018 г. Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». В нем впервые закреплены принципы оказания юридической помощи (ст. 3), определены стандарты качества ее осуществления только в защиту клиента и в его интересах (ст. ст. 7–12), регламентированы формы оказания юридической помощи (ст. 16), установлены гарантии адвокатской деятельности (ст. 35), в том числе и обязательность страхования профессиональной ответственности (ст. 36). В результате юридическая помощь может оказываться как защищенным, так и неза-

щищенным (уязвимым) слоям населения, что, на наш взгляд, стало существенным шагом в обеспечении доступа граждан к правосудию.

Список использованной литературы:

1. Об адвокатской деятельности и юридической помощи / Закон Республики Казахстан: Практик. пос. — Алматы, 2018. — 56 с.
2. Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности от 21 декабря 2017 г. // Казахстанская правда. 2017. 22 дек. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/media/upload/61/2017/12/22/0f3c62d757027f478f0aa80f4288bce1.pdf>
3. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 6 декабря 2002 г. «О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту» // Сборник нормативных постановлений Верховного Суда РК. — Алматы, 2017. — С. 150–156.
4. Ахпанов А., Хан А., Шагирова М. Обеспечение конституционного права на защиту в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Правовая реформа в Казахстане. — 2006. — № 4 (36). — С. 32–34.
5. См. подр.: Ахпанов А. Н., Хан А. Л. О случаях обязательного участия по уголовным делам адвоката свидетеля, имеющего право на защиту // Вестн. Института законодательства РК. 2017. № 2 (47). С. 110–116.
6. Фойницкий И. Я. Защита в уголовном процессе как служение общественное / По изданию 1885 г. // Allpravo.Ru, 2004. — С. 3.
7. Мазур Н. В. Профессиональное представительство участников процесса в уголовном судопроизводстве: Монография. — Караганда, 2011. — С. 10.
8. Хан А., Джумабекова А., Биндюкова Т. О процедурах ускоренного досудебного расследования в Республике Казахстан // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. — 2015. — № 1 (28). — С. 95–98.
9. Ахпанов А. Н., Хан А. Л. Особенности допроса подозреваемого в казахстанском уголовном процессе // Вестн. Евразийск. нац. ун-та им. Л. Н. Гумилёва. 2018. № 2 (123). Сер.: Право. С. 51–55.
10. Ахпанов А. Н., Хан А. Л. Модернизация процессуальных основ судопроизводства в Республике Казахстан: проблемные вопросы // Фемида. — 2018. — № 4 (268). — С. 6–12.
11. Туякбай Ж. А. Правовые основы государственной политики Республики Казахстан в сфере уголовной юстиции. — Алматы, 2004. — С. 202.
12. Курс уголовного процесса / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. В. Головки. изд. 2-е, испр. — М., 2017. — С. 351.

Түйін

Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізудегі адвокат-қорғаушының құқықтық жағдайына арналған. Автор сотқа дейінгі іс жүргізудегі қорғаушының өкілеттігін едәуір кеңейткен қылмыстық сот ісін жүргізудің новелласына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізеді. Азаматтық процестегі адвокат-өкілдің және қылмыстық процестегі адвокат-қорғаушының қызметінің айрықша ерекшелігі қарастырылады. Сотқа дейінгі сатыларда тараптардың тең құқықтылығы мәселесі көтеріледі және адвокаттарға сотқа дейінгі сатыда дәлелдемені өз бетінше жинау құқығын беру мүмкіндігі көрсетіледі, ғалымдардың осы мәселе бойынша көзқарасы келтіріледі. Адвокат-қорғаушының тергеп-тексеру аяқталған кезде және қылмыстық іс материалымен танысқан кезде қылмыстық қудалау органына көрсетпеуге құқығы бар ерекше дәлелдеме құқығына ерекше назар аударылды.

RESUME

The article is sanctified to legal position of advocate-defender in criminal procedure of Republic of Kazakhstan. Authors conduct the comparatively-legal analysis of short stories of criminal trial, substantially extending plenary powers of defender in a pre-trial production. Distinctive features are examined between activity of advocate-representative in civil procedure and advocate-defender in criminal procedure. The problem of presence of equality of rights of parties rises in the pre-trial stages and possibility of conferring the right of advocates on the independent assembly of proofs in the pre-trial stages, the points of over view of scientists are brought on this occasion. The special attention is spared to the right for an advocate-defender on the special proof that he is right not to produce to the organ of the criminal proceeding in the moment of completion of investigation and acquaintance with materials of criminal case.

УДК 343.985:2

Биржанов Б. К., старший преподаватель кафедры криминалистики, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Цифровые данные — новый вид доказательств

Аннотация. «Компьютерная информация», имеющаяся в УПК Республики Казахстан, относится к документам, ее значение значительно сужает круг источников информации, ограничиваясь лишь той, что содержится в компьютерах. Вместе с тем, в УПК появился новый «электронный документ», однако начальный этап использования электронного документа в уголовно-процессуальном праве обеспечивает права участников путем подачи заявлений и ходатайств. Обосновывается необходимость включения «электронного документа» в перечень документов, перечисленных в ч. 3 ст. 120 УПК Республики Казахстан. На основании рассмотренных в статье отличий вещественных доказательств и цифровых данных указывается необходимость отнесения всех цифровых данных, отражающих преступную деятельность в цифровом пространстве и не подпадающих под определение электронного документа, к новому виду доказательств — доказательствам на материальных носителях информации.

Ключевые слова: цифровые данные, доказательства на материальных носителях информации, компьютерная информация, электронный документ.

Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования системы отправления правосудия» № 378-V от 31 октября 2015 г. в УПК РК введено новое понятие, изложенное в п. 15 ст. 7, следующего содержания: «Электронный документ — документ, в котором информация предоставлена в электронно-цифровой форме и удостоверена посредством электронной цифровой подписи» [1, 27].

Исходя из этого, следует, что законодатель предпринимает попытки идти в ногу со временем и не отрицает существование информации в электронно-цифровой форме. Однако, имеющееся в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан понятие «компьютерная информация», значительно сужает круг источников информации, ограничиваясь лишь той, что содержится в компьютерах.

Изменение данного положения позволить расширить круг источников информации, содержащих уголовно-релевантную информацию, обличаемых в дальнейшем в доказательства.

В противном случае имеющиеся терминологические неточности приведут к сложностям правоприменительной практики в процессе доказывания и расследования в целом.

Тенденция отграничения документа, существующего в электронной форме, от документа в традиционной его форме набирает обороты, о чем свидетельствуют вышеупомянутые изменения, внесенные в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Положительная тенденция законодателя по отношению к развитию электронно-цифровых технологий и неизбежности их внедрения в уголовный процесс и криминалистику не может не радовать.

Однако следует отметить, что нововведенное понятие электронного документа ограничено наличием такого реквизита, как электронная цифровая подпись, а также его применение предусматривается лишь в информационном обеспечении досудебного расследования (для подачи различного рода заявлений).

Изучение и анализ научной литературы позволили сделать вывод о том, что происходит отождествление электронного документа с цифровыми данными в целом.

Исходя из содержания ст. 120 УПК Республики Казахстан, «материалы, содержащие компьютерную информацию», законодатель относит к документам. По нашему мнению, данное положение не совсем верно.

Так, Т. Ю. Кукарникова под электронным документом понимает «объект, несущий информацию, имеющую смысловое значение и существующий только в электронной среде», при этом отмечая, что в качестве судебных доказательств он представляет собой «объект, несущий информацию, имеющую значение для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу, и существующий только в электронной среде в виде, допустимом для использования в уголовном судопроизводстве» [2, 64]. Следует отметить, что автор отождествляет документ с абстрактным «объектом», находящимся в электронной среде, т. е. под документом понимается любой электронный объект, находящийся в электронно-цифровой среде.

По мнению В. А. Образцова и С. В. Андреева, при определении понятия документа не обязательно его надлежащее оформление, т. е. независимо от того, как оформлен материальный носитель информации, он является ее носителем по факту. Основным признаком документа является его осознанный, целенаправленный характер отображения и фиксации образной, письменной, звуковой и иной информации на материальном носителе. В этом и заключается основное отличие документа от вещественных доказательств, возникающих в результате объективного процесса взаимодействия материи [3, 7]. Исходя из данного мнения, следует, что «независимо от того, как оформлен материальный носитель», т. е. любое периферийное устройство будучи носителем информации по факту, может выступать в качестве документа (принтер, сканер, фотоаппарат, ОЗУ и т. д.), что на, наш взгляд, недопустимо.

Классическая схема «следообразующий объект — следовой контакт — следовоспринимающий объект», эффективно используемая в трасологии, находит свое место лишь в гносеологическом плане, фактически же в связи с отсутствием такого важнейшего свойства, как форма. При этом электронный документ представляет собой комплекс цифровой данных, имеющий сложную структуру и физическое размещение.

С криминалистической точки зрения, документ — это материальный объект, на котором с помощью знаков, символов и т. п. элементов естественного или искусственного языка зафиксированы сведения о фактах. [4, 68]. Реквизит в определении документа как обязательный признак не указывается, однако при рассмотрении его свойств упоминается. Понимание документа с точки зрения криминалистики сложилось в период, когда содержание документа было неразрывно связано с его материальным носителем. Изменение его содержания, обусловлено отражением внесенных изменений на свойствах и признаках его материального носителя, которые впоследствии выявлялись в ходе их исследования.

Эра цифровых технологий изменила данное положение, так как ситуация с «электронным документом» обстоит иначе. «Электронный документ» не имеет жесткой привязки к ее материальному носителю. Изменение его содержания не влечет изменений по отношению к ее материальному носителю, при этом материальный носитель никак не отражает свойств содержащейся в нем информации.

Электронный документ при наличии вышеупомянутых реквизитов (ЭЦП) соответствует понятию документа в традиционном его понимании, т. е. это деловая бумага, подтверждающая какой-нибудь факт или право на что-нибудь; удостоверение, официальная бумага, свидетельствующая о личности предъявителя; письменное свидетельство о каких-нибудь исторических событиях, фактах [5, 89], но в электронно-цифровой среде.

Рассматривая критерии доказательств применительно к электронному документу, следует указать на то, что он соответствует им в полной мере. Относимость электронного документа имеет место в случае, если он содержит в себе информацию, имеющую значение для дела и установления обстоятельств, входящих в предмет доказывания.

Доказательства в соответствии с требованием их допустимости должны обеспечивать достоверность средств доказывания и тем самым создать основу для признания определенных обстоятельств быть доказанными. Доказательства должны быть собраны в надлежащем порядке и из надлежащих источников, иначе они теряют свое значение. Достоверность доказательств заключается в их соответствии действительности.

Сегодня сложно говорить об использовании доказательств в цифровой форме, так как нормативная основа практически отсутствует, а имеющаяся часть не соответствует современным требованиям.

Начальный этап использования электронного документа в уголовно-процессуальном праве обеспечивает права участников путем подачи заявлений и ходатайств. Для его дальнейшего внедрения в процесс доказывания, учитывая вышеуказанные отличительные признаки от документа в традиционном его понимании, а также то, что законодатель предусмотрел возможное расширение форм исполнения документов в качестве «иной формы», считаем уместным включение «электронного документа» в перечень документов, перечисленных в ч. 3 ст. 120 УПК РК.

Опрос следователей территориальных подразделений ОВД показал, что, материалы применения научно-технических средств 31 % респондентов относят к составной части протокола к вещественным доказательствам – 23 %, к документам – 12 %. По мнению 34 % опрошенных респондентов, для решения данной проблемы необходимо совершенствование закона, так как процессуальный статус подобных материалов законом не определен [6]. Следует отметить, что ряд респондентов рассматривает видеозапись допроса в качестве приложения к протоколу, а видеозапись, выполненную при оперативно-розыскных мероприятиях, — к вещественным доказательствам. По мнению А. Ю. Горинова, Ю. С. Рогозина, К. С. Скромникова, результаты оперативно-розыскных мероприятий следует относить к вещественным доказательствам, в то время как видеозапись следственного действия считают приложением к протоколу [7, 8–11].

В данном случае допущена методологическая ошибка, так как законом не определено доказательственное значение видеозаписей, произведенных при производстве следственных действий, т. е. к какому виду доказательств их следует относить и какова их судьба при решении дела.

Наряду с вышеуказанными аспектами использования цифровых данных в качестве доказательств, дискуссионным остается вопрос о доказательственном значении материалов звуко-, видеозаписи и других результатов применения научно-технических средств в процессе доказывания.

По отношению к результатам использования научно-технических средств при производстве негласных следственных действий данное положение четко определено, т. е. они «используются в доказывании наравне с доказательствами, полученными в результате следственных действий» [8, 173].

По нашему мнению, данные методологические ошибки возникли по причине отсутствия в законе такого источника, как «доказательства на электронных носителях». По нашему мнению при наличии разграничения документов в традиционном их понимании и электронных документов, вещественных доказательств и доказательств на электронных носителях (электронно-цифровых объектов) данное положение будет исправлено.

Таким образом, считаем, что изъятые в ходе расследования в качестве источников доказательств при производстве как гласного, так и негласного следственного действия фото-, звуко- и видеоматериалы следует относить к электронному документу.

Цифровые данные же подпадают к основным признакам вещественного доказательства, так как могут выступать в роли орудия преступления, цифрового следа и быть объектом преступного посягательства. Учитывая изложенное, а также особенности цифровых данных, мы относим их к вещественным источникам криминалистической информации, поскольку к последним относятся «любые объекты, отражающие информацию, необходимую для раскрытия и расследования преступления, в форме изменения материальных свойств и признаков источника, в том числе вещественные доказательства; материальные модели следов; образцы, необходимые для сравнительного исследования» [9, 346]. По мнению А. В. Кудрявцевой и Ю. В. Худяковой, цифровые данные следует относить к вещественным доказательствам, так как «носителем этой информации является предмет, а доказательственное значение имеет содержание, свойства этого предмета» [10, 51]. Следует сказать, что цифровые данные — это не предмет материального мира, это содержание сведений, представляющих доказательственное значение для разрешения дела. Внешний вид носителя, его свойства никак не отражают содержания цифровых данных, т. е. доказательственное значение имеет содержание данных, а не их носитель.

Следующее отличие цифровых данных от вещественного доказательства следует рассмотреть через отличия вещественных доказательств и личных, т. е. через теорию отражения, с которой согласны все ученые. Согласно этой теории, предметные доказательства — это те, в которых сознание человека участия не принимало, все остальные — личные. Существуют также доказательства, одновременно содержащие в себе вышеуказанные признаки, т. е. относящиеся и к вещественным и к личным доказательствам (приложения к протоколам следственных действий). Предметные доказательства в наименьшей степени подвержены искажению первичной информации (следа), личные же подвержены субъективной оценке, собственной интерпретации произошедшего события.

По отношению к цифровым данным механическое элементарное отражение не применимо, так как слепообразование происходит в результате электромагнитного взаимодействия, т. е. отражением аппаратных и программных средств, подчиняющихся детерминированным правилам и алгоритмам. Соответственно характерный личным доказательствам элемент субъективизма отсутствует. Но и к предметному доказательству цифровые данные отнести сложно, так как цифровые данные не привязаны к материальному носителю (могут быть на нескольких носителях одновременно), а также сам материальный носитель не отражает сведений о содержащейся на нем цифровых данных.

В. Я. Дорохов считает, что содержание вещественного доказательства составляют лишь те их свойства, которые могут быть восприняты непосредственно следователем, судьями и другими участниками процесса, а свойства, не поддающиеся непосредственному восприятию, образуют содержание иных доказательств [11, 112].

Цифровые данные находят свое отражение на технических устройствах, физических полях в виде цифрового двоичного кода, электронные носители служат для ее переноса во времени и пространстве. Таким образом, цифровые данные всегда опосредованы при помощи электронно-цифрового устройства, физического поля.

Для непосредственного восприятия цифровых данных необходимо их перекодирование с цифровой в аналоговую среду, т. е. воспринимаемую человеком посредством устройств вывода данных. Вещественное же доказательство не содержит подобного кодирования, информация всегда в естественном ее виде — аналоговом.

Вещественное доказательство — объект среды, в которой происходило преступление. Принято считать, что вещественное доказательство — предмет материального мира, аналоговой среды существования. Среда совершения преступления в сфере информатизации и связи, действия связанные с ним, протекают в «виртуальной» — цифровой среде.

Гносеологическое содержание следа по отношению к следам в электронно-цифровой среде, как и его информационное содержание в качестве характеристики доказательства, остается прежним, т. е. любым изменением в среде, связанным с преступным событием. Исходные свойства следа, объективность и уникальность, присущи также доказательству на электронном носителе. Учитывая, что электронно-цифровая среда является детерминированной, ни одно действие в ней не остается бесследным. Несмотря на то, что установление лица, совершившего то или иное преступление в электронно-цифровой среде вызывает определенные трудности, это вполне осуществимо.

В процессе формирования доказательств в материальной среде объекты воспринимают на себе особенности другого материального объекта, которые возможно обнаружить визуально (непосредственно) либо при помощи технических средств (опосредованно). Процесс формирования доказательств подчиняется детерминированным физическим законам, однако в деталях носит случайный характер.

Доказательства, формируемые в электронной цифровой среде, не имеют вышеуказанных характеристик, присущих материальным объектам в аспекте отражения. Программы, взаимодействуя между собой детерминированными алгоритмами, определяют характер и детали изменений, вносимых как в файлы с данными при воздействии на них, так и в самой программе.

Один из главных критериев, в соответствии с которым мы относим цифровые данные к доказательствам на электронных носителях, — их отличие от личных доказательств и от документов, которые по своему содержанию являются производными, личными доказательствами. В связи с полной детерминированностью процесса работы всех электронно-цифровых устройств доказательства на электронных носителях формируются объективно, в качестве следа-отражения неправомерного посягательства на цифровые данные.

Рассматривая разграничение электронных документов и цифровых данных через признак предметности, становится очевидным, что если вещественное доказательство является непосредственным носителем информации, необходимой для установления обстоятельств дела, то цифровые данные выступают средством фиксации с помощью определенных аппаратных или программных средств. Доказательственное значение компьютерной информации определяется ее содержанием, а не физическими свойствами носителя данной информации [12, 67]. Место и время обнаружения следа преступления может являться признаком вещественного доказательства, в то время как обнаружение электронно-цифрового следа — это доказательственный факт. Хотя рассматриваемый след не материален, он может быть обличен в материальную форму посредством различных технических устройств. В этом случае данный материальный объект будет выступать в качестве доказательства.

Таким образом, все цифровые данные, не подпадающие под определение электронного документа, являются отражением преступной деятельности в цифровом пространстве, т. е.

выступают в качестве доказательств на электронных носителях (электронно-цифровых объектов).

Для утверждения основания о выделении самостоятельного значения доказательства на электронных носителях информации необходимо провести сравнение с личными доказательствами и электронными документами, в результате которого становится очевидным, что доказательства на электронных носителях информации формируются независимо от воли источника информации. Роль компьютера и программ в кодировании и декодировании информации сравнима с участием специалиста и эксперта в исследовании источников информации. Практическая значимость разграничения цифровых данных и вещественных доказательств заключается в переходе доказывания на качественно новый уровень, обеспечивающий познание явлений, недоступных чувственному восприятию.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Практ. пос. — Алматы, 2016.
2. Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике: Дис. ... канд. юрид. наук. — Воронеж, 2003.
3. Образцов В. А., Андреев С. В., Документ как элемент системы предмета и средств доказывания (опыт сравнительного анализа) // Южно-уральские криминалистические чтения. Вып. 9. Уфа, 2001.
4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. — М., 2000. 2-е изд., доп. — С. 334.
5. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. 20-е изд., стереотип. — М., 1989.
6. Материалы опроса // Фонд кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД РК.
7. Горин Ю. А., Рогозин Ю. С., Скоромников К. С. Судебная киносъемка и видеозапись. — Волгоград, 1980.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Практ. пос. — Алматы, 2016.
9. Криминалистика социалистических стран / Под ред. проф. В. Я. Колдина. — М., 1986.
10. Кудрявцева А. В., Худякова Ю. В. Вещественные доказательства в уголовном процессе России: Монография. — Челябинск, 2006.
11. Дорохов В. Я. Природа вещественных доказательств // Советское государство и право. — 1971. — № 10.
12. Зигура Н. А. Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России: Дис... канд. юрид. наук. — Челябинск, 2010.

Түйін

«Компьютерлік ақпарат» Қазақстан Республикасы ҚПК-не сәйкес құжатқа жатқызылған, оның ұғымы тек компьютердегі ақпаратты алуға ғана бағытталғандығы ақпарат қайнар-көзінің тізімін елеулі кемітеді. Сонымен бірге ҚПК-те жаңа «электронды құжат» пайда болғанымен, оның бастапқы қолдану кезеңінде тек қылмыстық процеске қатысушылардың арыз бен шағымын беруді қамтамасыз ететін құралы ретінде қарастырылған. Мақалада Қазақстан Республикасы ҚПК 120-бабының 3-бөлігінде көрсетілген құжат тізіміне «электронды құжаттарды» енгізілуі негізделген. Сонымен бірге заттай дәлелдеме мен цифрлық деректің арасындағы қарастырылған айырмашылық негізінде цифрлық кеңістікте қылмыс әрекетінің көрінісін сипаттайтын, бірақ электронды құжат ұғымына кірмейтін цифрлық деректі жаңа дәлелдеме түріне ақпараттың материалдық тасымалдауыштағы дәлелдемеге жатқызылу қажеттілігі көрсетілген.

RESUME

«Computer information», available in the CPC of the Republic of Kazakhstan, refers to documents, its meaning significantly narrows the range of information sources, being limited only to that contained in computers. At the same time, a new «electronic document» has appeared in the Criminal Procedure Code, but the initial stage of using an electronic document in criminal procedure law ensures the rights of participants by submitting applications and petitions. The article substantiates the need to include an «electronic document» in the list of documents listed in part 3 of Article 120 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan. In addition, on the basis of the differences between material evidence and digital data considered in the article, it is indicated the need to classify all digital data reflecting criminal activity in the digital space and not falling under the definition of an electronic document to a new type of evidence – evidence on electronic storage.

УДК 343.983.7

Бубербаев Н. Д., старший научный сотрудник центра по исследованию проблем криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ, магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

К вопросу о геномной регистрации в раскрытии и расследовании уголовных правонарушений

Аннотация. В статье рассматривается опыт зарубежных стран, применяющих в процессе раскрытия, расследования правонарушений геномную информацию лиц, их совершивших, и различных биологических объектов, изъятых с мест нераскрытых правонарушений. Автор обосновывает необходимость расширения перечня лиц, подлежащих обязательной государственной геномной регистрации, и нераскрытых уголовных правонарушений, по которым необходимо производить изъятие биологических материалов, а также внесения соответствующих изменений в Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации». Эффективность использования геномной информации при раскрытии, расследовании уголовных правонарушений делает практически целесообразным дальнейшее развитие и совершенствование учетов ДНК-профилей.

Ключевые слова: раскрытие уголовных правонарушений, расследование уголовных правонарушений, геномная регистрация, геномная информация, ДНК-профиль, идентификация личности человека, биологический материал, подозреваемый, обвиняемый, осужденный.

В раскрытии и расследовании уголовных правонарушений значительную роль играют специализированные учеты по профилю ДНК человека, которые ведутся и совершенствуются экспертно-криминалистическими подразделениями полицейских органов различных стран мира. Они концентрируют в себе кодированную информацию об определенных фрагментах дезоксирибонуклеиновой кислоты человека или неопознанного трупа, которая позволяет установить его личность и персональные данные (при наличии).

В Казахстане постановка ДНК-профилей на криминалистический учет проводится относительно недавно. В соответствии с Законом Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» от 30 декабря 2016 г., [1] учет ДНК-профилей биологических объектов определен для нахождения лиц, оставивших биологические следы на месте происшествия, фактов принадлежности биологических следов, изъятых по нескольким уголовным правонарушениям, одному и тому же неустановленному лицу, а также для установления личности неопознанных трупов.

Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» устанавливает правовые основы превентивного получения, хранения и использования для идентификации личности человека геномной информации отдельных категорий граждан Республики Казахстан, иностранных граждан и лиц без гражданства в целях повышения эффективности противодействия уголовной правонарушаемости.

Под геномной регистрацией понимается деятельность, осуществляемая уполномоченными государственными органами в сфере дактилоскопической и (или) геномной регистрации по сбору, обработке, защите биологического материала и геномной информации, установлению или подтверждению личности человека.

Благодаря принятию данного нормативного правового акта появилась законодательная основа, обеспечения возможности внесения в правоохранительную базу данных генетической информации отдельных категорий граждан. Наличие такой базы позволяет быстро идентифицировать лиц, преступивших уголовный закон, проводить опознание погибших и находить без вести пропавших.

При наличии криминалистических «баз данных ДНК поиск лиц, являющихся носителями изъятого биологического объекта, может осуществляться и при отсутствии сравнительных образцов, путем сопоставления генетических признаков исследуемого объекта и хранящихся в базе данных ДНК-профилей» [2, 16].

Геномная информация, полученная в результате проведения геномной регистрации, используется в целях:

- предупреждения, раскрытия и расследования уголовных правонарушений, а также выявления и установления лиц, их совершивших;
- розыска без вести пропавших граждан Республики Казахстан, иностранцев и лиц без гражданства, постоянно проживающих или временно пребывающих в Республике Казахстан;
- установления личности граждан Республики Казахстан, иностранцев и лиц без гражданства по неопознанным трупам;
- установления родственных отношений разыскиваемых или устанавливаемых лиц.

Безусловно, учет ДНК-профилей трудно переоценить: уникальность индивидуальной ДНК, генетическое постоянство организма, относительная стабильность молекул ДНК и, наконец, чрезвычайная чувствительность метода. Молекула ДНК обладает повышенной устойчивостью к воздействиям окружающей среды, что позволяет проводить идентификацию по прошествии даже очень большого срока, или если останки человека не могут быть опознаны никакими другими методами [3, 155–161].

Отождествление лица с помощью результатов идентификационного исследования следов биологического происхождения ведущими международными экспертами признано одним из самых перспективных направлений в развитии судебных экспертиз (в Австрии, Италии, Канаде, Китае, США, Франции и ряде других стран).

Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» предусматривает проведение добровольной и обязательной государственной геномной регистрации. В соответствии со ст. 18 Закона, добровольной государственной геномной регистрации подлежат биологические родственники без вести пропавших граждан, в первую очередь родители (родитель) и (или) дети (ребенок), а при их отсутствии — другие биологические родственники в зависимости от степени родства.

Обязательной государственной геномной регистрации подлежат:

- лица, осужденные за совершение тяжких или особо тяжких преступлений, а также преступлений, посягающих на половую свободу и половую неприкосновенность личности;
- неустановленные лица, биологический материал которых изъят в ходе досудебного расследования по нераскрытым тяжким или особо тяжким преступлениям, а также преступлениям, посягающим на половую свободу и половую неприкосновенность личности;

– неопознанные трупы.

Следует признать, что данное положение не позволяет проводить постановку на учет разнообразных биологических объектов, изъятых по уголовным правонарушениям, предусмотренным другими статьями Уголовного кодекса. Зарубежная практика свидетельствует о том, что необходима постановка на учет ДНК биологических объектов по всем видам уголовных правонарушений. Например, в Великобритании геномной регистрации подлежат биологические объекты, изъятые с мест нераскрытых правонарушений вне зависимости от степени тяжести совершенных противоправных деяний. Зарубежный опыт показывает, что базы данных ДНК начинают функционировать более эффективно, когда в них содержится геномная информация не менее 1 % населения страны. В Национальной базе данных Великобритании содержится свыше 6 млн. ДНК-профилей лиц, ранее совершавших правонарушения, 9 % от всего населения страны. Это позволило британским полицейским увеличить показатель раскрываемости почти в два раза, от 23 до 45 % [4, 285].

Действующий Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» существенно ограничивает деятельность по изъятию биологического материала и постановке на учет ДНК биологических объектов только по указанным в ст. 18 категориям уголовных правонарушений. Это осложняет работу правоохранительных органов и снижает эффективность их деятельности по раскрытию и расследованию уголовных правонарушений менее тяжких категорий: уголовных проступков, преступлений небольшой и средней тяжести.

Более того, действующий закон не предусматривает возможность постановки на учет ДНК-профилей подозреваемых и обвиняемых в совершении уголовных правонарушений, что, в свою очередь, существенно ограничивает возможность эффективного использования базы данных ДНК в противодействии уголовной правонарушаемости.

Считаем справедливым мнение И. О. Перепечиной, что «эффективность использования базы данных тем выше, чем больше в нее включено генотипов, с которыми проводится сравнение» [5, 16–22], но она считает необходимым включать генотипы исключительно тех лиц, которые совершили правонарушения. Однако с утверждениями некоторых ученых о необходимости перехода на поэтапную «общую геномную регистрацию не только всего населения того или иного государства, но и иностранных граждан и лиц без гражданства, которые находятся в данном государстве» [6, 384–386], мы не согласны.

Таким образом, в целях совершенствования правоохранительной деятельности и повышения эффективности борьбы с уголовными правонарушениями представляется целесообразным расширить круг лиц, подлежащих обязательной государственной геномной регистрации.

В этой связи предлагаем изменить содержание текста п.п. 1) и 2) ч. 1 ст. 18 Закона Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» от 30 декабря 2016 г. и изложить их в следующей редакции:

«1. Обязательной геномной регистрации подлежат:

1) лица, подозреваемые, обвиняемые, осужденные за совершение правонарушений, предусмотренных Уголовным кодексом Республики Казахстан;

2) неустановленные лица, биологический материал которых изъят в ходе досудебного расследования по нераскрытым правонарушениям, предусмотренным Уголовным кодексом Республики Казахстан».

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О дактилоскопической и геномной регистрации» от 30 декабря 2016 г. № 40-VI // [Электронный ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000040/links>. Дата обращения: 21 августа 2020 г. Время обращения: 11:35 ч.
2. Дубровин И. С. Информационно-поисковые системы отечественных, зарубежных и международных служб правоохранительных органов в борьбе с преступностью: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук — М., 2007. — С. 16.
3. Баженова Л. В. Перспективы развития генетической идентификации // Изв. Тульск. гос. ун-та. 2016. № 2–3. С. 155–161.
4. Красавчиков В. И. Централизованные оперативно-справочные, розыскные и криминалистические учеты. Практика формирования и использования. Перспективы развития: В 2-х ч. — М. 2009. Ч. 2. С. 285.
5. Перепечина И. О. Федеральный закон «О государственной геномной регистрации в РФ»: правовые и криминалистические аспекты // Вестн. криминалистики. 2010. Вып. 1 (33). С. 16–22.
6. Ястребова Т. И., Кульпина И. А. ДНК исследования в правоохранительной деятельности // Аубакировские чтения: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. (19 февраля 2017 г.). — Алматы. 2016. — С. 384–386.

ТҮЙІН

Мақалада құқық бұзушылықты ашу, тергеу процесінде оларды жасаған адамдардың геномдық ақпаратын және ашылмаған құқық бұзушылық орындарынан алынған әртүрлі биологиялық объектіні қолданатын шетелдердің тәжірибесі қарастырылады. Автор міндетті мемлекеттік геномдық тіркеуге жататын адамдардың тізбесін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының «Дактилоскопиялық және геномдық тіркеу туралы» Заңына тиісті өзгеріс енгізу арқылы биологиялық материалды алып қоюды жүргізу қажет болатын ашылмаған қылмыстық құқық бұзушылықтың тізбесін кеңейту қажеттілігін негіздейді. Қылмыстық құқық бұзушылықты ашу, тергеу кезінде геномдық ақпаратты пайдаланудың тиімділігі ДНК профилін есепке алуды одан әрі дамыту мен жетілдіруді іс жүзінде орынды етеді.

RESUME

The article examines the experience of foreign countries that Use genomic information of persons who committed crimes and various biological objects seized from the sites of unsolved offenses in the process of detection and investigation of offenses. The author justifies the need to expand the list of persons subject to mandatory state genomic registration, as well as the list of unsolved criminal offenses for which it is necessary to withdraw biological materials by making appropriate changes to the Law of the Republic of Kazakhstan «On fingerprint and genomic registration». The efficiency of using genomic information in the detection and investigation of criminal offenses makes it practical to develop and improve the accounting of DNA profiles.

УДК 10.17.01

Ералина С. Е., начальник факультета профессиональной подготовки, кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции;

Ахметжанова Н. Н., заместитель начальника факультета профессиональной подготовки, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Вопросы профилактики преступности несовершеннолетних в деятельности органов внутренних дел

Аннотация. Отклонения в поведении несовершеннолетних нередко начинаются с нарушений школьной дисциплины, совершения административных проступков и иных нарушений правопорядка. В зависимости от характера нарушений к подростку могут применяться меры различного характера: психолого-педагогические, административные, уголовно-правовые. Меры профилактического воздействия можно классифицировать по правовому критерию; содержанию; степени интенсивности; уровню нормативного регулирования и т. д. Основанием применения мер ранней профилактики являются факты грубого нарушения дисциплины в школе, правил поведения в общественных местах, пропуски учебных занятий, случаи ухода из дома, злоупотребление спиртными напитками, токсическими и наркотическими веществами и т. п. Осуществление мер специальной профилактики связано с совершением административных проступков, общественно опасных деяний, бродяжничества и т. п.

Ключевые слова: несовершеннолетние, административные проступки, подростки, профилактика правонарушений, нарушения дисциплины в школе, профилактика преступности, органы внутренних дел

Воспитание детей, защита их прав и законных интересов — задача любого общества. Преобразования, произошедшие за последние годы, вызвали ухудшение социально-экономического положения большинства семей, снижение финансирования образовательных учреждений, социальных служб, молодежных и детских объединений, что не могло не отразиться на социальном благополучии детей. Здесь же находится и точка отсчета нарастающей преступности, в том числе и преступности несовершеннолетних.

Решение проблемы предупреждения роста преступности среди несовершеннолетних невозможно без проведения многосторонних научных исследований закономерностей и тенденций развития подрастающего поколения, объективного анализа социальных условий и процессов, оказывающих влияние на социально-негативное развитие личности несовершеннолетних. Данное обстоятельство обуславливает также необходимость выявления и нейтрализации криминогенных факторов, определяющих их противоправное поведение.

Затянувшийся на долгие годы «переходный» период изменил уже сформированные стереотипы поведения и ценностные ориентации несовершеннолетних. В подростковой среде стало обычным явлением пьянство, алкоголизм, наркомания, проституция и паразитизм. Следует отметить, что преступность в подростковой среде является «вечной» проблемой криминологии, педагогики, социологии, психологии и других общественных наук. Поисками путей и средств противодействия этому явлению насчитывается не одно столетие.

Как и все мировое сообщество, наше государство озадачено поиском эффективных способов воздействия на подрастающее поколение. В государственных программах и концепциях проблемам детства уделяется большое внимание, однако системное видение решения данных проблем отсутствует, в первую очередь в силу эпизодического подхода к проблемам профилактики преступности и социальных девиаций несовершеннолетних. В результате охватываются лишь отдельные сферы социализации и развития подрастающего поколения,

что приводит к нерешенности смежных проблем. Рост и масштабное распространение различных негативных явлений в среде подростков напрямую связано с несовершенством государственной системы профилактики.

Сегодня в условиях снижения статуса и доверия правоохранительной системы у общественности, государственные органы направленные на защиту прав и свобод человека и гражданина и осуществляющие правоохранительную деятельность оказались во многом не готовы к работе с подрастающим поколением в новых условиях, а прежние методы и способы решения проблем с преступностью несовершеннолетних стали непригодными, фактически прекратила свое существование система социальной профилактики правонарушений. Несмотря на большой рост разнопрофильных субъектов системы профилактики преступности и предупреждения девиаций несовершеннолетних, детям, оказавшимся в опасной жизненной ситуации, не обеспечивается оперативная и надежная помощь и гарантированная защита. В конечном итоге дети, подвергнувшиеся насилию и не получившие определенную помощь, постепенно пополняют преступную среду. Система профилактики до сих пор ориентирована на меры карательного воздействия, что еще больше усугубляет ситуацию и способствует дальнейшему становлению несовершеннолетних на преступный путь.

При формировании государственной политики в сфере борьбы с преступностью необходимо учитывать особенности и реальное положение дел в конкретном регионе. Республика Казахстан имеет особенное географическое положение и большую протяженность территории, разнообразные природные условия, климатические, рельефные особенности, различные природные ресурсы. Специфические географические, политические и экономические особенности отдельных регионов задают различные темпы экономического роста, что приводит к резким различиям в социально-экономической жизни населения таких регионов и отражается на состоянии и уровне преступности. В связи с этим практические рекомендации, игнорирующие региональные особенности и специфику, приведут к разработке малоэффективных общих декларативных программ.

Следует отметить, что положительные результаты в деле профилактики детской преступностью могут быть достигнуты только при условии активного взаимодействия органов внутренних дел с общественными организациями и объединениями, органами местного управления и образования.

Недооценка регионального уровня организации и осуществления мер противодействия преступности — типичный недостаток теории борьбы с преступностью и практики ее реализации в целом [1].

Складывающиеся в семье и школе конфликтные отношения в больше, чем половине случаев выталкивают подростка в досуговые группы, которые в дальнейшем могут встать на преступный путь.

Оценивая уровень преступности среди подростков на основе показателей официальной уголовной статистики, необходимо учитывать ее высокую латентность, возникающую благодаря ряду обстоятельств:

- а) совершению противоправных деяний в закрытой для взрослых среде;
- б) причинению в большинстве случаев небольшого размера вреда, который не вызывает у потерпевших желание сообщать в ОВД;
- в) отношению общественности к противоправным действиям подростков как к озорству.
- г) большой загруженности органов внутренних дел, пытающихся не акцентировать внимание на заявления о правонарушениях несовершеннолетних, не являющихся тяжкими или особо тяжкими.

Сказанное означает, что уровень преступности подростков, если иметь в виду ее реальные масштабы, в среднем в 4–8 раз выше, чем показатели зарегистрированной преступности, а по некоторым видам преступных посягательств еще значительно выше.

Стоящие перед органами внутренних дел задачи по профилактике преступности несовершеннолетних призваны осуществлять участковые инспекторы полиции по делам несовершеннолетних (далее ИДН).

Эффективность деятельности ИДН зависит в первую очередь от качественного подбора и профессиональной подготовки кадров. Но исторически сложилось так, что данные службы более чем на 70 % укомплектованы сотрудниками женского пола с высшим педагогическим образованием и только на 30 % имеющими юридическое образование. По общему мнению, осуществляемая ими (женщинами) индивидуальная профилактика вызывает «несерьезность» у несовершеннолетних правонарушителей. И в социальном плане эта профилактика малоэффективна. Как правило, это связано с методами профилактики, осуществляемыми этой службой. В значительной степени они выражаются в «заговаривании» подростков и их родителей [2]. Правовыми знаниями они не владеют. Слабо знают и теорию профилактики преступлений.

К функциям общей профилактики правонарушений, осуществляемых сотрудниками ИДН в ходе выполнения своих обязанностей, относятся: а) сбор, обобщение и анализ информации о состоянии борьбы с безнадзорностью и правонарушениями несовершеннолетних на обслуживаемой территории; б) разработка с учетом складывающейся обстановки планов мероприятий, направленных на предупреждение правонарушений несовершеннолетних; в) проведение рейдов и поисковых операций с целью выявления мест концентрации подростков с асоциальной направленностью; г) участие сотрудников ИДН в мероприятиях, проводимых другими службами ОВД по выявлению притонов, мест незаконного выращивания наркосодержащих культур; д) организация систематических встреч, собраний детей и их родителей из группы «риска» с руководством ОВД, представителями прокуратуры, а также открытых судебных заседаний на которых рассматриваются дела о лишении родительских прав с приглашением родителей, злоупотребляющих спиртными напитками, злостно не выполняющих родительские обязанности; е) участие в мероприятиях по предупреждению групповых нарушений общественного порядка во время проведения дискотек, концертов, вечеров в школах и домах культуры, клубах; ж) организация выступлений с беседами на правовые темы в школах, трудовых коллективах, на собраниях граждан по месту жительства в целях повышения грамотности подростков и их родителей.

Проводимые ИДН общепрофилактические мероприятия, позволяют комплексно решать задачи общей профилактики правонарушений несовершеннолетних еще на ранних стадиях их девиантного поведения и предупреждать совершение новых правонарушений лицами, ранее уже привлекавшимися к ответственности.

В сложившейся ситуации требуется адекватная реакция со стороны государственных, общественных и правоохранительных органов. В юридической литературе отмечалось, что существует принципиальная возможность профилактического воздействия на людей, которые при определенных социальных условиях жизни и общества (микросреды), могут совершить преступления, чтобы изменить их асоциальные установки либо устранить способствующие им обстоятельства и тем самым предупредить будущее противоправное поведение [3].

Поэтому организация профилактической и воспитательной работы с несовершеннолетними должна осуществляться с учетом возраста, степени педагогической запущенности и общественной опасности ранее совершенных правонарушений. Особое внимание должно уделяться изменению антиобщественной направленности жизненных установок, развитию положительных склонностей и интересов, реабилитации личности подростка на ранних стадиях ее деформации, формированию новых положительных знаний, умений, навыков, приобщению к труду и учебе [4].

По нашему мнению, правомерно выделять в отдельный вид профилактики предупреждение административных проступков. Но если целью такой профилактики будет являться

недопущение не только деликтов, но и преступлений, то содержание этой деятельности едино с общей и индивидуальной профилактикой.

Противоправность несовершеннолетних продолжает оставаться на высоком уровне, при котором ее нужно воспринимать как реальную угрозу развития общества в целом и молодому поколению, в частности.

Нынешние молодые нарушители — это реальный резерв преступности будущих десятилетий, причем самой опасной и вредоносной ее части. Таким образом, познавая суть и истоки современной преступности несовершеннолетних, формируя систему профилактики правонарушений, общество и его институты одновременно решают важнейшую социальную задачу в ближайшей и в более далекой перспективе.

Список использованной литературы:

1. Шестаков С.В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений участников молодежных группировок по месту жительства: Дис... канд. юрид. наук. — М., 1996. — С. 168–169.

2. Чернышев Н. А. Правосознание сотрудников ИДН как фактор эффективной борьбы с вовлечением несовершеннолетних в антиобщественное поведение // Сб. науч. тр. Омской высшей школы милиции МВД СССР. — Омск, 1984. — С. 144–148.

3. Антонян Ю. М. Изучение индивидуального поведения в целях предупреждения преступлений // Социалистическая законность. — 1977. — № 6; Жариков В. Ю. Криминологическое значение типологии личности // Советское государство и право. — 1978. — № 8; Крюкова Н. И. Преступность несовершеннолетних в России, ее причины и пути преодоления. — М., 1997. — С. 134; Сычев Ю. В. Микросреда и личность. — М., 1974.

4. Папкина Т. П. Внимание — подросток // Вестн. МВД России. 1998. № 4. С. 82.

ТҮЙІН

Кәмелетке толмағандардың мінез-құлқындағы ауытқу көбінесе мектеп тәртібін бұзудан, әкімшілік теріс қылықтан және басқа да заң бұзушылықтан басталады. Бұзушылықтың сипатына байланысты жасөспірімге әртүрлі сипаттағы шара қолданылуы мүмкін: психологиялық-педагогикалық, әкімшілік, қылмыстық-құқықтық. Алдын ала әсер ету шарасын мына негіз бойынша жіктеуге болады: құқықтық критерий бойынша; мазмұны бойынша; қарқындылық дәрежесі бойынша; нормативтік реттеу деңгейі бойынша және т.б. Ерте алдын алу шарасын қолдану негізіне мектептегі тәртіпті өрескел бұзу фактісі, қоғамдық орындардағы тәртіп ережесі, сабақтарды өткізіп жіберу, үйден кету жағдайы, алкогольді ішімдікті, улы және есірткі затын пайдалану және т. б. жатады. Арнайы алдын алу шарасын жүзеге асыру әкімшілік теріс қылық, әлеуметтік қауіпті әрекет, қаңғыбастық және т.б. байланысты.

RESUME

As noted above, deviations in the behavior of minors often begin with violations of school discipline, administrative offenses, and other violations of law and order. Depending on the nature of violations, various measures can be applied to a teenager: psychological and pedagogical, administrative, and criminal law. Preventive measures can be classified on the following grounds: by legal criterion; by content; by degree of intensity; by level of regulatory regulation. The grounds for applying early prevention measures are the facts of gross violations of discipline at school, rules of conduct in public places, skipping classes, cases of leaving home, abuse of alcoholic beverages, toxic and narcotic substances the Implementation of special prevention measures is associated with the Commission of administrative offenses, socially dangerous acts, vagrancy.

ӘОЖ 343.3

А. А. Каурбекова, қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша іс жүргізу ерекшеліктері

Аннотация. Мақала кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығының ерекшелігін қарастыруға арналған. Автор кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы туралы іс бойынша іс жүргізу тәртібіне; қарастырылатын санат ісі бойынша анықтауға жататын мән-жайды талдайды; сотқа дейінгі іс жүргізуге кәмелетке толмаған күдіктінің заңды өкілі, қорғаушысы, мұғалімі мен психологінің қатысуы туралы мәселені, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамға кешенді психологиялық, психиатриялық және психологиялық сараптама тағайындау туралы ерекшелігіне талдау жүргізеді. Зерттеу нәтижесінде қылмыс жасаған адамның кәмелетке толмаған жас мөлшері қылмыстық жауаптылықтың шегін едәуір төмендетеді, сонымен бірге кінәлі адамға қылмыстық жауаптылықтан босатудың арнайы түрлерін қолдануға мүмкіндік береді деген қорытынды жасалды.

Негізгі сөздер: айыпталушы, сотталушы, кәмелеттік жас, бұлтартпау шарасы, педагог, психолог, ұйқамақ

Кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы, сотталушы, жәбірленуші және куәнің қылмыстық іс бойынша процеске қатысуы барысында жасының ерекшелігіне, құқықтық жағдайына үлкен мән беріледі. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың психикасы мен жасының ерекшелігін ескере отырып, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1985 жылы «Пекиндік Ереже» [1] деген атпен белгілі «Кәмелеттік жасқа» толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымының минималды стандартының ережелерін бекітті. Ол әрбір елдің заңдарында ескерілуі тиіс және істі тергеп-тексеру және сот талқылауы барысында қолданылуы керек. Осыған сәйкес Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 11-бөлімі 56-тарауындағы нормалары кәмелетке толмағандардың құқығы мен мүддесін қорғауға, сотта іс жүргізудің тәрбиелік ықпал етуін қамтамасыз етуге бағытталған және кәмелеттік жасқа толмағандардың ісі бойынша іс жүргізуде қолданылатын ерекше ережені көздейді. Бұл норма қылмыс жасаған сәтте 18 жасқа толмаған адамдардың ісінде қолданылады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын лауазымды тұлға кәмелетке толмағандардың ісі бойынша іс жүргізген кезде:

– жасына көз жеткізуі тиіс (жасы, туған жылы, күні, айы). Кәмелет жасқа толмаған тергелушінің жасын анықтаған кезде туу туралы куәлік немесе төлқұжатпен растаған жөн. Бұл фактіні анықтау тұлғаны қандай қылмыстық жауаптылыққа тарту және қандай жаза шарасын қолдану туралы мәселені дұрыс шешу үшін аса көп септігін тигізеді. Кәмелетке толмағандардың істері бойынша тергелушінің жасынан басқа Қазақстан Республикасы ҚПК 531-бабында көзделген мән-жай анықталуға жатады, оларға:

- кәмелетке толмаған адамның өмір сүру және тәрбиелену деңгейі.
- зияткерлік, ерік-жігерінің және психикалық даму ережесі, мінезі мен темпераментінің ерекшелігі мен қажеттілігі, мүддесі.
- кәмелетке толмаған адамға ересек адамдар мен басқа да кәмелетке толмағандардың ықпалын анықтау жатады.

Егер де кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының жасын анықтайтын құжат болмаған немесе олардың түпнұсқалығына күмән келтіретін жағдайда жас мөлшерін анықтау үшін Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 271-бабының 1-бөлігі 3-тармағын басшылыққа ала отырып, сараптама тағайындау қажет. Алайда сот-медициналық сараптамасы кәмелетке толмағанның жасын тура анықтап бере алмайды. Тергеу тәжірибесі көрсетіп отырғандай, сот-медициналық сараптамасы тексерілуші кәмелетке толмағанның дене бітімі мен интеллектуалдық дамуына қарап, оның жасын шамалай анықтайды. Мысалы, мынадай қорытынды береді: «тексерілушінің жасы 14-17 жасқа сәйкес келеді». Мұндай жағдайда қылмыстық қудалау органдары болжанған жасты ескереді. Ал жылдың соңғы күні, яғни 31 желтоқсан туған күні болып есептеледі.

Кәмелетке толмағанның қылмыстық құқық бұзушылық туралы ісі бойынша қорғаушының қатысуы міндетті болып келеді. Қорғаушы іске кәмелетке толмағаннан күдікті ретінде алғашқы жауап алынған сәттен бастап, ал ұстап алынған жағдайда ұстап алынған кезден бастап қатыстырылады. Егер кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы не олардың заңды өкілдері қорғаушымен келісім жасаспаған жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам, прокурор немесе сот іс бойынша қорғаушының қатысуын қамтамасыз етуі міндетті.

Қорыта айтқанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам кәмелетке толмағанның істерімен айналысқан кезде осы аталғандардың заңдылығын сақтауы іс үшін маңызды болып табылады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық ісі бойынша заңды өкілдің іске қатысуына келетін болсақ, кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының ата-анасы, жақын туысы, олар болмаған кезде қорғаншы және қамқоршы органының өкілдері заңды өкіл ретінде іске қатыса алады және де қатысуға міндетті. Кәмелетке толмаған адамның ата-анасының екеуі де іске заңды өкіл ретінде қатыса алады, алайда ата-анасының екеуі де бір мезгілде болған кезде тергеу әрекетіне тек біреуі ғана қатыстырылады. Егер іске ата-анасы, жақын туысы қорғаушы ретінде қатысып отырған жағдайда бір мезгілде заңды өкіл болып қатыса алмайды. Заңды өкіл кәмелетке толмағаннан күдікті ретінде алғаш жауап алынған сәттен бастап процеске тергеушінің қаулысы негізінде қатыстырылады. Заңды өкілге іске заңды өкіл ретінде жіберілетін алдында Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 537-бабы 3-бөлігіндегі құқығы түсіндіріледі. Тәжірибеде кәмелетке толмағандардың қылмыстық ісі бойынша тергеу әрекетіне күдіктінің заңды өкілі ретінде ата-анасының біреуі қатыстырылған кезде қиындық болып жатады. Мысал келтіре кетсек, тергеу әрекетіне заңды өкіл ретінде ата-анасының біреуі қатысып жатқан кезде анасының немесе әкесінің баласы үшін бауыр еті езіліп, ашуға булығып сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның әрбір сөзінен кінәрат іздеп тергеу әрекетіне кедергі келтіріп жататын жағдай көптеп кездеседі. Осындай жағдай орын алған кезде Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 537-бабы 5-бөлігіне сәйкес басқа заңды өкіл уәжді қаулы шығару арқылы ауыстырылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылдың 24 қаңтардағы «Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» № 1 Нормативтік қаулысына сәйкес кәмелетке толмаған күдіктіге, айыпталушыға бұлтартпау шарасын қолданудың ересек күдікті, айыпталушыларға қолдануына қарағанда біршама ерекшелігі бар [2]. Кәмелетке толмаған күдіктіге, айыпталушыға бұлтартпау шарасы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлық дәрежесіне қарай таңдалады. Мысалы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 541-бабының 1-бөлігіне сәйкес кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы бойынша қылмыстық теріс қылық, онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасады деп күдік келтірілетін, айыпталатын кәмелетке толмағандарға күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылмайды. Оның орнына мыналар;

1. Ешқайда кетпеу және тиісті мінез-құлқы туралы қолхат.
2. Кәмелетке толмаған адамды қарауға ұстауға беру.
3. Ұйқамақ түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылуы мүмкін.

Ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп күдік келтірілетін, айыпталатын кәмелетке толмағанға қарсы бұлтартпау шарасының түрін таңдаған кезде Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 138-бабында көрсетілген мән-жайдан бөлек кәмелетке толмаған адамның өмір сүру жағдайы, тәрбиеленуі, жасы мен зияткерлік ерік-жігерлік және психикалық даму ережесін, мінезі мен темпераментіне, кәмелетке толмағанға ересек адамдардың басқа кәмелетке толмағандардың ықпалы, психикасының бұзылуының бар-жоғы және басқа да жеке басын объективті сипаттайтын мән-жай ескерілуге жатады. Кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы қоғамға қауіпті екенін дәлелдейтін дерек болса, күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылады. Алайда күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылған кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы ересектерден бөлек ұсталады. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы бойынша бұлтартпау шарасын қолданудың тағы бір ерекшелігі күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын 6 айдан артық мерзімге ұзартуға жол берілмейді. Кәмелетке толмағандардың ұстап алынғаны, оларға күзетпен ұстау түріндегі шара таңдалғаны немесе күзетпен ұстау мерзімінің ұзартылғаны туралы оның ата-анасы немесе олардың басқа заңды өкілдері дереу хабардар етіледі. Ал олар болмаған кезде жақын туысы немесе қорғаншы және қамқоршы органдар дереу хабардар етіледі, яғни 24 сағаттың ішінде хабардар етілуі тиіс.

Тергеу әрекетіне педагог және психологті қатыстырудың сот талқылауында үлкен рөл атқаратыны бәрімізге белгілі. Он алты жасқа толмаған және осы жасқа толған, бірақ психикалық дамуы нашар күдіктінің, айыпталушының, сотталушының қатысуымен жүргізілген тергеу әрекетіне педагогті немесе психологті қатыстыру міндетті болып келеді. Ал он төрт жасқа дейінгі куәдан немесе жәбірленушіден жауап алуға педагог немесе психолог сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның қалауы бойынша қатыстырылады, негізінде кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы туралы іске педагог немесе психологті міндетті түрде қатыстыру қажет. Себебі ол қылмыстық істің сот талқылауы барысында кемшілік туындауына әкеп соғатын келетін бірден бір мән-жайдың бірі болып табылады.

Ең алдымен кәмелетке толмағанның қылмыстық ісі бойынша күдіктіге, айыпталушыға кешенді сот медициналық сараптама міндетті түрде тағайындалады. Кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының өз әрекетіне есеп беру және іс бойынша анықталған жағдайда өз әрекетін игеру қабілетін, олардың есінің дұрыстығын жоққа шығармайтын психикасының бұзылуы бар немесе жоқ екенін айқындау мақсатында психологиялық психиатриялық сот сараптамасын жүргізу міндетті болып табылады. Бұл сараптаманы жасатпаудың салдары қылмыстық істің сот талқылауы барысында өз құндылығын жоғалтуына әкеп соғады. Сот-медициналық сараптамасын тағайындаған сәтте:

- психикалық аурулармен ауыратындығы.
- ой-өрісінің даму қабілеті және мән-жайды толық немесе жартылай қабылдауы.
- қылмыс жасау уақытында қандай жағдайда болғандығы, сонымен қатар қылмыс жасағаннан кейінгі жағдайы
- кәмелетке толмаған адаммен тергеп-тексеру әрекетін жүргізуге болады ма деген секілді мән-жайды анықтау үшін тағайындалады.

Жауап алуға келер болсақ. Қылмыстық құқық бұзушылық туралы іс бойынша кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы, сотталушы, жәбірленуші, куәдан жауап алған кезде қорғаушы мен заңды өкілдің қатысуы арқылы жүргізіледі. Кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы, сотталушыдан жауап алған кезде Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 216 және 367-баптарында көзделген тәртіппен жауап алынады. Жауап алу

тәуліктің күндізгі уақытында жүргізіледі және де үзіліссіз 2 сағаттан артық күніне 4 сағаттан артық жауап алуға жол берілмейді, егер кәмелетке толмағанның анық шаршағаны белгілі болса, жауап алу сол уақытта тоқтатылады.

Он алты жасқа толмаған жәбірленуші және куәларға олардың айғақ беруден бас тартқаны және көрінеу жалған сөз жеткізгені үшін қылмыстық жауаптылығы туралы ескертілмейді. Себебі Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 419 және 421-баптарында көзделген іс-әрекетті не әрекетсіздікті жасағаны үшін жауаптылық 16 жастан басталады. Оның орнына оларға құқықтарын түсіндіру барысында тек қана шындықты айту қажеттігі ескертіледі. Егер тергеу судьясы кәмелетке толмағандардың сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында айғақтарын сақтауға қойған болса, сот отырысына шақыру және жауап алу жүргізілмейді.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы туралы іс бойынша сот талқылауының өзіндік ерекшелігі бар. Кәмелетке толмаған адамға қатысты істі кәмелетке толмағандардың ісі жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар қарайды. Соттың кәмелетке толмаған баламен сұхбаты жауап алуға қарағанда, дос ретінде әңгімелесуге жақын. Кәмелетке толмағандардың ісінде мынадай ерекшелік сақталады.

1. Істі талқылау жариялылықты шектеу жағдайында жүргізіледі. Себебі бұл жерде баланың беделі маңызды болып табылады.

2. Сот отырысына қорғаушының қатысуы міндетті, сот кәмелетке толмаған сотталушының қорғаушыдан бас тартуын қабылдай алмайды.

3. Занды өкілдері қатысады және олардың келісімі бойынша кәмелетке толмаған адамның өмір сүру және тәрбиелену жағдайы туралы куә ретінде жауап алынуы мүмкін, қажет болған жағдайда ауыстырылуы мүмкін.

4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде көзделген жағдайда сот отырысына педагог, психолог, ал қажет болған жағдайда психиатр қорғаншы және қамқоршы органдарының өкілдері, кәмелетке толмаған адам оқыған немесе жұмыс істеген ұжымнан өкілдер қатысады.

Сот талқылауы барысында кәмелетке толмаған сотталушыға әсер етуі мүмкін мән-жайды зерттеу үшін қаулының негізінде сот отырысының залынан шығарылып жіберіледі. Қайта келген соң кәмелетке толмаған сотталушыға ол болмаған кездегі талқылаудың мазмұнын қажетті көлемде хабарлайды және сотталушыға өзі болмаған кездегі жауап алынған адамдарға сұрақ қоюға мүмкіндік береді.

Статистикаға көз жүгірте кетсек, кәмелетке толмағандардың басым көпшілігі: ұрлау, тонау, қарақшылық сияқты дүниеқорлық қылмыс жасайды. Яғни мүлікке қарсы қылмыс. Қылмыстың заты ретінде көбінесе ұялы телефон, ойын компьютері, ақша, киім-кешек болады. Кәмелетке толмағандар бұндай қылмысты көбінесе екі үш адам болып, топ болып жасап, жәбірленушіге күш көрсетіп немесе күш көрсетемін деп қорқытып жасағандықтан, олардың әрекеті ауыр қылмыс ретінде дәрежеленеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмысқа баруының негізгі себебі отбасының нашарлығы, жасөспірімдердің белгілі бір іспен шұғылданбауы, тұрмыстық және материалды сипаттағы проблема, ата-аналары мен оқу орындарының тиісті бақылау орнатпауы болып отыр. Жоғарыда атап өткендей, кәмелетке толмағанның өмір сүру және тәрбиелену жағдайын, зияткерлік ерік-жігерін және психикалық даму дәрежесін, мінез-құлқын, кәмелетке толмағанға ересек адамдар мен басқа да кәмелетке толмағандардың ықпалын анықтаған кәмелетке толмағанға жаза тағайындаған сәтте дұрыс шара қолдануға үлкен септігін тигізеді.

Сол себепті кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы туралы іс бойынша іс жүргізуде кемшілікті болдырмау мақсатында жоғарыда аталғандардың негізінде процесс барысына өте кең көлемде мән беру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 1985 жылғы «Пекиндік Ережесі».
2. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылдың 24 қаңтарындағы «Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» № 1 нормативтік қаулысы

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена рассмотрению особенностей уголовной ответственности несовершеннолетних. Автором проведен анализ порядка производства по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних; обстоятельств, подлежащих установлению по делам рассматриваемой категории; изучены вопросы участия законного представителя, защитника, учителя и психолога несовершеннолетнего подозреваемого в досудебном производстве, а также особенности назначения комплексной психологической, психиатрической и психологической экспертизы несовершеннолетнего. В результате исследования сделан вывод о том, что несовершеннолетний возраст лица, совершившего преступление, существенно сокращает пределы уголовной ответственности, позволяя при этом применить к виновному лицу специальные виды освобождения от уголовной ответственности.

RESUME

The article analyzes the provisions of the criminal procedural law reflecting the specifics of the procedure for proceedings in cases of criminal offenses of minors; circumstances to be established in cases of juvenile criminal offenses; participation of a legal representative, defender, teacher and psychologist of a minor suspect accused in pre-trial proceedings; appointment of a complex psychological, psychiatric and psychological examination of a minor. As a result of the study, it was concluded that the minor age of a person who committed a crime significantly reduces the limits of criminal liability, while allowing special types of exemption from criminal liability to be applied to the guilty person.

УДК 343.13

Ханов Т. А., директор НИИ экономических и правовых исследований, доктор юридических наук, профессор;

(Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан)

Искакова Б. Е., научный сотрудник центра по исследованию проблем следственной деятельности ОВД НИИ, магистр юридических наук, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

О перечне иных расходов, понесенных при производстве по уголовному делу

Аннотация. Статья посвящена актуальным проблемам, связанным с определением иных расходов, относящихся к уголовно-процессуальным издержкам. В частности, рассмотрена проблема отнесения различных расходов, понесенных в результате производства по уголовному делу, к иным процессуальным издержкам. В связи с этим в работе поставлена цель совершенствования законодательства в части регламентации уголовно-процессуальных издержек. Для достижения поставленной цели были использованы методы научного познания: сравнительно-правовой, системный, анализ и синтез. Предлагается максимально конкрети-

зировать, закрепить перечень процессуальных издержек в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан и дополнительно разъяснить в нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан содержание и все спорные моменты процессуальных издержек, связанные с применением данного института в уголовном процессе.

Ключевые слова: Уголовно-процессуальный кодекс, уголовно-процессуальные издержки, иные уголовно-процессуальные издержки, законодатель, перечень иных расходов, бюджет, содержание.

Одними из законодательно закрепленных прав, реализуемых гражданами в связи с участием в уголовном процессе, являются выплата определенной компенсации (вознаграждения) и возмещение понесенных расходов лицам, привлеченным к производству процессуальных, следственных или судебных действий. Как правило, в последующем указанные средства взыскиваются с осужденного, однако, в предусмотренных законом случаях, могут покрываться за счет средств республиканского бюджета, а так же возлагаться на самих участников процесса.

Лица, вовлекаемые в сферу уголовного судопроизводства, претерпевают определенные неудобства, а нередко несут определенные расходы, связанные с участием в конкретном процессуальном действии либо обеспечением понесенных в ходе уголовного судопроизводства расходов, которые относятся к процессуальным издержкам. Важность данного института заключается в том, что возмещение возникших в связи с участием затрат и получение компенсации каждому желательно получить сразу по выполнении своих процессуальных обязанностей, а не ожидать, когда они будут взысканы с осужденного [1, 18].

В новом Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее — УПК РК) [2] институт процессуальных издержек выделен в отдельную 22 главу. Она включает лишь две статьи: первая определяет перечень процессуальных издержек, вторая регламентирует общие положения, связанные с процессуальным порядком их взыскания. Законодатель сохранил и отдельную 21 главу УПК РК, включающую в себя три статьи и регламентирующую оплату труда и возмещение расходов, понесенных в ходе производства по уголовному делу.

Между тем, анализ ст. 177 УПК РК показывает, что в п. 1 допущена серьезная ошибка, поскольку наряду со ст. 175 приведена ссылка на ст. 174, регламентирующую оплату юридической помощи. Данные расходы указаны в п. п. 5 и 6 ст. 177 УПК РК. Поэтому ссылка должна быть сделана на ст. 176, регламентирующую возмещение понесенных лицами, участвующими в уголовном процессе расходов, которые как раз и могут быть взысканы в качестве процессуальных издержек. Следовательно, в редакцию ст. 177 УПК РК необходимо внести изменения.

Понимание института процессуальных издержек только в рамках редакции ст. ст. 177 и 178 УПК РК не ориентирует на правильное решение вопроса об эффективности уголовно-процессуальных норм. Оба рассматриваемых института тесно связаны, проникнуты общим содержанием и заслуживают совместного рассмотрения, поэтому гл. г. 21 и 22 УПК РК необходимо объединить.

Следует также иметь в виду, что законодатель допускает возможность расширительного толкования перечня процессуальных издержек. Пункт 10 ст. 175 УПК РК предусматривает иные расходы, понесенные при производстве по уголовному делу. Однако, что может быть включено в иные расходы, законодателем не определено.

Мнение о том, что к судебным (процессуальным) издержкам должны относиться не только расходы, связанные с выплатой сумм свидетелям, потерпевшим, экспертам, специалистам, переводчикам, понятым, но и с хранением, пересылкой и исследованием вещественных доказательств, а также и иные расходы, понесенные при производстве по конкретному делу, высказывалось в юридической науке уже давно [3, 8]. Данную точку зрения отстаивает ряд уче-

ных-процессуалистов, более того ими предлагается развернутый перечень сумм, входящих в процессуальные издержки [4, 56–57].

Попытку разъяснения содержания иных расходов предпринял Верховный Суд Республики Казахстан. В пункте 2 Нормативного постановления «О взыскании процессуальных издержек по уголовным делам» от 29 июня 2018 г. № 10 [5] указывается, что под иными расходами, относящимися к процессуальным издержкам, следует понимать расходы органов дознания, следствия и суда, понесенные при производстве по делу, непосредственно связанные с собиранием, исследованием и оценкой доказательств, предусмотренные уголовно-процессуальным законом. К ним следует отнести расходы, связанные с возмещением стоимости вещей, подвергшихся порче или уничтожению при производстве следственных действий, с возмещением стоимости поврежденного имущества при производстве следственных действий, расходы по эксгумации и захоронению и т. д.

Однако такое разъяснение не вполне устраивает практикующих юристов, в связи с чем возникают спорные ситуации.

Следует отметить, что многие спорные понятия разъясняются научным сообществом. Так, по мнению авторов Комментария к общей части УПК РК, в иные расходы должны быть включены «...относительно небольшие непредвиденные расходы, связанные с производством конкретных следственных или судебных действий» [6, 432]. Профессор М. Ч. Когамов прямо указывает на то, что к иным расходам должна относиться государственная пошлина, подлежащая взысканию с ответчика [7, 350]. При этом ссылается на п. 28 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 20 июня 2005 г. № 1 «О рассмотрении гражданского иска в уголовном процессе» [8].

Следует отметить, что авторы Комментария к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации также предприняли попытку максимально установить перечень иных расходов. По их мнению, таковыми следует считать расходы:

- непосредственно связанные с собиранием и исследованием доказательств, не подпадающие под вышеуказанные случаи: возмещение стоимости вещей, подвергшихся порче или уничтожению при производстве следственных экспериментов или экспертиз; затраты на возмещение расходов лицам, предъявляемым на опознание (кроме обвиняемых); возмещение стоимости поврежденного имущества при законном обыске;
- сторон на отыскание и представление доказательств; юридическую помощь, оказываемую не адвокатами или адвокатами по соглашению; снятие копий с материалов уголовного дела; погребение после эксгумации;
- на принятие мер попечения о детях, иждивенцах подозреваемого или обвиняемого и мер по обеспечению сохранности его имущества (например, охрана частного дома обвиняемого, заключенного под стражу) [9, 508].

Таким образом, к иным расходам учёные-процессуалисты относят различные по своей природе затраты, причем некоторые из них, спорно признавать процессуальными издержками. В этой связи целесообразно максимально конкретизировать перечень процессуальных издержек, поскольку строго определённый законом перечень не позволит включать в иные расходы всевозможные траты, возникающие в ходе производства по уголовному делу перечень которых может расти до бесконечности.

В частности, мы разделяем подход российских процессуалистов [10, 309], предложивших включить в перечень процессуальных издержек расходы, связанные с эксгумацией и последующим захоронением трупа, затраченные родственниками покойного. С данным мнением согласился законодатель Российской Федерации и включил их в процессуальные издержки (ч. 5 ст. 178 УПК РФ) [11].

Таким образом, назрела настоятельная необходимость в установлении максимального перечня процессуальных издержек и закреплении данного перечня в Уголовно-процессуаль-

ном кодексе Республики. В свою очередь, Верховный Суд Республики Казахстан в своем нормативном постановлении, должен дополнительно разъяснить содержание процессуальных издержек, а также все спорные моменты и иные вопросы, связанные с применением данного института в уголовном процессе.

Список использованной литературы:

1. Ханов Т. А., Бекбанова Ж. Р. Институт процессуальных издержек: нерешённые вопросы нового Уголовно-процессуального кодекса // Актуальные вопросы современности: международ. науч. журнал. — 2015. — № 2 (8). — С. 18–21.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008442
3. Шубин В. Судебная практика по взысканию судебных издержек по уголовным делам // Советская юстиция. — 1973. — № 22. — С. 7–9.
4. Толеубекова Б. Х. Понятие и структура судебных издержек // Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. — Караганда, 1995. — С. 56–57.
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О взыскании процессуальных издержек по уголовным делам» от 29 июня 2018 года № 10 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000010S>.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Особенная часть: Комментарий / ред.: И. И. Рогов, К. А. Мами, С. Ф. Бычкова. — Алматы, 2003.
7. Когамов М. Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части. — Алматы, 2008.
8. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 20 июня 2005 г. № 1 «О рассмотрении гражданского иска в уголовном процессе» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P05000001S_
9. Смирнов А. В. Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А. В. Смирнова. — СПб., 2003.
10. Рыжаков А. П. Уголовный процесс. 3-е изд., испр. и доп. — М., 2004.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/

ТҮЙІН

Ұсынылған мақала қылмыстық іс жүргізу барысындағы шығынмен және басқа шығынды анықтауға қатысты өзекті мәселеге арналған. Атап айтқанда, қылмыстық іс жүргізу нәтижесінде туындаған әртүрлі шығынды басқа процессуалдық шығынға жатқызу мәселесі қарастырылады. Осыған байланысты қылмыстық іс жүргізу шығынын реттеу бөлігінде заңнаманы жетілдіру мақсаты қойылған. Осы мақсатқа жету үшін ғылыми таным әдістері қолданылды: салыстырмалы құқықтық, жүйелік, талдау және синтез. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінде мүмкіндігінше нақтылау және процессуалдық шығын тізімін бекіту және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында қылмыстық процесіте осы институтты қолдануға байланысты іс жүргізу шығынының мазмұны мен барлық даулы сәтін қосымша түсіндіруі ұсынылады.

RESUME

This article is devoted to topical issues related to determining other expenses related to criminal procedure costs. In particular, the problem of attributing various expenses incurred as a result of criminal proceedings to other procedural costs is considered. In this regard, the aim of the work is to improve legislation in terms of regulating criminal procedure costs. To achieve this goal, methods of scientific knowledge were used: comparative legal, system, analysis and synthesis. It is proposed to specify as much as possible, fix the list of procedural costs in the Criminal procedure code of the Republic of Kazakhstan and additionally explain in the normative resolution of the Supreme Court

of the Republic of Kazakhstan the content and all disputed points of procedural costs associated with the use of this institution in criminal proceedings.

КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ӘОЖ 342.922

А. А. Абуталиева, жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Жаппай тәртіпсіздіктерге қарсы күрестің халықаралық тәжірибесі

Аннотация. Жаппай тәртіпсіздік — бұл адамдардың үлкен тобы жасаған, адамдарға зорлық-зомбылық, қирату, өртеу, мүлікті жою, атыс қаруын, жарылғыш затты немесе жарылғыш құрылғыны қолдану, билік өкілдеріне қарулы қарсылық. Көбінесе тәртіпсіздік көпшіліктің іс-әрекетімен байланысты, кейде өздігінен пайда болады, кейде ұйымдастырылады. Мақалада осы мәселеде полицияның басқа құқық қорғау бөлінісімен өзара әрекет етуінің шетелдік тәжірибесіне қатысты мәселе қарастырылады. Қоғамдық тәртіпті сақтауға бағытталған құқық қорғау жүйелерін құрудың негізгі тәсілдері айтылды. Автор үздіксіз ақпараттық-талдау жұмысын жүргізу, қоғамдық пікірді қалыптастыру және басқа да шараны қамтитын жаппай тәртіпсіздіктің алдын алу үшін әрекет алгоритмін ұсынады.

Негізгі сөздер: халықаралық тәжірибе, қоғам, қылмыс, тәжірибе, мемлекеттік органдар.

Жаппай тәртіпсіздік — қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыс, ол зорлық-зомбылық, бүлік шығару, мүлікті өртеу, жою, атыс қаруын, жарылғыш зат немесе жарылғыш құрылғыны қолданумен, сондай-ақ билік өкіліне қарулы қарсылық көрсетумен қатар жүретін жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастырудан және оған қатысудан тұрады. Жаппай тәртіпсіздік деп қоғамда қалыптасқан жүріс-тұрыс ережесін бұзуға бағытталған іс-әрекетті, яғни азаматтарға қарсы зорлық-зомбылық, бүлік шығару, өртеу, мүлікті жою немесе бүлдіру, билік өкіліне қарулы қарсылық көрсету, қару-жарақ, жарылғыш құрылғы, басқаларға қауіп төндіретін жарылғыш, улы немесе басқа заттар. Бұл жағдайда мінез-құлық ережесін заң шығарушы белгілей алады және мінез-құлықтың моральдық-этикалық стандартынан туындайды. Жаппай тәртіпсіздік бірқатар жеке тәуелсіз қылмыстың белгілерін қамтитын күрделі қылмыс санатына жатады, мысалы, жеке адамға қарсы зорлық-зомбылық, бөтеннің мүлкіне қол сұғушылық немесе басқару тәртібіне және т.б. Жаппай тәртіпсіздікті зерттеу көрсеткеніндей, олар қауіпті қылмыс бола отырып, жағдайды тұрақсыздандырады, азаматтардың қалыпты өмірін, кәсіпорын, мекеме мен ұйымдардың жұмыс қалпын бұзады.

Жаппай тәртіпсіздікті неғұрлым толық сипаттау үшін олардың шығу, жүру және жою процесін белгілеу қажет, өйткені уақыт кезеңінде олардың сипаттамалық ерекшелігін әр кезеңде анықтау және қадағалау, ішкі істер органдарының іс-әрекетінің стратегиясы мен тактикасын жасау ыңғайлы.

Сондай-ақ қарастырылып отырған қылмыс құрамының неғұрлым толық ашылуы дамуын болжау үшін маңызы зор. Алайда бұл жерде қатаң бөлу өте орынды емес, өйткені қақтығыс, көбінесе, стихиялы түрде тез дамиды және бұл немесе басқа кезенді жеткілікті айқындықпен анықтау мүмкін емес.

Дегенмен бірінші кезеңде, әдетте, қарама-қарсы жақ анықталады. Ұлттық, діни, саяси бағдардағы және басқа да айырмашылық оларды бөлуге негіз бола алады, егер бір жақтың мүддесі мен мақсаты екінші тарапқа мүлдем қолайсыз болса, жаудың бейнесі пайда болып, тараптар арасындағы шиеленіс күшейе түседі.

Жағдай әлеуметтік-экономикалық саладағы мәселенің туындауына, қылмыстың өсуіне, бейресми бірлестіктің рөлінің артуына және басқа да себепке байланысты нашарлауы мүмкін.

Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметіндегі кемшілік, жағдай туралы ақпараттың жеткіліксіздігі, ішкі істер органдарының профилактикалық жұмысының төмендігі шиеленісті едәуір күшейтіп отырғанын атап өткен жөн. Мысалы, Жамбыл облысы Қордай ауданындағы тәртіпсіздік әлеуметтік желідегі және жедел хабарламаға байланысты басталды. «7 ақпанда WhatsApp мессенжері мен желіде «Қордайда түсірілген» деп тараған видеода қолдарына таяқ, темір ұстаған ер адамдар, өртенген ғимарат, терезесі мен жарығы сынған көліктер байқалған. Бұл видеолардың Қордайда түсірілгенін анықтау мүмкін болмады», [1] — деп хабарлады Tengrinews.kz. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің орынбасары Алексей Калайчиди журналистердің сұрақтарына жауап бере отырып, әлеуметтік желіде хабарламаның пайда болғанын, өкінішке қарай, кейбір адам, әсіресе, жастар әлеуметтік желіде таралған арандатушылық мәліметті ой елегінен өткізбей, елдің басқа аймағында тіпті арандатушылар кейінірек кездескенін, олардың арасында, өкінішке қарай, қақтығыс болған жерге тіпті жақын емес адамдардың болғанын хабарлады. ІІМ басшысының орынбасары полиция арандатушылық ақпарат жібергендерді анықтап жатқанын айтты.

Жоғарыдағы аталған екінші кезеңде, әдетте, тараптар әрекетке көшеді. Осыған байланысты жасалған қылмыс саны тез көбейіп, қаруды тартып алу мақсатында ішкі істер органдарына шабуыл жасалады.

Үшінші кезеңге тән ерекшелік — бұл бақылаудан шығу. Ішкі істер басқармасына, әскери құрамаға шабуыл жиі орын алып, күдіктілер мен арандатушалардың мақсаты тек қаруды тартып алу ғана емес, сонымен қатар кепілге алу болып табылады. Қақтығысқа жаңа қатысушылар тартылып, ал жаппай тәртіпсіздікке белсенді қатыспайтын тұрғындар арасында құрбандар саны артады.

Тәртіпсіздіктің сипатталған кезеңдерін сипаттай отырып, олардың әрқайсысының кейбір ерекшелігін атап өту керек. Ең алдымен, тәртіпсіздіктің ұзақтығына назар аударуыңыз керек. Олардың кейбіреуі ұзақ уақыт алуы мүмкін. Ең ұзақ болатын кезең — бірінші және үшінші кезең.

Біріншісінің басталуын анықтау қиын. Тек осы кезеңде қарама-қарсы тараптар мен тәртіпсіздіктің себебі пайда болды деп болжауға болады.

Екінші кезеңнің басталуы — бұқараның белсенділігінің артуы, қарама-қарсы жақ позициясының көрінісі, қақтығыстың басталуы, шиеленістің өсуі.

Үшінші кезең жаппай тәртіпсіздіктің басталуымен сипатталады.

Оның соңы — шиеленісті жою және олардың пайда болу себебін жою.

Жаппай тәртіпсіздіктің ажырамас элементі — бұл кез келген қызығушылықпен топтасқан адамдардың жиынтығы. Көпшілікте пайда болатын бірқатар ерекшелік, әлеуметтік және психологиялық құбылыс бар. Оларды қорытындылай келе, ең маңыздысын бөліп көрсетейік.

Біріншіден, бұл адамдар ұсынысының жоғары болуы. Толып жатқан тәртіп оның жеке мүшелерінің мінез-құлқына да, мемлекеттік органдардың реакциясына да қатты әсер етеді. Адамдар кез келген ақпаратқа сенеді, олардың берілген ақпаратты бағалап, талдаудағы сыншылдығы күрт төмендейді. «Логика, ақыл-парасат, ар-ұждан, қорқыныш басылады, адамдардың мінез-құлқы «басқалар сияқты болу» [2, 32] серпініне енеді. Екіншіден, олар адамның психологиялық ауыртпалығын ескергендіктен, ол өзінің даралығын жоғалтып, оның интеллектуалдық деңгейі төмендейді. «Көпшілік жасырын түрде әрекет етіп, әрқайсысының жеке жауапкершілігі тұтастай алғанда тобырға беріледі, яғни оның мүшесі ештеңеге жауап бермейтін сезім пайда болады» [3, 57]. Үшіншіден, жаппай тәртіпсіздік кезінде көпшіліктің қатыгездігі басым түседі. Ол алғаш сипаттаған зерттеушінің атымен аталған Латейн эффектісінде белгілі. Қиындыққа тап болған адамға көмектесу ықтималдығы оның қиындығының куәгерлерінің санына кері байланысты. Жоғары эмоционалдылық пен қауіпсіздік сезімі көпшілікті агрессияның көрінісіне итермелейді, тіпті олар, әдетте, ұстамды болып келеді.

Төртіншіден, көшбасшылық. Тобыр кез келген адамға қатаң бұйрық береді немесе оны кездейсоқ адамның ұстануына дайын болады. Тәжірибелі үгітші көпшілікті зорлық-зомбылыққа итермелеп, ренжіген адамдар тобын агрессивті, кекшіл жинаққа айналдыра алады. Екінші жағынан, тіпті бір адам өз ұсынысымен топты тыныштандырып, оны басқа бағытқа бұра алады.

Осы факторды ескере отырып, қалыпты жағдайда көпшілік қауіпсіз болуы мүмкін — заңды бұзбайды, қоғамдық тәртіпке, адамдарға қауіп төндірмейді деп қорытынды жасауға болады. Мазасыздықтың негізі тобыр осы қалыпты шеңберден шыққан кезде пайда болады. Жаппай тәртіпсіздік тобыр болған кезде пайда болады:

а) белгілі бір мәселе бойынша өзінің наразылығын ашық білдіру мақсатында жиналады, содан кейін өзінің ашу-ызасын осы мәселеге қатысы бар және көпшілікпен келіспейтін адамдарға ауыстырады,

ә) бақылаусыз бақылаушылардың есебінен өседі,

б) тәжірибелі үгітшілер құқыққа қарсы әрекетке итермелейді,

в) карама-қарсы көзқарасы мен ұстанымы бар екі немесе одан да көп топтан тұрады.

Мемлекет пен халықаралық қоғамдастық тұрақтылығының негізі тек кепілдендірілген Адам құқығы бола алатындығы жалпыға белгілі (адам құқығы бойынша). Адамның, оның құқығы мен бостандығының басымдығы барлық мемлекеттік орган, оның ішінде ішкі істер органдары қызметінің маңызды қағидаты болып жарияланды. «Адам мен азаматтың құқығы мен бостандығы Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі санатын білдіреді және ішкі істер органдарының қызметінде негіз қалаушы болып табылады. Қазақстандық заң әдебиеттерінде ішкі істер органдарының ұйымдастырылуы мен қызметінің маңызды қағидатының бірі азаматтардың, мемлекеттің және полиция органдарының мүддесі арасындағы тепе-теңдікті сақтау болуы тиіс екені атап өтілген. Бұл азаматтардың, мемлекеттің және полиция органдарының әртүрлі, сәйкес келмейтін немесе карама-қарсы мүдделері бар дегенді білдірмейді. Барлық қоғам құқықтық тәртіпті орнатуға және сақтауға мүдделі болуы керек. Бұл мақсатқа адамның барлық конституциялық құқығы мен бостандығын сақтау жағдайында ғана қол жеткізуге болады» [4, 25], — деп көрсетеді ғалым Н. А. Биекенов. Мысалы, Азаматтық және саяси құқық туралы халықаралық пактіге сәйкес әр адамның бейбіт шеруге шығуға, жиналысқа қатысуға құқығы бар. Бұл құқықты пайдалану мемлекеттік немесе қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау немесе басқа адамдардың құқығы мен бостандығын қорғау мүддесінде қажет құқықтан басқа ешқандай шектеуге жатпайды. Осы Пактінің 4-бабы «мемлекет қолданатын шара нәсіліне, терісінің түсіне, жынысына, тіліне, дініне, әлеуметтік жағдайына байланысты кемсітушілікке әкелмеуі керек екенін анықтайды. 21-бап кез келген адамның бейбіт жиналыс

немесе қауымдастық бостандығына құқығы бар екенін анықтайды» [5]. Күш тек төтенше шара ретінде қолданылуы керек. Барлық мәселе — бұл қалай және қашан жасалады және қандай мақсат қойылады.

Сонымен 1968 жылғы Франциядағы студенттік толқу салдарының ауқымы мен ауырлығына қарамастан, күш қолдану БҰҰ тарапынан наразылық тудырмады. Келтірілген қиындыққа қарамастан, тәртіп, адам құқығы қамтамасыз етілді, адам өмірі сақталды. Мысалы, АҚШ-тың 1968 жылғы Азаматтық тәртіпсіздік туралы Заңы федералды құқық бұзушылық ұғымын «өрт сөндірушілер немесе полиция қызметкерлерінің қызметтік міндеттерін орындауға кедергі немесе араласу болып табылатын кез келген әрекет» деп анықтайды. Азаматтық тәртіпсіздік наразылық немесе бағынбау актілері ретінде, әдетте, олардың қатысушылары билікке қарсы дұшпандық көрсеткен кезде пайда болады. Төтенше жағдайда олар террористік актімен бірге жүреді. АҚШ Президенті АҚШ Конституциясы мен заңдар кодексіне сәйкес тәртіпті қалпына келтіру, АҚШ заңдарының сақталуын қамтамасыз ету, азаматтардың құқығына қол сұғушылықтан қорғау және мемлекеттің меншігі мен мүдделерін қорғау үшін үкіметті басқаруға уәкілеттік берілген. Мұндай жағдайда ол өте қатал әрекет ете алады (мысалы, 1992 жылы наурызда Лос-Анжелестегі азаматтық тәртіпсіздік кезінде 40-тан астам адам қайтыс болды). АҚШ Конституциясына сәйкес әр мемлекеттің билігі адамдардың өмірін, өз аумағындағы мүлікті қорғауды қамтамасыз етуге жауап береді. Егер тәртіпті сақтау, заңдылықты қамтамасыз ету және Қарулы күштерінің Азаматтық тәртіпсіздігін басу жеткіліксіз болса, онда федералды әскерлер шақырылады.

АҚШ заңнамасы халықаралық нормамен салыстырғанда қаруды қолдануға қосымша шектеу енгізеді. Бұл тек төтенше қажеттілікпен және барлық басқа құрал таусылған жағдайда ғана ақталады. Қаруды қолдану мақсаты мынадай ережелермен айқындалады:

- өлімді немесе ауыр дене жарақатын болдырмауға бағытталған өзін-өзі қорғау;
- өлім немесе ауыр дене жарақатын келтіру мүмкіндігін қамтитын қылмыстың алдын алу;

- ұстау кезінде немесе ұшу кезінде өлімге немесе ауыр дене жарақатына қауіп төндіретін адамды ұстау немесе қашудың алдын алу. Лауазымды тұлғалардың құқықтық тәртіпті сақтау жөніндегі мінез-құлқы тек азаматтық заңдармен ғана реттелмейді,

- оларға әскери заңдар жинағының ережесі де қолданылады. Қаруды заңсыз қолдану жергілікті заңнамаға сәйкес жауапкершілікке әкелуі мүмкін. Алайда АҚШ заңдарының жиынтығы әркімге заңсыз әрекет жасағаны үшін кез келген айып тағылғаны үшін осы мемлекет соттарының бірінде оның ісін қарау құқығына кепілдік береді. Германияның Қылмыстық кодексінде «аймақтағы бейбітшілікті (тыныштықты) бұзу: «бірлескен күш қоғамдық қауіпсіздікке қауіп төндіретін тобырдың құрамында әрекет ете отырып, адамдарға немесе мүлікке қарсы зорлық-зомбылық әрекетін немесе адамдарға зорлық-зомбылық қауіпін жасаған, сонымен бірге бұл әрекетті орындаушы немесе серіктес ретінде жасаған немесе осындай әрекетке өзінің дайындығын белсенді түрде көрсеткен тұлғаны үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырып немесе айыппұл салып, жазалайды.

Ғылыми мақаланы қорытындылай келе, жаппай тәртіпсіздікті тиімді болдырмау мақсатында мынадай қорытынды жасалды:

- аумақтық, саяси және этникалық ерекшелікті ескере отырып, үздіксіз ақпараттық-талдау жұмысын жүргізу, экономикалық жағдайды, өмір сүру деңгейін, құқық қолдану қызметінің тиімділігін, саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайдың тұрақтылығын, халықтың моральдық рухын зерделеу; әлеуметтік-құрылымдық кемшілікке негізделген әлеуметтік қараусыз қалған қақтығысты уақытында тану;

- шаруашылық объектілерін құру немесе одан әрі дамыту үшін түрлі жеңілдік беру арқылы халықты қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін сақтауға ынталандыру, халықты,

әсіресе жастарды жұмыспен қамтудың түрлі бағдарламасын іске асыру, сол арқылы жұмыс орындарын ұлғайту, оның ішінде еңбек заңнамасының сақталуын тұрақты бақылау;

– зорлық-зомбылықты негізсіз қолдануды соттау үшін халықтың қоғамдық пікіріне ықпал ету, бұқаралық ақпарат құралында заңнамада көзделген көшедегі тәртіпсіздіктің құқықтық салдарын кеңінен жариялау, жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастырғаны және оған қатысқаны үшін жауапкершілік туралы қолданыстағы құқықтық норманы түсіндіру, үлкен қоғамдық резонанс алған қылмыс туралы ақпаратты жеткізу, халықаралық оқиғалардың жарқын мысалын келтіру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Tengrinews.kz
2. Эргешов А. Причины и условия массовых беспорядков (на примере Ошских событий 4-10 июня 1990 г.) правовая жизнь: Таджикск. нац. ун-тет (Душанбе) ISSN: 2307-5198
3. Лепёшкин Н. Я., Василин В. Г., Обирин А. И., Талынёв В. Е. Психологические основы терроризма и антитеррористической деятельности в современных условиях: Учеб.-метод. пос. — Хабаровск, 2008.
4. Биекенов Н. А. Конституционно-правовые основы организации и деятельности полиции Республики Казахстан: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Алматы, 2009.
5. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт. Бас Ассамблеяның 1966 жылғы 16 желтоқсандағы 2200 А (XXI) қарарымен қабылданды.

РЕЗЮМЕ

Массовые беспорядки — это посягательство на общественную безопасность, совершенное большой группой лиц, сопровождаемое насилием над людьми, погромами, поджогами, уничтожением имущества, применением огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств, вооруженным сопротивлением представителям власти. Чаще всего беспорядки связаны с действиями толпы, иногда возникают спонтанно, иногда организовываются. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся зарубежного опыта взаимодействия полиции с другими подразделениями охраны правопорядка в этих вопросах. Озвучены основные подходы к созданию правозащитных систем, направленных на охрану общественного порядка. Автор предлагает алгоритм действий для предотвращения массовых беспорядков, включающий проведение непрерывной информационно-аналитической работы, формирование общественного мнения и другие меры.

RESUME

Mass riots are attacks on public security committed by a large group of people, accompanied by violence against people, pogroms, arson, destruction of property, use of firearms, explosives or explosive devices, armed resistance to government officials. Most often, riots are associated with the actions of the crowd, sometimes they occur spontaneously, sometimes they are organized. The main approaches to the creation of human rights systems aimed at protecting public order are voiced. The article deals with issues related to the foreign experience of interaction between the police and other law enforcement units in these matters. The author proposes an algorithm of actions to prevent mass riots, including continuous information and analytical work, the formation of public opinion and other measures.

УДК 347

Бейсеев А. А., доцент кафедры общеправовых дисциплин, кандидат филологических наук, магистр юридических наук, подполковник полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Социальные гарантии сотрудникам ОВД в контексте социально-экономических прав, закрепленных в Конституции Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена проблемам социальной и правовой защищенности сотрудников органов внутренних дел в рамках социально-экономических прав, закрепленных в Конституции Республики Казахстан. Автор рассматривается круг вопросов, связанных с содержанием и проблемами реализации социальных льгот и гарантий для сотрудников органов внутренних дел. Государственная политика в сфере реализации социальных льгот и гарантий для сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан является важнейшей составляющей политики, проводимой любым социально ориентированным государством. Проведенный в статье анализ позволил обозначить отдельные ключевые проблемы правового и правоприменительного характера, возникающие у сотрудников органов внутренних дел при реализации предоставляемых им социальных гарантий.

Ключевые слова: Конституция, социальная политика, социальные гарантии, денежное довольствие, органы внутренних дел, Концепция.

Право на социальное обеспечение — одно из основных социально-экономических прав человека. Оно закреплено в ст. 26 Всеобщей декларации прав человека 1948 г. [1], в ст. 11 Международного акта об экономических, социальных и культурных правах 1966 г. [2] и других международных актах.

В Республике Казахстан социальные гарантии граждан определены нормами конституционного права [3], а именно:

– каждый имеет право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены, на вознаграждение за труд без какой-либо дискриминации, а также на социальную защиту от безработицы (п. 2 ст. 24);

– в Республике Казахстан создаются условия для обеспечения граждан жильем. Указанным в законе категориям граждан, нуждающимся в жилье, оно предоставляется за доступную плату из государственных жилищных фондов в соответствии с установленными законом нормами (п. 2 ст. 25);

– граждане Республики вправе получать бесплатно гарантированный объем медицинской помощи, установленный законом (пункт 2 статьи 29).

В пункте 1 ст. 28 Конституции Республики Казахстан перечисляются условия, являющиеся основанием для социального обеспечения. Это могут быть определенные периоды жизни, связанные с возрастом (детство, старость); состоянием здоровья или трудоспособности (болезнь, инвалидность); выполнение или невозможность выполнения семейных обязанностей (воспитание детей, потеря кормильца). Данный перечень не является исчерпывающим, так как социальное обеспечение может быть предоставлено и в других случаях, установленных законом. Например, приобретение статуса безработного, пребывание в отпуске по беременности и родам, по уходу за ребенком и пр.

Рассматривая социальную политику государства в предложенной интерпретации, на основе анализа указанных статей Конституции Республики Казахстан можно выделить ее основные направления:

- 1) охрана труда людей;

- 2) охрана здоровья людей;
- 3) установление гарантированного минимального размера оплаты труда;
- 4) обеспечение государственной поддержки: семьи; материнства: отцовства; детства, инвалидов; пожилых граждан;
- 5) развитие системы социальных служб;
- 6) установление: государственных пенсий; пособий; иных гарантий социальной защиты.

Проблемы социальной политики в отношении сотрудников внутренних дел находят свое отражение в уровне их социальной защищенности. Законодательством установлен определенный объем льгот и компенсаций, формирующих правовые основы осуществления государственных гарантий по защите прав и интересов сотрудников внутренних дел, чья деятельность в значительной степени связана с риском для жизни и здоровья.

К социальным гарантиям, предоставляемым сотрудникам органов внутренних дел, можно отнести:

- 1) использование при оплате труда системы премиальных выплат;
- 2) установление вещевого довольствия и продовольственного пайка или его денежного эквивалента;
- 3) медицинское обслуживание;
- 4) государственное страхование на случай причинения ущерба жизни, здоровью и имуществу, связанного с исполнением служебных обязанностей, а также на случай заболевания или потери трудоспособности, наступивших в период прохождения службы;
- 5) пенсионное обеспечение за выслугу лет и право для членов семьи на получение пенсий по случаю потери кормильца.

Правительство РК устанавливает виды и размеры денежного довольствия сотрудников органов внутренних дел. Оно включает в себя должностные оклады, процентные надбавки за выслугу лет, оклады по специальным званиям, другие надбавки и доплаты. Выплаты денежного довольствия обеспечивают Министерство внутренних дел РК, финансово-экономические службы министерств и управлений внутренних дел, бухгалтерии органов, подразделений и учреждений внутренних дел [4].

Основополагающими нормативными правовыми актами, определяющими режим социальной защиты сотрудников органов внутренних дел, являются Законы РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 г. [5] и «О правоохранительной службе» от 6 января 2011 г. [6].

Рассматривать проблемы, связанные с социальной защитой сотрудников органов внутренних дел, необходимо в трех аспектах:

- 1) социальная и правовая защищенность сотрудников органов внутренних дел в период деятельности в органах внутренних дел;
- 2) социальная и правовая защищенность близких родственников и членов семьи сотрудников органов внутренних дел;
- 3) социальная и правовая защищенность сотрудников органов внутренних дел в период после увольнения из органов внутренних дел.

Таким образом, деятельность по организации социальной и правовой защищенности сотрудников органов внутренних дел должна быть направлена, во-первых, на повышение уровня защищенности жизни и здоровья, чести и достоинства сотрудников и членов их семей посредством создания организационных и правовых основ системы реализации прав сотрудников при исполнении служебных обязанностей, а также возмещения ущерба им и членам их семей в случае гибели, получения повреждений и увечий при исполнении служебных обязанностей, во-вторых, — на обеспечение условий их труда, отдыха и быта.

В данном случае защищенность сотрудников органов внутренних дел может быть достигнута за счет определения их статуса как государственных служащих: с нормированными

условиями труда, усовершенствованной системой оказания медицинских услуг, а также обеспеченной реализацией прав и льгот, предоставленных сотрудникам органов внутренних дел и членам их семей.

В настоящее время социальные гарантии, закрепленные нормативно, используются сотрудниками далеко не в полном объеме. Подобное положение не может в необходимой степени стимулировать служебную деятельность сотрудников органов внутренних дел.

Мы вынуждены констатировать, что действующее законодательство о социальной и правовой защите личного состава органов внутренних дел бессистемно. Одновременно действуют акты разного уровня: законы и указы Президента РК, постановления Правительства РК, приказы министерств и ведомств по различным вопросам, охватывающим прохождение службы, быт и социальные стороны жизни сотрудников и членов их семей.

По-нашему мнению, назрела острая необходимость разработки и утверждения Концепции социальной защиты сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан, в которой нашли бы отражение основные направления совершенствования и развития системы социальной защиты сотрудников, ее нормативно-правовое, кадровое, финансовое, научно-методическое, информационное и статистическое обеспечение; были бы решены вопросы совершенствования денежного довольствия, охраны оперативно-служебной деятельности, развития медицинского и санаторно-курортного обслуживания, системы страхования сотрудников, решения жилищной проблемы в органах внутренних дел.

Возможно, в целях обеспечения безусловной реализации всех социальных гарантий сотрудникам органов внутренних дел перечень мер социальной поддержки придется на законодательном уровне корректировать, поскольку только организационно и финансово обеспеченные гарантии позволяют реализовать сущность социального государства. Декларативные гарантии нанесут вред данной Концепции в случае ее принятия, и от нереализуемых мер социальной защиты следует отказываться.

Очевидно, что вышесказанное вытекает из положений Конституции Республики Казахстан, в которой заявлено, что Казахстан является правовым, социальным государством, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека. Это, несомненно, определяет необходимость создания надежной и эффективно действующей системы социальной и правовой защиты населения, в том числе сотрудников органов внутренних дел — одной из базовых функций современного демократического государства.

Список использованной литературы:

1. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. — Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата обращения 31.08.2020 г.).

2. Международный акт об экономических, социальных и культурных правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 г. — Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (дата обращения 31.08.2020 г.).

3. Конституция Республики Казахстан, принятая 30 августа 1995 г. на республиканском референдуме (с изм. и доп. по сост. на 23 марта 2019 г.). — Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (дата обращения 31.08.2020 г.).

4. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан «Об утверждении Правил выплаты денежного довольствия, пособий и прочих выплат сотрудникам органов внутренних дел Республики Казахстан» от 14 ноября 2014 г. № 808 (с изм. от 30.12.2019 г.). — Электрон-

ный ресурс. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0010043> (дата обращения 31.08.2020 г.).

5. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 г. № 199-V (с изм. и доп. по сост. на 13 мая 2020 г.). — Электронный ресурс. Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31538985 (дата обращения 31.08.2020 г.).

6. Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» от 6 января 2011 г. № 380-IV (с изм. и доп. по сост. на 11 января 2020 г.). — Электронный ресурс. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594 (дата обращения 31.08.2020 г.).

ТҮЙІН

Мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген әлеуметтік-экономикалық құқық шеңберінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің әлеуметтік және құқықтық қорғалуы мәселесіне арналған. Автор ішкі істер органдарының қызметкерлері үшін әлеуметтік жеңілдік пен кепілдікті іске асырудың мазмұны мен проблемасына байланысты бірқатар мәселені қарастырады. Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының қызметкерлері үшін әлеуметтік жеңілдік пен кепілдікті іске асыру саласындағы мемлекеттік саясат кез келген әлеуметтік бағдарланған мемлекет жүргізетін саясаттың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мақалада жүргізілген талдау ішкі істер органдарының қызметкерлеріне оларға берілген әлеуметтік кепілдікті жүзеге асыру кезінде туындайтын заң шығару және құқық қолдану сипатындағы жекелеген негізгі проблеманы анықтауға мүмкіндік береді.

RESUME

The article is devoted to the problems of social and legal protection of employees of internal Affairs bodies within the framework of socio-economic rights enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The author considers a range of issues related to the content and problems of implementing social benefits and guarantees for employees of internal Affairs bodies. The state policy in the sphere of implementation of social benefits and guarantees for employees of internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan is the most important component of the policy implemented by any socially oriented state. The analysis carried out in the article allowed us to identify certain key problems of law-making and law-enforcement nature that arise for employees of internal Affairs bodies when implementing social guarantees provided to them.

ӘОЖ 347(075.8):378

Г. С. Имажанова, кәсіби-психологиялық даярлау және ІІО басқару кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарында курсанттарды оқытуда ақпараттық технологияларды пайдалану

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық оқу орындарының курсанттарын оқыту және сапалы даярлау үшін оқу процесінде ақпараттық технологияны пайдаланудың өзекті мәселесі қарастырылады. Сондай-ақ қазіргі кезде оқытуда жаңа ақпараттық технологияны пайдалану арқылы оқыту сапасын едәуір арттыруға болатыны атап өтіледі. Автор атап өткендей, бүгінде білім, ақпарат және ақпараттық технология қоғам дамуының негізі болып табылады. Осыған сәйкес Қазақстан Республикасы Ішкі істер

министрлігі ведомстволық оқу орындарының білім алушыларын сапалы даярлау үшін оқу процесінде жаңа ақпараттық технологияны пайдалану қажет. Бұл оқытушылардан педагогикалық шеберлікті үнемі арттыруды талап етеді.

Негізгі сөздер: заманауи оқыту технологиясы, ақпараттық технология, ақпараттық үдеріс, ведомстволық оқу орындары, білім беру, білім алушының танымдық қызметі, оқытушы.

Бүгінде құқықтық мемлекетті қалыптастыру заң жүйесінің мамандарын даярлау деңгейін жетілдірумен ғана жүзеге асырылатыны анық. Құқық қорғау қызметінің мазмұны — ақпаратты құжаттандыру арқылы құқықтық норманы бақылау, қолдану және орындау тәжірибесі. Ақпарат көлемінің қарқындап өсуі, оларды өңдеуші ақпараттық технологияның дамуы болашақ заңгерлердің кәсіби даярлығының деңгейіне қойылған талапты арттырады.

Қазіргі кезде индустриялық қоғамнан ақпараттық өркениетке, ашық және құқықтық мемлекет құру барысында қоғамның даму факторы жүйелі түрде өзгеріп, қоғамның ақпараттық-коммуникацияға бет бұруына байланысты біздің саясатымызға, экономика мен әлеуметке, ғаламдық экономика және қоғамдағы қатынасқа өзгеріс енді.

Құқық саласындағы болашақ мамандарды жаңа өрлеу заманында ақпараттандыру негізімен қаруландыру – бүгінгі кезек күттірмейтін мәселенің бірі. Себебі қазіргі өмір сүріп отырған кезең – ұлан-ғайыр әлеуметтік өзгерістің дәуірі, ақпарат, техника және технология тасқыны кәсіби мамандарға жоғары кәсіби даярлық алуға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманда ақпараттық және бағдарламалық білім беруді қамтамасыз ету жетістігі негізінде білім алудың ауқымды мүмкіндігі туып отыр. Кез келген адам білім алу барысында білімнің сапалы болғанын қалайды. Бұл жерде ақпараттық технологияның атқарар рөлі ерекше. Осының негізінде болашақ заңгерлерді даярлауда заманауи оқыту технологиясын, оның ішінде ақпараттық технологияны қолданудың маңыздылығын саралап көрсетуге болады [1]:

– ақпараттық технология арқылы оқытудың маңыздылығы бұл ғылымның тек ЭЕМ-ді пайдалану мүмкіндігі мен олардың жұмыс істеу қағидатын түсіндіріп қана қоймай, қоғамдық өмірде және адамдар арасында ақпаратты кеңінен тарату заңы мен тәсілі туралы түсінік береді;

– ақпараттық технологияны пайдалану болашақ заңгерлердің белгілі бір ақпаратты жинау, дайындау және өңдеу жұмысын жеңілдетіп, жобалау және ғылыми-зерттеу жұмысын жылдам жүргізуге мүмкіндік береді;

– ақпараттық технологияны пайдалану белгілі бір мәдениет иесі болуды талап етеді, яғни ол мәдениеттіліктің белгісі болып саналады. Ол үшін ЭЕМ-нің негізгі мүмкіндігін жақсы білу қажет, олар — мәселені айқын түрде қоя білу, оларды шешудің жоспарын жасау және түсінікті түрде жазу, қажетті мәліметті айқындай білу мен алынған нәтижені талдау мәселесін әрбір адамның жетік меңгеруі болып табылады. Мұндай мәдениеттілікті игеру логика мен ақпарат заңдарын білуді көздейді.

Соңғы жылдардың ішінде көптеген ғалым ақпараттық үдерістің талабына жауап беретін мамандарды даярлау мәселесіне назар аударуда, мәселен; білім беруді ақпараттандыру, компьютерлік техниканы оқу үдерісінде пайдалану, оны қолдану бойынша Е. А. Батешов, Р. М. Дүзбаева, Д. М. Жүсібалиева, Д. А. Казимова, Ж. А. Қараев, А. И. Тәжіғұлова және т. б.

Жоғарыдағы еңбектерде болашақ заңгерлерді даярлауда олардың кәсіби ақпараттық-технологиялық даярлығын жетілдіру бағытында жұмыс істей алатын, ақпаратты өңдеп, жұмыс барысында дұрыс шешім қабылдай алатын қызметкерді даярлау барысы көрсетіледі.

Кәсіби қызметтің ерекшелігіне байланысты ішкі істер органдарының қызметкері терең құқықтық білімге ие болып қана қоймай, сонымен қатар құқықтық мәдениет пен кәсіби-ақпараттық технологияны да білуі керек. Осыған орай ведомстволық жоғары оқу орында-

рында кәсіби даярлық қазіргі заман талабына сәйкес жүргізіліп, оқыту процесінің негізгі мазмұнын құрайды әрі оның маңызды мәселесіне жауап беруі тиіс.

Қазіргі қоғамның талабына және мамандарды даярлаудың кәсіби стандартына сәйкес полиция қызметкері құқықтық және құқықтық жұмыстың негізін ғана емес, сонымен қатар құқықтық ақпаратпен жұмыс істеу ерекшелігін түсінуі, ақпараттық технологияны білуі және өз қызметінде қолдана білуі керек. Сондықтан міндетті орындау кезінде ішкі істер органдарының қызметкері құқықтың қайнаркөзін ғана біліп қана қоймай, сонымен қатар құжаттың мәтінін дұрыс талдай білуі, жаңадан шығарылған заңнамалық актілерді салыстыра білуі және осы нұсқадан дұрыс таңдай білуі керек.

Аталған талаптардан басқа полиция қызметкері нақты және теориялық білімге, қазіргі құқықтық және экономикалық қатынаста ойлау қабілетіне ие болуы, мемлекеттік саясаттың барысын талқылай білуі; заңды білуі; өз білімін кәсіби қызметте практикалық қызметте қолдануы; мамандығы бойынша тәжірибелік дағдыға ие болуы немесе оларды жұмыста қолдануы тиіс.

Жоғарыда айтылғандарға орай ведомстволық оқу орындарында бүгінгі білім беруді жаңарту жағдайында оны ақпараттандыру басым мәнге ие болып отыр.

Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес бүгінде ақпараттық қоғам құруға көшірілуде. Қазір ақпараттық және телекоммуникациялық технологияны қолдана білу қабілеті — қоғамның әрбір мүшесі үшін қажетті оқу, жазу білігімен тепе-тең саналуда.

Жалпы, бүгінде білім беру, ақпарат және ақпараттық технология әлемнің барлық елінің қоғамдық дамуына негіз болып табылады. Осыған сәйкес өркениеттің қазіргі даму кезеңінің ақпараттық қоғамды ақпараттандырумен және қалыптастырумен байланысы кездейсоқ емес.

Қазіргі уақытта ведомстволық оқу орындарындағы білім беруді ақпараттандырудың негізгі мақсаты — оқу үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологияны енгізу және пайдалану болып табылады. Бұл қазіргі заман ақпараттық технологиясын қолдану негізінде бірыңғай білім беру ақпараттық ортаны құру арқылы білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді, аудиторияда да, қашықтықтан оқыту кезінде де оқытудың инновациялық әдістерін сабақта оқытушының барлық мүмкін болған нұсқасын едәуір кеңейтеді.

Ведомстволық оқу орындарының білім беру процесінде ақпараттық технологияны жаппай және белсенді енгізу және пайдалану курсанттарды келешектегі қызметте кәсіби міндетті шешуге сапалы даярлауға жұмылдыру мәселесін шешуге мүмкіндік береді, яғни білім алушы түрлі ақпараттық технология бар деген түсінікке ие болып қана қоймай, сонымен қатар түрлі бағдарламамен жұмыс істеуді үйренеді, ақпаратты талдайды, дұрыс сараланған шешім қабылдайды, қабылданған шешімді түпкілікті нәтижеге жеткізеді.

Сондай-ақ оқу процесінде ақпараттық технологияны қолданудың негізгі білім беру құндылығының бірі — оқытушының да, курсанттың да қолында болатын шексіз әлеуетті мүмкіндігі бар шексіз көпсенсорлы интерактивті оқыту ортасын құруға мүмкіндік бар екенін атап өткен жөн.

Оқытудың дәстүрлі техникалық құралынан айырмашылығы ақпараттық технология білім алушыны мол біліммен байытып қана қоймай, курсанттардың зияткерлік, шығармашылық қабілетін, олардың жаңа білім алу, әртүрлі ақпарат көзімен жұмыс істеу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді [2].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Ішкі істер министрлігінің ведомстволық оқу орындарының білім беру процесінде ақпараттық технологияны белсенді пайдалану, біздің ойымызша, оқу үдерісінде заманауи ақпараттық технологияны пайдалану негізінде мамандар даярлау сапасын жақсартады, оқытушылардың инновациялық оқыту әдістерін қолдануын жандандырады, бұл да оқу қызметінің шығармашылық және зияткерлік құрамдас бөлігі болып табылады.

Ақпараттық технологияны білім беру процесіне кеңінен енгізу мен пайдаланудың мынадай жағымды тұсы бар:

- білім беру қызметінің көп түрлі (оқу, зерттеу және т.б.) интеграциясы,
- оқытудың ақпараттық технологиясын білім алушының жеке ерекшелігіне бейімдеу,
- білім алушының танымдық қызметін жандандыруға және кәсіби қызметте тиімді қолдану үшін ақпараттық және инновациялық технологияның құралы мен әдісін игеруге деген ынтаны арттыруға ықпал ететін оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын әзірлеу,
- қашықтықтан оқытудың ақпараттық технологиясын әзірлеу,
- оқу үдерісін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру,
- түрлі бейіндегі мамандарды арнайы кәсіби даярлау процесіне оқытудың ақпараттық технологиясын енгізу.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану білім алушыларға берілетін білімді меңгеруге елеулі үлес қосады, оқытылатын пән тақырыбын курсантқа жеткізуді жақсартады, сабақ тақырыбын түсіндіру кезінде эмоциялық, эстетикалық және ғылыми маңыздылығын арттырады.

Сабақтарда ақпараттық технологияны белсенді пайдалану білім алушылардың пәнге, оқытушыға деген көзқарасын өзгертуге, тәртіп пен үлгерімді жақсартуға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияны пайдалана отырып, тақырыпты зерделеу білім алушыларға оқытушының сабақ барысында тыңдап қана қоймай, көптеген презентация мен слайдты қарау арқылы алынған ақпаратты жадында жақсы сақтауға мүмкіндік береді.

Пәнді оқыту барысында оқытушының білім алушыларға қоятын талабының бірі: ақпараттық мәдениетінің дамуы, яғни ой-өрісінің дамуы, түрлі ақпарат көзімен жұмыс істей білу және оны оқушыларға түсінікті етіп жеткізу арқылы білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру. Егер білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы жоғары болса, ол белгілі бір пәннен білім сапасының жоғары болуына әсер етеді.

Бұл оқытушының жауапкершілігі мен міндеті немесе өмірлік жоспарын жүзеге асыруда қосымша мүмкіндік береді: педагогикалық бостандықтың бір түріне қол жеткізу, кәсіби өсу, білім алушыларға жақындай түсіп, олардың алдында беделінің артуы, курсанттармен шығармашылық жұмысты бірігіп атқаруы, компьютер экранында тірек-конспектісінің болуы, әдістемелік материалының электрондық түрде жүйеленіп сақталуы және басқалардың тәжірибесін сабақ барысында қолдануға мүмкіндіктің пайда болуы және т. б.

Осының барлығы оқытушының қажет деп тапқан жағдайында оңай қолжетімді болады. Ал, егер оқытушы ізденбесе, заманауи ақпараттық технологияны қолдану бойынша педагогикалық шеберлігін сапалы түрде арттырып отырмаса, алға қадам басу болмайтыны белгілі.

Сондықтан бүгін оқытушылық бағытты тандаған сапалы білім беруге шығармашылық тұрғыдан ізденетін кәсіби ұстаз өз қызметінде соңғы үлгідегі ақпараттандырудың жетістігін өзі біліп қана қоймай, болашақ мамандарды да сапалы сауаттандыруға ұмтылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ержанова А. Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану. — Алматы. 2005.
2. Мұхамбетжанова С. Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі: Оқу құралы. — Алматы, 2010.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные вопросы использования информационных технологий в учебном процессе для обучения и качественной подготовки курсантов ведомственных учебных заведений МВД Республики Казахстан. Также отмечается, что сегодня можно существенно повысить качество обучения посредством использования в учебном процессе

новых информационных технологий. Автор отмечает, что в целом, на сегодняшний день образование, информация и информационные технологии являются основой развития общества. В соответствии с этим для качественной подготовки обучающихся ведомственных учебных заведений МВД Республики Казахстан в учебном процессе необходимо использовать новейшие информационные технологии. Это требует от преподавателей постоянного повышения педагогического мастерства.

RESUME

This article discusses current issues of using information technologies in the educational process for training and high-quality training of cadets of departmental educational institutions of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. It is also noted that today it is possible to significantly improve the quality of education through the use of new information technologies in the educational process. The author notes that in General, today education, information and information technologies are the basis for the development of society. In accordance with that for qualitative preparation of students of the education institutions of the MIA of the RK it is necessary to use in educational process modern information technologies. This requires teachers to constantly improve their teaching skills.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

UDC 343.721

Avkhadeyeva L. S., a senior fellow at the Center for the ATS History Research of the Research Institute, Candidate of Juridical Science, lieutenant colonel of police
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov)

**Deception in the field of shared housing construction
of the Republic of Kazakhstan**

Annotation: In the conditions of market relations, one of the options for purchasing housing is investing your own funds in shared housing construction. Large monetary investments circulating in the field of real estate trade and construction and renovation works, induce attackers to come up with new ways to deceive citizens interested in purchasing housing. The presented article examines illegal acts committed in the field of shared housing construction. Special attention is paid to the consideration of the composition of the fraud under Art. 190 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan, in relation to this area of public relations. On the basis of law enforcement practice, various methods and schemes of deception of citizens interested in purchasing apartments are revealed.

Keywords: shared housing, housing market, criminal offenses, fraud, interest holders, fraudulent actions, civil law transactions, unscrupulous developers.

The reforms carried out in Kazakhstan «allowed the republic to firmly take the position of a country with a stable economic and social situation, create favorable conditions for attracting capital and investment» [1] in various sectors of the economy, including in housing construction. However, despite the results achieved there are also negative facts in the housing sector: unfinished and non-commissioned residential buildings that are the result of unlawful actions by unscrupulous developers and authorized companies. According to the statistics of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan in the field of housing it was registered in 2012 — 33, 2013 — 40, in 2014 — 24, in 2015 — 2 and in 2016 — 11 criminal offenses [2]. The analysis of the available statistical information indicates that the dominant acts in the field of housing are fraud (Article 190 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan, from 2012 to 2017 — 36 facts); appropriation or embezzlement of entrusted another's property (art. 189 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan, from 2012 to 2017 — 32 facts), infliction of property damage by false pretenses or abuse of trust (art. 195 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan, from 2012 to 2017 — 9 facts).

Criminal liability for committing fraud is regulated by Art. 190 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan. The legislator clearly defines fraud as the theft of another's property or the acquisition of the right to another's property through fraud or breach of trust.

Housing fraud has its own distinctive features regarding the methods and nature of the criminal acts. The materials of the investigative and judicial practice indicate that fraud in the shared construction of residential buildings is multi-episodic in nature and the prevailing method of its commission is deception, which is a misrepresentation of a person by transmitting or withholding any information. The Normative Decree of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan No. 6 of

June 29, 2017 states that «fraud may consist in deliberately misleading the owner or other owner of the property with a message of knowingly false information that does not correspond to reality or in concealing the true facts that should be reported to the owner or owner of the property, creating the owner of the property or other person an erroneous idea of the legality of transferring the property into the possession of the guilty person and (or) other persons» [3]. When fraud in the field of housing construction various methods and schemes of deceiving citizens interested in acquiring apartments are used including deception in relation to: «intentions (false promises), objects, person, various events and actions» [4].

As a rule, in the market for housing under construction fraudsters carefully conclude their criminal intentions when concluding civil law transactions to raise funds from equity holders. They deliberately hide from citizens that the basis of the agreement is a pure scam or the money of interest holders through a different fraudulent scheme will be used for other purposes. For example, developers, bypassing the provisions of the previously valid Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» of July 7, 2006 [5], in order to attract citizens' funds to the construction of residential buildings, they executed various civil law transactions with them (for example, a preliminary contract sale and purchase, investment agreement, housing cooperative agreement, joint participation agreement, etc.) while avoiding the conclusion of an agreement on shared participation in housing construction. Legally concluded contracts were lawful and if there was an appropriate construction license, developers and design companies carried out the construction of residential buildings. However, guarantees that residential buildings will be completed and put into operation were virtually absent. The one-sidedness of these agreements was that the developers provided for the protection of their own interests in case of entrepreneurial risk. In the agreements concluded, citizens acted as investors (co-investors) and did not assume that they were legally unprotected. Contracts by unscrupulous developers were drawn up in such a way that in the future their illegal actions to fail to fulfill their obligations to complete the construction of a residential building and transfer the residential share to the shareholder were recognized not as criminal, but related to civil law relations.

Often, fraudulent actions are carried out on the housing market by:

- encumbrance of the rights to share in the construction of residential premises by third parties,
- theft of money from equity holders by transferring them to the accounts of one-day firms,
- abuse of citizens' trust by referring to existing legal relations with the largest construction companies, the administration of territorial entities, other state bodies;
- presentation to potential buyers of other people's construction sites and houses as their own;
- presentation of a fictitious agreement between the investor and the developer;
- presentations to citizens who contributed money for the purchase of housing already sold by the developer of the apartments, etc. [6; p.8]

The false or silent information provided during fraud may relate to legal facts and events, the quality, value of the property, the identity of the perpetrator, his actual intentions, powers and other circumstances that may mislead the victim. As a rule, a developer or an authorized company may be provided with an unreliable or incomplete information on an interest holder in acquiring housing with information about:

- 1) the name and legal address of the developer and the authorized company;
- 2) stock:
  - a certificate confirming state registration (re-registration);
  - an agreement on the provision of a guarantee concluded with the Guarantee Fund, and its basic conditions in the case of organizing equity participation in housing construction by way of obtaining a guarantee of the Guarantee Fund;
  - permits of the local executive body to attract money from equity holders in case of organizing equity participation in housing construction by participating in a second-tier bank project or by

attracting money from equity holders after the construction of a residential building frame (residential building)

- a document confirming the corresponding right of the authorized company to the land plot, etc.

3) the construction projects of residential buildings (residential buildings) implemented by the developer;

4) the construction project, which includes:

- notice of the beginning of construction and installation works;
- an indication of the location and description of the object in accordance with the design and estimate documentation;

- information on the timing of its completion;

- basic information about the contractor (general contractor), including name, work experience in this area, availability of a license, information on commissioned construction projects, where he acted as a contractor (general contractor).

Often, unscrupulous developers and authorized companies cheat investors, without having:

- state building license for construction and installation works;

- licenses for the organization of the construction of residential buildings by raising money from shareholders or, in accordance with legislative amendments of April 7, 2016 [7], permission to raise money from shareholders, issued by local executive bodies;

- a land plot owned by the right of temporary paid land use (lease) provided by the state, or by right of ownership;

- experience in the implementation of residential construction projects;

- approved outline design;

- design (design and estimate) documentation of the construction object, etc.

An example of this is the following criminal case. So, privet citizen G., having learned through a friend about the sale of apartments in the Akzhol housing complex, turned to the office of ASUA-2006 LLP, located on Mustafina street, house 21 in Astana.

The director of this company M. (who is also the founder and director in one person) provided privet citizen G. for clarity documents that allegedly give the right to build an apartment building called "Akzhol" on a land area of 0.2841 ha, located on the street. I. Yesenberlin in Astana. At the same time, the guilty M. carried out his actions to attract interest holders without having a license for the organization of construction of residential buildings by attracting money from interest holders issued by the local executive bodies of the project company for the construction of each residential building, without any experience in the construction of residential buildings, including as a customer, for at least three years, without commissioning in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan at least one hundred apartments, without having an equity of at least that of thousands of monthly calculation indices, not having available equity for the construction of a residential building in the amount of not less than fifteen percent of the cost of building a residential building or in the amount of not less than the equivalent cost of building a zero cycle, not having design estimates for the construction object with a positive expert opinion having no own capital to complete the construction in full or the presence of own capital in the amount of at least twenty-five percent of the cost construction of a residential building and an agreement with the investor on the provision of investments sufficient to complete the construction, not the name of the building permit, using an unapproved preliminary design, namely its copies, without informing ASUA-2006 LLP about the absence of the above documents.

In order to bring his criminal intent to the end and not intending to build a residential building, bypassing the Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» of July 7, 2006 (no longer valid) [8], director M. convinced by deceiving privet citizen G. conclude an investment agreement. The latter did not suspect the director M.'s mercenary intentions.

According to the above agreement Mr. G made payment to the cash desk of ASUA-2006 LLP in the amount of 17 864 000 tenge for a non-existent apartment.

In order to cover up his fraudulent activities and to avoid criminal liability, Director M. began the construction of the Akzhol housing complex tricking private citizen G. and other contributors. As a result of his criminal actions, director M. illegally seized money in the amount of 16,232,000 tenge, which he ordered at his discretion, causing private citizen G. material damage on an especially large scale. The bodies of the preliminary investigation reasonably qualified M.'s actions as fraud committed on an especially large scale under subsection "b" part 4 of article 177 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan (as amended in 1997 [9]).

Often, in order to attract the largest amount of investment in shared housing construction fraudsters show potential participants empty construction sites fenced, dug a foundation pit or a finished foundation, as well as other people's construction sites and houses, passing them off as their own construction projects. «To conceal traces of fraud or misappropriation of someone else's property (in this case, money holders) the criminals declare bankruptcy, or change the management of construction companies, reorganize companies, delay construction, inventing various reasons of an objective nature ...» [10].

Fraudulent actions in the field of shared construction may also consist in selling the same apartment to several people at the same time or in selling a residential share in a new building if the perpetrator does not have ownership of the apartment being sold. «The double sale of apartments, as a rule, is done with intent, that is the person selling the housing in the vast majority of cases knows that either he or another person has already transferred the rights to this apartment. This fact means that there is every reason for raising the issue of initiating a criminal case» [11].

Summarizing the above, it should be noted that the above options for deceiving equity holders are not exhaustive. Undoubtedly, unscrupulous developers and authorized companies for the purpose of illegal enrichment can also develop other ways to circumvent the provisions of the Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» dated April 7, 2016 [12] and schemes for deceiving equity holders who invest money in the construction of residential buildings.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2016 No. 922 «On approval of the Housing Construction Program "Nurly Zher" and amendments and additions to some decisions of the Government of the Republic of Kazakhstan" // <http://online.zakon.kz>

2. Letter of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan No. 2-20034-17-02242 dated March 31, 2017 // Case No. 16.4/1-3 of the Center for the Study of Criminological Problems of the Research Institute of Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov.

3. The normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan «On judicial practice in cases of fraud» of June 29, 2017 // <http://adilet.zan.kz/rus>

4. Belov E. V. Qualification of fraud with real estate in the housing sector by the method of commission // <http://justicemaker.ru/>

5. The Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» dated July 7, 2006 (no longer valid) // <http://adilet.zan.kz/rus>

6. Malygina V. V. Features of the investigation of housing fraud: abstract. dis ... cand. legal sciences. Volgograd, 2008. — S. 8.

7. The Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» dated April 7, 2016 // <http://adilet.zan.kz/rus>

8. The Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» dated July 7, 2006 (no longer valid) // <http://adilet.zan.kz/rus>

9. Copy of the indictment of March 30, 2016. Criminal case No. 167115031000203 of the Department of Internal Affairs of Astana // Case No. 16.4/1-3 of the Center for the Study of Criminological Problems of the Research Institute of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenova.

10. Capital Legal Center // <http://www.advokatsuhovoleg.ru>.

11. Rebrikov A.V., Sidorov A.A. «Double sale» of apartments under construction: how to avoid and what to do if there are applicants for your apartment? Lawyers of the Bar Association «Legal Protection» // <http://www.realtylaw.ru/CTaTbH/2008/>

12. The Law of the Republic of Kazakhstan «On shared participation in housing construction» dated April 7, 2016 (as amended and supplemented) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000486>

ТҮЙІН

Нарықтық қатынас жағдайында тұрғын үй сатып алудың бір нұсқасы өз қаражатыңызды үлестік тұрғын үй құрылысына салу болып табылады. Жылжымайтын мүлік саудасы және құрылыс-жөндеу жұмысы саласында айналымға түсетін ірі ақшалай қаражат алаяқтарды баспана сатып алуға мүдделі азаматтарды алдаудың жаңа тәсілін ойлап табуға итермелейді. Ұсынылған мақалада үлестік тұрғын үй құрылысы саласында жасалған заңсыз әрекет қарастырылады. Қоғамдық қатынастың осы саласына қатысты Қазақстан Республикасы ҚК 190-бабында көзделген алаяқтық құрамын қарауға ерекше назар аударылды. Құқық қолдану практикасы негізінде пәтер сатып алуға мүдделі азаматтарды алдаудың түрлі тәсілі мен схемасы ашылады.

РЕЗЮМЕ

В условиях рыночных отношений одним из вариантов приобретения жилья является инвестирование собственных денежных средств в долевое жилищное строительство. Крупные денежные инвестиции, циркулирующие в сфере торговли недвижимостью и строительно-ремонтных работ, побуждают злоумышленников придумывать новые способы обмана заинтересованных в приобретении жилья граждан. В представленной статье рассматриваются противоправные деяния, совершаемые в сфере долевого жилищного строительства. Отдельное внимание уделено рассмотрению состава мошенничества, предусмотренного ст. 190 УК РК, применительно к данной сфере общественных отношений. На основе правоприменительной практики раскрываются различные способы и схемы обмана заинтересованных в приобретении квартир граждан.

УДК 343.98

Усманов Р. А., начальник кафедры информационно-аналитического и документационного обеспечения деятельности ОВД, кандидат юридических наук, полковник полиции

(Институт повышения квалификации сотрудников МВД России, г. Тюмень, Российская Федерация)

Новые методы работы с субъективными портретами как способ повышения эффективности процесса раскрытия преступлений

Аннотация. Субъективные портреты являются одним из эффективных средств раскрытия преступлений, способствуя установлению лиц, их совершивших и скрывающихся от правоохранительных органов. В настоящее время в правоохранительных органах имеется

большой опыт создания и использования субъективных портретов. Однако их использование не претерпело изменений с середины прошлого столетия, когда они начали внедряться в практику правоохранительных органов. Автором статьи рассмотрены особенности работы с субъективными портретами, сложившиеся в деятельности органов внутренних дел. Сформулированы рекомендации, следование которым позволит перейти на новый уровень работы с ними и повысить эффективность их использования в процессе раскрытия преступлений.

Ключевые слова: субъективный портрет; экспертно-криминалистический учет; методика использования; ориентировка; криминалистический учет.

Субъективные портреты представляют собой отображение внешнего облика преступника, изготовленное со слов очевидцев, пострадавших. В целях раскрытия преступлений актуальным представляется использование субъективных портретов в тех ситуациях, когда отсутствуют изображения лица, совершившего преступление. Несмотря на то, что субъективный портрет должен отражать только типовое сходство с оригиналом, главным его плюсом является наглядность. Общеизвестно, что именно с помощью зрения человек получает до 80 % информации об окружающем мире, поэтому субъективные портреты по-прежнему остаются действенным средством поиска лиц, совершивших преступления.

Однако, несмотря на эффективность, субъективные портреты в последние годы начинают терять свою востребованность. Сотрудники экспертно-криминалистических подразделений, оперативных подразделений органов внутренних дел, включая подразделения оперативно-розыскной информации, начинают испытывать негативное отношение к описываемому виду отображений внешнего облика преступника. Одна из причин — наличие ошибок, допускаемых в процессе изготовления субъективных портретов. Подробному рассмотрению этих ошибок посвящена наша статья, опубликованная в журнале «Юридическая наука и правоохранительная практика» [1].

Между тем, помимо указанных ошибок, приводящих к созданию субъективных портретов низкого качества, существует по нашему мнению, еще одна, причина, которая также негативно сказывается на эффективности их использования в деятельности органов внутренних дел: несмотря на внедрение новейших достижений науки и техники для изготовления субъективных портретов, сам процесс использования их не претерпел каких-либо изменений и остается на уровне столетней давности.

Перед тем, как перейти к подробному исследованию обозначенной проблемы, необходимо уточнить определение и содержание термина «субъективный портрет».

По мнению А. М. Зинина, субъективный портрет представляет собой «...изображение лица или фигуры человека, в той или иной степени соответствующее представлению очевидца о внешнем облике изображенного, изготовленное с помощью специальных методов и соответствующих технических средств» [2, 80]. Е. В. Давыдов, справедливо отмечая, что в криминалистике до настоящего времени нет единого толкования понятия «субъективный портрет», считает, что под ним следует понимать «...материально зафиксированные мысленные образы внешности человека в сознании видевших его людей» [3, 5].

В приведенных дефинициях можно выделить следующие ключевые элементы: мысленный образ внешности человека и наглядное его представление. С учетом этого, мы считаем возможным предложить следующее определение термина «субъективный портрет». Субъективный портрет — графическое отображение внешнего облика человека, запечатленного в памяти очевидца (свидетеля) или пострадавшего (потерпевшего).

Определившись с термином, приступим к рассмотрению проблемы, обозначенной нами ранее. Прежде всего отметим, что в органах внутренних дел создается большое количество субъективных портретов неустановленных лиц, однако, по нашему мнению, они используются недостаточно эффективно.

После изготовления субъективный портрет передается инициатору, в лице сотрудника уголовного розыска, в дежурную часть, а также направляется в соответствующий экспертно-криминалистический учет.

В дальнейшем субъективный портрет используется следующим образом. Вместе с ориентировкой он передается наружным нарядам полиции для оперативного опознания в ходе несения службы в общественных местах. Сотрудники уголовного розыска и дежурной части предъявляют субъективные портреты неустановленных лиц пострадавшим (потерпевшим) и очевидцам (свидетелям), с которыми проводятся следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия по другим преступлениям. В экспертно-криминалистических подразделениях органов внутренних дел ведение учета субъективных портретов разыскиваемых лиц сводится к их накоплению и последующему сравнению с фотоснимками задержанных лиц, подозреваемых, обвиняемых, а также с другими субъективными портретами в целях установления сходства и передачи полученной информации сотрудникам уголовного розыска.

Полагаем необходимым пересмотреть методику использования субъективных портретов в деятельности органов внутренних дел, связанной с раскрытием преступлений и установлением лиц, их совершивших.

Мы выделяем три ситуации, в которых можно реализовать новый подход к использованию субъективных портретов в деятельности органов внутренних дел. Рассмотрим их подробнее.

Довольно часто возникает ситуация, когда одного и того же преступника наблюдает несколько человек — очевидцы (свидетели), пострадавший (потерпевший). В соответствии с разработанной в криминалистике методикой в таких случаях составляются субъективные портреты с привлечением каждого участника преступного события. При этом изготавливается несколько субъективных портретов виновного лица. Впоследствии они передаются инициатору и в экспертно-криминалистический учет.

Другая ситуация возникает, когда преступления совершаются одним способом. Данный факт может свидетельствовать о том, что преступления совершены одним и тем же лицом. На данный факт может указывать и иная информация, имеющаяся в распоряжении сотрудников правоохранительных органов. В таких случаях встает вопрос об объединении расследуемых уголовных дел. Между тем, со слов участников преступного события по каждому выявленному факту составляется субъективный портрет преступника. Иными словами, аналогично вышеописанной ситуации в данном случае в распоряжении правоохранительных органов имеется несколько субъективных портретов одного виновного лица.

Для описанных ситуаций характерна одна общая особенность. На лицо, совершившее преступление, имеется несколько субъективных портретов, изготовленных с привлечением разных лиц. По одному факту их может быть от одного и более. А если речь идет об объединении уголовных дел, количество изготовленных субъективных портретов увеличивается в несколько раз. Подчеркиваем, речь идет об отображении внешнего облика одного лица. При этом все эти портреты, независимо от степени типажного сходства, качества изготовления в равной степени продолжают использоваться для установления лица, совершившего эти преступления.

Как уже было отмечено ранее, ни в теории, ни в практике нет однозначных рекомендаций о том, как поступать с этими субъективными портретами. Мы усматриваем несколько вариантов решения данной проблемы.

Первый вариант. Можно все изготовленные субъективные портреты предъявить лицам, наблюдавшим преступника, и выбрать из них тот, который, со слов участников, обладает наибольшей степенью сходства с оригиналом. Впоследствии именно он должен быть использован в процессе раскрытия преступления. Данный способ представляется нам наиболее оп-

тимальным. Его недостаток заключается в том, что все имеющиеся портреты могут не обладать в достаточной степени типажным сходством с лицом, совершившим преступление.

Все лица, ранее участвовавшие в изготовлении субъективных портретов, привлекаются повторно к данной процедуре. Отличие состоит в том, что все они участвуют в изготовлении субъективного портрета одновременно. Сама процедура тактически проводится в соответствии с рекомендованной методикой. В этом случае будет получен субъективный портрет, в котором будут учтены сведения, полученные от всех участников события преступления. При этом вероятность повышения его типажного сходства с разыскиваемым лицом значительно выше. Недостаток данного способа видится в том, что показания одних участников описываемого действия могут оказать влияние на других.

Третий вариант представляет собой объединение первого и второго способов. Предварительно очевидцам (свидетелям) и пострадавшим (потерпевшим) предъявляются все изготовленные субъективные портреты, из которых выбирается один. Затем все вместе участники привлекаются для доработки выбранного портрета. При этом по устоявшейся методике под руководством эксперта-криминалиста ими осуществляется замена отдельных элементов внешности на наиболее подходящие. Полученный портрет может быть доработан с использованием графических редакторов. Описываемый способ также позволяет в значительной степени повысить степень сходства субъективного портрета с оригиналом. Недостатки такого подхода аналогичны вышеописанным.

Подводя итог сказанному, можно отметить следующее. Отсутствие в теории и практике новых методов работы с субъективными портретами привело к тому, что в органах внутренних дел накапливается большое их количество, но эффективность работы с ними остается на прежнем уровне.

Считаем возможным повышение эффективности использования субъективных портретов в процессе раскрытия преступлений путем применения новых методов работы с ними. Это позволит избавиться от существовавших ранее шаблонов и перейти на качественно новый уровень работы с субъективными портретами разыскиваемых лиц. В конечном итоге такой подход позволит значительно повысить эффективность процесса раскрытия преступлений.

Список использованной литературы:

1. Усманов Р. А. Ошибки, допускаемые при изготовлении субъективных портретов // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2019. — № 4 (50). — С. 99–107.
2. Зинин А. М., Подволоцкий И. Н. Габитоскопия и портретная экспертиза: Учебн. / Под ред. Е. Р. Россинской. — М., 2016.
3. Давыдов Е. В. Современные возможности использования субъективных портретов в практике раскрытия и расследования преступлений: Учеб. пос. — Волгоград, 2012.

Түйін

Субъективті портрет — қылмысты ашудың тиімді құралының бірі, ол — қылмысты жасаған және құқық қорғау органдарынан жасыратын адамдарды анықтауға ықпал етеді. Қазіргі уақытта құқық қорғау органдарында субъективті портретті жасау және пайдалану тәжірибесі мол. Алайда оларды пайдалану өткен ғасырдың ортасында құқық қорғау органдарының тәжірибесіне ене бастағаннан бері өзгерген жоқ. Мақала авторы ішкі істер органдарының қызметінде қалыптасқан субъективті портретпен жұмыс ерекшелігін қарастырды. Ұсыныс тұжырымдалған, оларды орындау олармен жұмыс істеудің жаңа деңгейіне көшуге және қылмысты ашу процесінде оларды қолданудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

RESUME

Subjective portraits are one of the most effective means of solving crimes, helping to identify the persons who committed them and hiding them from law enforcement agencies. Currently, law enforcement agencies have extensive experience in creating and using subjective portraits. However, their use has not changed since the middle of the last century, when they began to be introduced into the practice of law enforcement agencies. The author of the article examines the peculiarities of working with subjective portraits that have developed in the activities of internal Affairs bodies. Recommendations are formulated, following which will allow you to move to a new level of work with them and increase the effectiveness of their use in the process of solving crimes.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

УДК 343

Еркебек М. Н., магистрант факультета послевузовского образования, старший лейтенант полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Развитие и совершенствование законодательства Республики Казахстан по противодействию экстремизму

Аннотация. Устойчивая динамика роста уровня экстремистских и террористических преступлений обусловлена, прежде всего, высокой степенью распространения данного общественно опасного деяния. Экстремистские и террористические организации действуют в странах как с низкой политической культурой, так и с давними парламентскими традициями. Появление экстремизма влечет за собой массовые человеческие жертвы, разрушаются духовные, материальные, культурные ценности, которые невозможно воссоздать веками. Он порождает ненависть и недоверие между социальными и национальными группами. Экстремистские акты привели к необходимости создания международной системы борьбы с ним. Масштабность и жестокость проявления современного экстремизма, необходимость непрерывной борьбы с ним, прежде всего, правовыми методиками, подтверждает актуальность выбранной темы.

Ключевые слова: экстремизм, религия, закон, терроризм, борьба, противодействие, общество, государство, преступление, молодежь.

Борьбе с экстремизмом и терроризмом наше государство уделяет особое внимание. Не случайно в Послании Первого Президента Республики Казахстан — Лидера Нации народу Казахстана «Стратегия «Казахстан — 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» в числе приоритетных задач определено противодействие всем формам и проявлениям радикализма, экстремизма и терроризма, отмечается, что «государство и граждане должны единым фронтом выступить против всех форм и проявлений радикализма, экстремизма и терроризма. Особую озабоченность вызывает угроза так называемого религиозного экстремизма... Нам нельзя допустить, чтобы искренняя вера во Всевышнего подменялась агрессивным и разрушительным фанатизмом... Экстремизм и терроризм в Казахстане имеют не идейную, а криминальную основу» [1].

При этом особое внимание уделено необходимости усиления профилактики религиозного экстремизма в обществе, прежде всего, в молодежной среде, а также формирования у населения религиозного сознания, соответствующего традициям и культурным ценностям светского государства — Республики Казахстан, где царят межконфессиональный мир и согласие, уважаются и соблюдаются права как верующих, так и граждан, придерживающихся атеистических взглядов.

На современном этапе процессы глобализации и рост конфликтного потенциала в мире оказали существенное влияние на состояние международной и национальной безопасности.

Угроза религиозного экстремизма и терроризма приобрела глобальный характер, повышая зависимость уровня защищенности национальных интересов каждого государства от состояния международной безопасности.

В этих условиях действующая система требует совершенствования для эффективного устранения условий (факторов), способствующих распространению радикальной религиозной идеологии, а также для пресечения экстремистских и террористических проявлений [2].

Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 26 июня 1998 г. № 233-І [3] регулирует правовые отношения в области национальной безопасности Республики и определяет содержание и принципы обеспечения безопасности человека и гражданина, общества и государства, систему, цели и направления обеспечения национальной безопасности страны. В соответствии с п. 8 ст. 6 данного Закона терроризм, экстремизм и сепаратизм в любых их формах и проявлениях относится к основным угрозам национальной безопасности.

В связи с этим государством проведена большая работа по созданию правовой основы противодействия экстремизму. Правовой основой деятельности по противодействию экстремизму, определяющей правовые и организационные основы, порядок деятельности государственных органов и организаций независимо от форм собственности, а также права, обязанности и гарантии граждан в связи с осуществлением противодействия экстремизму является Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 г. [4].

Данным Законом определяются правовые и организационные основы противодействия экстремизму в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, основ конституционного строя, обеспечения суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, национальной безопасности.

Противодействие экстремизму в Казахстане осуществляется по следующим основным направлениям: принятие профилактических мер, направленных на предупреждение экстремизма, в том числе на выявление и последующее устранение причин и условий, способствующих его осуществлению; выявление и пресечение экстремизма; международное сотрудничество в области противодействия экстремизму.

Согласно этому закону, органы национальной безопасности Республики Казахстан проводят оперативно-розыскные, контрразведывательные мероприятия и в соответствии с законодательством Республики Казахстан по мотивированным заключениям государственных органов осуществляют меры по недопущению въезда в Республику Казахстан иностранцев и лиц без гражданства, которые своими действиями создают угрозу или наносят ущерб безопасности общества и государства. Органы внутренних дел Республики Казахстан осуществляют оперативно-розыскную деятельность, исполнительные и распорядительные функции по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности, а также в соответствии с законодательством Республики Казахстан осуществляют выдворение из Республики Казахстан иностранцев и лиц без гражданства, которые своими действиями создают угрозу или наносят ущерб безопасности общества и государства.

Несомненно, принятие Закона РК «О противодействии экстремизму» является значительным событием не только в правовой сфере, но и в жизни общества и государства в целом. Системный, целенаправленный документ предназначен для придания эффективности той деятельности, которая велась с большим или меньшим успехом и до издания этого Закона как на основе правовых актов советского времени, так и с введением в действие с 1 января 2015 г. новых Уголовного [5] и Уголовно-процессуального [6] кодексов Республики Казахстан. Ответственность за экстремистские преступления в Уголовном кодексе Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. предусмотрена в 12 нормах. В соответствии со ст. 3 ч. 39 под экстремистскими преступлениями следует понимать деяния, предусмотренные ст. ст. 174, 179, 180-181, 182, 184, 258-259, 260, 267, 404 (частями второй и третьей) и 405 настоящего Кодекса.

1 декабря 2000 г. создан Антитеррористический центр государств — участников СНГ [7]. 7 октября 2002 г. в г. Кишиневе Советом глав государств СНГ было принято решение о созда-

нии отделения Антитеррористического центра государств-участников СНГ по Центрально-азиатскому региону с дислокацией в г. Бишкеке [8]. В контексте обеспечения безопасности Центрально-азиатского региона при использовании потенциала Содружества Независимых Государств в 2001 г. были созданы Коллективные силы быстрого реагирования ЦАР в рамках реализации Договора о коллективной безопасности 1992 г. [9].

В декабре 2003 г. распоряжением Президента РК создан Антитеррористический центр Комитета национальной безопасности для более эффективной работы всех силовых структур в борьбе с проявлениями терроризма и религиозного экстремизма [10]. В июне 2013 г. указом Президента Антитеррористический центр Комитета национальной безопасности упразднен и утверждено положение об Антитеррористическом центре Республики Казахстан [11].

На территории Казахстана запрещены организации, деятельность которых носит террористический характер. В период с 2004 по 2020 гг. Верховный Суд запретил в Казахстане 19 организаций, признанных террористическими и экстремистскими, с запретом их деятельности на территории Республики Казахстан. К террористическим и экстремистским организациям, представляющим угрозу безопасности государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности (в части, касающейся Республики Казахстан) отнесены: «Аль-Каеда», «Асбат-аль-Ансар», «АУМ Синрикё», «Боз гурд», «Братья-мусульмане», Движение «Талибан», «Жамаат моджахедов Центральной Азии», «Исламская партия Восточного Туркестана», «Исламская партия Туркестана», «Исламское движение Узбекистана», «Курдский народный конгресс», «Лашкар-и-Тайба», «Общество социальных реформ», «Организация освобождения Восточного Туркестана», «Джунд-аль-Халифат», «Хизб-ут-Тахрир», Республиканское общественное объединение «Сенім. Білім. Өмір», «Таблиги Джамаат», «Ат-такфир уаль-хиджра» [12].

Важную роль в осуществлении профилактики и контроля за деятельностью в Казахстане религиозных экстремистских организаций, а также предотвращении их распространения сыграл принятый 28 августа 2009 г. Закон Республики Казахстан № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» [13].

Настоящий Закон определил правовые основы противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, правовые отношения субъектов финансового мониторинга, уполномоченного органа и других государственных органов Республики Казахстан в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма.

В соответствии с этим Законом был создан специальный уполномоченный орган — Комитет по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан. Он осуществляет руководство в сфере противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, а также предупреждения, выявления, пресечения, раскрытия и расследования уголовных и административных правонарушений, отнесенных законодательством Республики Казахстан к ведению этого органа, и иные функции в соответствии с законодательством Республики Казахстан [14].

В целях приведения государственной системы противодействия терроризму и экстремизму в соответствие с международными нормами и принципами 8 апреля 2010 г. был принят Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму». Этим Законом были внесены коррективы в 5 кодексов и 11 законов Республики Казахстан, регулирующих религиозное законодательство, в том в числе правила осуществления религиозной деятельности, финансирования религиозных организаций и т. д. [15].

Теоретико-методологические разработки, связанные с необходимостью ведения структурированной политики в данном направлении, появились как реакция государства на акты

терроризма 2011-2012 гг. Поскольку эти преступления лицами, принимающими решение, ассоциировались с религиозным подтипом экстремизма, изменения в законодательстве коснулись и регулирования взаимоотношений государства и религиозных объединений.

Основным нормативным актом, определяющим правовой статус религиозных объединений до 2011 г. являлся Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 г. [16]. Являясь одним из самых старых законов на постсоветском пространстве, закон, по сути, воспроизводил положения Закона СССР от 1 октября 1990 г. «О свободе совести и религиозных организациях» и носил очень либеральный характер [17].

11 октября 2011 г. был издан Закон Республики Казахстан № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» [18], который заменил Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 г. Данный Закон закрепил равенство всех религиозных объединений перед законом, отделение от них государства и школы. В соответствии с законом, все религиозные объединения делятся на религиозные управления (центры), местные религиозные объединения (общины), духовные учебные заведения, монастыри. Закон также допускает возможность создания других видов религиозных объединений религиозными управлениями (центрами). Данный Закон установил также более жёсткие рамки в части регистрации деятельности религиозных объединений, а также миссионерской деятельности, а именно если граждане желают получить статус юридического лица для своей организации, они должны представить документы в Комитет регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции или его органы на местах, которые в течение 10 рабочих дней обязаны произвести регистрацию или отказать в ней. Основанием для отказа в регистрации может быть несоответствие учредительных документов закону и нарушение установленного порядка образования.

Указом Главы государства от 24 сентября 2013 г. № 648 была утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013–2017 гг. [19]. Она разработана в соответствии с поручением Главы государства, озвученным 14 декабря 2012 г. в Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан — 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства».

Главная цель этой программы — «развитие толерантности и иммунитета к радикальной идеологии».

Данная цель была достигнута решением определенных задач, а именно:

- совершенствованием мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленных на формирование в обществе толерантного религиозного сознания и иммунитета к радикальной идеологии;
- повышением эффективности выявления и пресечения проявлений религиозного экстремизма и терроризма, в том числе путем совершенствования системы обеспечения деятельности специальных государственных и правоохранительных органов;
- совершенствованием системы мер минимизации и ликвидации последствий экстремистской и террористической деятельности.

Целевой аудиторией проведенной работы стали: молодежь, верующие, госслужащие, рабочие и сельское население, т. е., по сути, весь народ Казахстана. Конечная цель кампании состояла в повышении правовой культуры; распространении толерантности и общественного единства; профилактике межконфессиональных и межэтнических конфликтов, распространения псевдорелигиозных течений, экстремистской идеологии, а также в реабилитации пострадавших от деструктивных течений и работе с приверженцами радикальных религиозных идеологий.

По итогам реализации Госпрограммы на 2013–2017 гг. достигнуты все целевые показатели по первой задаче: охват широкой аудитории информационно-разъяснительной работой, проведение адресной работы и профилактических мероприятий.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124 была утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы».

Основная цель данной программы — обеспечение безопасности человека, общества и государства посредством предупреждения проявлений религиозного экстремизма и предотвращения угроз терроризма. Достижение этой цели было обеспечено совершенствованием мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, повышением эффективности выявления и пресечения указанных проявлений, а также совершенствованием системы мер минимизации и ликвидации последствий экстремистской и террористической деятельности [20]. Реализация этой программы позволит укрепить общегосударственную систему противодействия религиозному экстремизму и терроризму.

Авторы Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2018–2022 гг. более детально подходят к проблеме профилактики, которой посвящена одна из четырёх задач: — «совершенствование мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленных на формирование в обществе иммунитета к радикальной идеологии и нулевой терпимости к радикальным проявлениям», а её результативность выражается следующими показателями: охватом религиозных групп и общин информационно-разъяснительной и контрпропагандистской работой, направленной на формирование иммунитета к радикальной идеологии; охватом осужденных лиц, содержащихся в учреждениях уголовно-исполнительной системы информационно-разъяснительной и контрпропагандистской работой, направленной на формирование иммунитета к радикальной идеологии и на дерадикализацию; степенью укомплектованности информационно-разъяснительных групп специалистами-теологами [21].

Таким образом, на сегодняшний день правовую основу борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан составляют: международные договоры в сфере борьбы с международным экстремизмом, заключенные в рамках ООН и ее структурных подразделений; региональные межгосударственные договоры по вопросам борьбы и противодействия религиозному экстремизму; межправительственные договоры Республики Казахстан, регламентирующие вопросы сотрудничества в борьбе с религиозным экстремизмом; международные договоры и иные нормативные акты межведомственного характера органов безопасности и специальных служб государств-участников СНГ; нормативные правовые акты международной организации уголовной полиции (Интерпола); законодательство Республики Казахстан по вопросам противодействия религиозному экстремизму; подзаконные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия религиозному экстремизму.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н. А. народу Казахстана Стратегия «Казахстан — 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства от 14 декабря 2012 г. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g
2. Указ Президента Республики Казахстан «О Государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013–2017 годы» от 24 сентября 2013 г. № 648 // <http://adilet.zan.kz/rus>
3. Закон Республики Казахстан от 26 июня 1998 года № 233-І «О национальной безопасности Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus>

4. Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 г. № 31-III // <http://adilet.zan.kz/rus>.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практ. пос. — Алматы, 2020.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#pos=3;-116
7. Антитеррористический центр государств — участников СНГ // <https://www.cisatc.org/132>
8. О создании отделения Антитеррористического центра государств-участников СНГ по Центрально-азиатскому региону с дислокацией в г. Бишкеке // <https://www.cisatc.org/132/166/195>
9. Коллективные силы быстрого реагирования ЦАР в рамках реализации Договора о коллективной безопасности 1992 г. // <https://odkb-csto.org/25years/>
10. Распоряжение Президента Республики Казахстан «Об Антитеррористическом центре Комитета национальной безопасности Республики Казахстан» от 29 декабря 2003 г. № 435// <http://adilet.zan.kz/rus>
11. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Положения об Антитеррористическом центре Республики Казахстан» от 24 июня 2013 г. № 588 // <http://adilet.zan.kz/rus>
12. Перечень террористических и экстремистских организаций, представляющих угрозу безопасности государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности (в части, касающейся Республики Казахстан) // <http://knb.kz/ru/antiterror/atc/article.htm?id=10321708@cmsArticle>
13. Закон Республики Казахстан № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» 28 августа 2009 г. // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191_
14. Приказ Министра финансов Республики Казахстан «Об утверждении Положения о Комитете по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан» от 10 октября 2014 г. № 430 // <http://adilet.zan.kz/rus>.
15. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия терроризму» от 8 апреля 2010 г. № 266-IV // <http://adilet.zan.kz/rus>.
16. Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» от 14 февраля 1992 г. // <http://adilet.zan.kz/rus>
17. Закон СССР «О свободе совести и религиозных организациях» от 1 октября 1990 г. // <https://base.garant.ru/6334103/>
18. Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» от 11 октября 2011 г. № 483-IV // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>
19. Указ Президента Республики Казахстан «О Государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013–2017 годы» от 24 сентября 2013 г. № 648 // <http://adilet.zan.kz/rus>
20. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 годы» от 15 марта 2018 г. № 124// <http://adilet.zan.kz/rus>
21. План мероприятий по реализации Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 г. // <http://adilet.zan.kz/rus>

ТҮЙІН

Экстремистік және террористік қылмыс деңгейінің тұрақты өсу динамикасы, ең алдымен, осы әлеуметтік қауіпті әрекеттің жоғары дәрежеде таралуына байланысты. Экстремистік және террористік ұйымдар саяси мәдениеті төмен елдерде де, бұрыннан келе жатқан парламенттік дәстүрі бар елдерде де жұмыс істейді. Экстремизмнің пайда болуы жаппай адам құрбандығына әкеліп соғады, ғасырлар бойы қалпына келтірілмейтін рухани, материалдық, мәдени құндылық жойылады. Бұл әлеуметтік және ұлттық топтар арасында жеккөрушілік пен сенімсіздік тудырады. Экстремистік акті оған қарсы күрестің халықаралық жүйесін құру қажеттілігіне алып келді. Қазіргі заманғы экстремизмнің кеңдігі мен қатыгездігі, онымен, ең алдымен, құқықтық әдістермен үздіксіз күресу қажеттілігі таңдалған тақырыптың өзектілігін растайды.

RESUME

The steady growth in the level of extremist and terrorist crimes is primarily due to the high prevalence of this socially dangerous act. Extremist and terrorist organizations operate both in countries with low political culture and in countries with long parliamentary traditions. The emergence of extremism entails massive human losses, and spiritual, material, and cultural values that cannot be recreated for centuries are destroyed. It breeds hatred and distrust between social and national groups. Extremist acts have led to the need to create an international system to combat it. The scale and brutality of modern extremism and the need to continuously combat it, primarily through legal methods, confirms the relevance of the chosen topic.

УДК 343.26

Конурбаева М. М., магистрант факультета послевузовского образования, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан)

Понятие и содержание уголовных санкций

Аннотация. Одним из приоритетных векторов развития современной уголовной политики в Республике Казахстан в сфере уголовно-правовых отношений является смягчение наказаний за преступления, не представляющие большой общественной опасности. Успешному функционированию данного направления способствует институт правотворчества в области совершенствования уголовно-правовых норм и институт судебной практики. Автор рассматривает понятие «санкции» в уголовно-правовом аспекте, приводит мнения ученых-правоведов, занимавшихся данной проблемой, и приходит к выводу, что под санкцией следует понимать конструктивный элемент статьи Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан, содержащей вид и размер наказания, выражающей объем общественной опасности уголовного правонарушения.

Ключевые слова: уголовное право, наказание, Уголовный кодекс, санкция, преступление, уголовное правонарушения, норма, право.

Понимание санкции как в литературе, так и в нормативных правовых актах многогранно. В законодательствах «санкцией» иногда именуется утверждение, разрешение какого-либо акта. Например, в ч. 2 ст. 16 Конституции РК «арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда с предоставлением арестованному права обжалования» [1, 8]. Чаще всего этот термин используется для обозначения мер воздействия, применяемых государственными органами по отношению к правонарушителю, либо подменяет собой термин «наказание».

Санкция (лат. *sanction* — строжайшее постановление), но лексически данный термин имеет несколько значений. В плане же проведения диссертационного исследования наиболее значимым является понятие санкции как структурной части общей правовой нормы, указывающей на возможность мер воздействия на ее нарушителя [2, 607].

В теории государства и права под санкцией понимается «элемент нормы права, предусматривающий последствия для субъекта, реализующего диспозицию», т. е. как атрибут нормы права [3, 124], что является общим для всех отраслей права. Исходя из этого, под санкцией в уголовном праве следует понимать часть уголовно-правовой нормы, содержащей вид и размер наказания, применяемого за нарушение диспозиции данной нормы.

Впервые уголовная санкция как объект фундаментального научного исследования нашла свое отражение в работе О. Э. Лейста, «Санкция в советском праве», которая дала заметный толчок дальнейшему исследованию проблем санкций представителями отраслевых наук [4].

Н. А. Беляев, А. А. Пионтковский, М. Д. Шаргородский длительное время исследовали уголовные санкции в рамках учения о наказании, что обуславливалось исторически сложившимися взглядами на уголовное право как на наказательное право [5; 6; 7].

Проблему уголовно-правовых санкций рассматривали с позиции установления в законе и применения в судебной практике наказаний за наиболее распространенные виды преступлений против личности, собственности, окружающей среды, что позволило выявить многие законодательные несоответствия и ошибки в практике назначения отдельных видов наказаний, а также сформулировать предложения по совершенствованию уголовного законодательства и дать рекомендации для внедрения в судебную практику [8; 9; 10].

Все исследования санкций в уголовном праве объединялись под общим знаменателем — уголовное наказание. При этом, как отмечает Н. Д. Дурманов «... имеющиеся в литературе разногласия по позициям изучения санкций во многом определяются отождествлением понятий «норма права» и «статья уголовного закона»» [11, 115–116].

Б. Т. Базылев считал санкцией «неблагоприятные последствия правонарушения, применяемые к правонарушителю государственными органами» [12, 37].

Хотя значение санкции в среде советских ученых-юристов трактовалось по-разному, но имело общую природу понимания.

Например, О. Э. Лейст рассматривал санкции как меры государственного принуждения, применяемые к лицу, совершившему правонарушение [13, 7].

И. Я. Козаченко представлял санкцию как «форму ответственности, выражающую меры наказания» [14, 56].

Более развернутое понятие уголовно-правовой санкции дает А. П. Козлов: «Санкция — это часть уголовно-правовой нормы, носящая принудительный качественно-количественный характер и представляющая собой формально определенную объективно-субъективную модель мер уголовно-правового воздействия, применяемых к лицам, совершившим преступление» [15, 17].

Несмотря на разные трактовки, уголовная санкция имела общую характеристику. Она рассматривалась как конструктивный элемент уголовно-правовой нормы, содержащей вид и размер наказания.

Сегодня в терминологическом понимании санкции принципиально ничего не изменилось. В казахстанской юридической литературе под уголовной санкцией понимается часть любой статьи Особенной части Уголовного кодекса [16], определяющей вид и размер наказания за совершение определенного преступления [17; 18]. Такой подход к пониманию уголовной санкции, по нашему мнению, как наиболее перекликается с понятием санкции в теории государства и права, так и выражает свою специфику, которая выражается в том, что уголовная санкция отражает, прежде всего, правовую оценку общественной опасности того или

иного преступления, а также линию уголовной политики государства в конкретных исторических условиях.

Дискуссионной позицией при исследовании санкций стала теоретическая модель правовой нормы, согласно которой каждая правовая норма имеет гипотезу (определение круга адресатов нормы и условий ее реализации), диспозицию (содержание правил поведения, права и обязанности участников регулируемого отношения) и санкцию. При этом полемику среди ученых вызывает количественная структура правовой нормы, в частности, уголовно-правовой. Проблема структуры правовой нормы вообще и структуры уголовно-правовой нормы в частности имеет достаточно длительную историю. К настоящему времени в науке сформировались следующие основные подходы к ее решению.

Исторически первой и преобладающей является теория трехчленной конструкции правовой нормы, в том числе и нормы уголовного права. Свое отражение эта концепция получила в трудах С. А. Голунского, Н. Д. Дурманова, В. М. Коган, П. Е. Недбайло, Р. А. Сабитова, А. Ф. Шебанова, Л. С. Явича и других ученых [19; 20; 21]. По-разному формулируя обоснование такой структуры норм уголовного права, авторы, отстаивающие данную позицию, исходят из того, что норма — это клеточка права и все, что свойственно праву, свойственно и его нормам.

Наряду с трехчленной структурой в теории уголовного права получила распространение концепция двухэлементного строения уголовно-правовой нормы, выработанная М. Д. Шаргородским, М. С. Строговичем, В. Г. Смирновым, Н. П. Томашевским, Я. М. Браиным и др. Вторую группу ученых объединяет только количественная, но не содержательная сторона этого вопроса. Проблема структуры в данном направлении решается выделением: гипотезы и диспозиции [22, 242–243]; гипотезы и диспозиции, объединенной с санкцией [23, 32]; гипотезы и диспозиции с использованием «идеи атрибутов» [24, 139]; гипотезы и санкции [25, 76]; диспозиции и санкции.

В казахстанской теории права преобладает точка зрения о трехчленной структуре нормы права. При этом отмечается, что в зависимости от отрасли права существуют и нормы с двухчленной структурой [26, 5].

Структура уголовно-правовой нормы Особенной части УК РК характеризуется наличием трех элементов: гипотезы, диспозиции и санкции. При этом гипотеза определяет содержание условий, при которых наступает ответственность за данный состав преступления, и отсылает правоприменителя к нормам Общей и Особенной частей УК РК (ст. 15 УК РК «Лица, подлежащие уголовной ответственности»). Диспозиция статьи определяет состав уголовного правонарушения, а санкция — вид и размер наказания, предусмотренные законодателем за нарушение данной диспозиции. Наличие санкции в статье Особенной части УК РК определяется принципом «нет преступления без наказания» или «Nullum crimen sine poena, nulla poena sine iure, nukkum crimen sine poena legali» [27, 63]. Уголовно-правовая санкция выступает формальным определителем законодательной оценки тяжести совершенного уголовного правонарушения. Руководствуясь принципом соразмерности наказания и общественного блага, законодатель в уголовной санкции определяет вид и размер наказания.

Необходимо отметить, что санкции присущи также и Общей части УК. Они содержатся в уголовных нормах, регулирующих порядок замены неотбытого вида наказания на более строгий при наличии определенных условий (гипотеза). К такой гипотезе указанных норм следует отнести злостное уклонение осужденного от отбывания наказания, не связанного с изоляцией от общества (ч. 2 ст. 41, ч. 4 ст. 42, ч. 2 ст. 43, ч. 2 ст. 44 УК РК).

Несколько иной точки зрения придерживается А.Т. Карипова, которая, кроме указанных нами норм, под правовой природой санкций объединяет и другие статьи Общей части УК РК (ст. ст. 55, 63, 65–69, 75, ч. 1 ст. 76, ст. 77, ч. ч. 2, 4 ст. 78, ст. 83 УК РК) [28], подчеркивая, что

данные меры уголовно-правового характера обладают всеми признаками уголовно-правовых санкций.

По отношению к терминологическому понятию уголовной санкции, по нашему мнению, значение уголовной санкции должно содержать кроме общего представления о санкции как части статьи Особенной части Уголовного кодекса, содержащей вид и размер наказания, и другие характеристики. Так, санкция, кроме того, выражает и объем общественной опасности преступления. Признавая тот или иной вид и размер наказания адекватным диспозиции статьи Особенной части УК РК, законодатель обозначает опасность данного преступления для общественных отношений. Поэтому расширение понятия уголовной санкции будет способствовать более точному и глубокому уяснению терминологического значения уголовно-правовой санкции.

При этом достижение целей наказания является одной из важнейших задач в борьбе с преступностью. От успешной реализации целей уголовного наказания зависят многие показатели преступности. В свою очередь, вид и размер назначенного наказания является одним из рычагов в механизме эффективной реализации целей уголовного наказания. Соответственно, содержание уголовной санкции должно включать в себя такой вид и размер наказания, который позволит с максимальной отдачей достичь цели наказания.

По этому поводу С. В. Пономарев пишет, что: «...достижения цели наказания определяют социальные результаты, к которым стремится законодатель и суд, устанавливая в санкциях статьей Уголовного кодекса и применяя к виновному лицу конкретную меру наказания» [29, 4].

Это дает нам право рассмотреть содержание уголовной санкции через призму целей наказания, определенных законодателем в ч. 2 ст. 39 УК РК (восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение совершения новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами). Необходимо отметить, что впервые подобное определение целей уголовного наказания было дано в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г., согласно которому наказание должно преследовать три цели: восстановление социальной справедливости, исправление, устрашение.

Цель восстановления социальной справедливости — оградить государство, общество и каждую личность в отдельности от произвола преступника. Наказание виновного должно свидетельствовать о торжестве справедливости и законности в обществе; сама деятельность правоохранительных органов ориентирована, прежде всего, на восстановление справедливости, нарушенной в результате противоправного деяния, носящего общественно опасный характер.

При этом полное и адекватное восстановление социальной справедливости возможно лишь при возмещении материального ущерба, а вред, наносимый общественным отношениям, носящий нематериальный характер, в какой-то мере восстанавливается в ходе исполнения наказания.

То есть восстановление социальной справедливости актуально прежде всего для потерпевшей стороны, его законных представителей. На это указывает Р. Ш. Жумагазиева: «восстановление социальной справедливости подразумевает создание внутреннего баланса в общественном сознании и у потерпевшей стороны для покрытия тех потерь, которые произошли вследствие совершенного преступления» [30, 9].

Как считает В. С. Сергиевский, социальная справедливость достигается только эквивалентным возмездием, т. е. равноценной содеянному карой — мерой уголовного принуждения [31, 30–31].

В свою очередь, исправление осужденного, общая и частная превенции также являются важными и приоритетными целями для государства. В. И. Костырев считает, что «учет баланса интересов потерпевшего, государства и виновного лица должен быть положен в основу

уголовно-правового регулирования и находить свое выражение в процессе применения уголовно-правовых санкций» [32, 63].

Советская традиция построения и применения уголовно-правовых санкций была ориентирована на преимущественный учет интересов государства и в очень малой степени учитывала интересы потерпевшего. Казахстанский законодатель в свете реформы уголовного законодательства, ориентированного на приоритетную охрану личности, создал рычаги возмещения материального ущерба потерпевшей стороне как в уголовно-процессуальном законодательстве, так и в судопроизводстве. Элементы гражданско-правового метода регулирования настойчиво проникают в область уголовно-правовых отношений, и это соответствует нормам гражданского общества, в котором цель государства — регулирование публично-правовых отношений.

Таким образом, под уголовной санкцией следует понимать конструктивный элемент статьи Особенной части УК РК, содержащий вид и размер наказания, выражающий объем общественной опасности уголовного правонарушения. А содержание уголовной санкции должно способствовать достижению целей наказания, то есть содержать эффективный вид и размер наказания.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. — Астана, 2000.
2. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М., 1997.
3. Биекенов Н. А., Исаева С. Н., Адрисова Ш. М. Теория государства и права: в вопросах и ответах. — Караганда, 2004.
4. Лейст О. Э. Санкции в советском праве. — М., 1962.
5. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. — Л., 1963.
6. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. — М., 1961.
7. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность. — Л., 1973.
8. Борзенков Г. Н. Ответственность за мошенничество. Вопросы квалификации. — М., 1971.
9. Жевлаков Э. Н. Преступления против природных богатств СССР: Учеб. пос. — М., 1983.
10. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции и виды / Под ред. М. И. Ковалева. — Томск, 1987.
11. Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон. — М., 1967.
12. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность: теоретические вопросы. — Красноярск, 1985.
13. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). — М., 1981.
14. Указ. раб. Козаченко И. Я.
15. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции: проблемы построения, классификация и измерения. — Красноярск, 1989.
16. Борчашвили И. Ш., Сахаров В. Н. Уголовное право РК: Общая часть: Учеб.-метод. пос. — Караганда, 2004.
17. Абилгазин Г. Г.-С. Уголовное право РК. Общая часть: Учеб. пос. — Костанай, 2003.
18. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебн. / Отв. ред. И. И. Рогов, Г. И. Баймурзин: 2-е изд., испр. и доп. — Алматы, 2003.

19. Шебанов А. Ф. Формы советского права. — М., 1968.
20. Явич Л. С. Право и общественные отношения (основные аспекты содержания и формы советского права). — М., 1971.
21. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: Учебн. для вузов. — М., 2002.
22. Томашевский П. П. О структуре правовой нормы и классификации ее элементов // Вопросы общей теории советского права. — М., 1960. — С. 241–245.
23. Братусь С. Н. Спорные вопросы теории юридической ответственности // Советское государство и право. — 1973. — № 4.
24. Болдырев Е. В., Галкин В. М., Лысков К. И. О структуре уголовно-правовой нормы. — М., 1974.
25. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права: предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования. — Л., 1965.
26. Ибраева А. С., Ибраев Н. С. Теория государства и права. — Алматы, 2003.
27. Мир юриспруденции в высказываниях, афоризмах и крылатых словах / Сост. С. Б. Сулеймен, Е. Ж. Жумагазиев. — Байконыр, 2001.
28. Карипова А. Т. Виды санкций по уголовному законодательству Республики Казахстан: проблемы совершенствования механизма построения санкций // Высшее образование и наука в Республике Казахстан: тенденции и перспективы развития. — Алматы, 2003.
29. Пономарев С. Н. Цели уголовного наказания. — Рязань, 1990.
30. Жумагазиева Р. Ш. Проблемы реализации целей уголовного наказания: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2005.
31. Сергиевский В. А. Превенция криминала // Фемида. — 1999. — № 3.
32. Костырев В. И. Санкции в механизме уголовно-правового регулирования: Дис. ... канд. юрид. наук. — СПб., 1996.

ТҮЙІН

Қазақстан Республикасында қылмыстық-құқықтық қатынас саласындағы қазіргі заманғы қылмыстық саясатты дамытудың басым бағытының бірі қоғамға үлкен қауіп төндірмейтін қылмыс үшін жазаны жеңілдету болып табылады. Осы бағыттың табысты жұмыс істеуіне қылмыстық-құқықтық норманы жетілдіру саласындағы құқық шығару институты мен сот практикасы институты ықпал етеді. Мақалада «санкция» ұғымын қылмыстық-құқықтық аспектіде қарайды, осы проблемамен айналысқан құқықтанушы ғалымдардың пікірін келтіреді және санкция деп жазаның түрі мен мөлшерін қамтитын, қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамдық қауіптілігінің көлемін білдіретін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі бабының сындарлы элементін түсіну керек деген тұжырымға келеді.

RESUME

One of the priority vectors for the development of modern criminal policy in the Republic of Kazakhstan in the field of criminal law relations is the mitigation of penalties for crimes that do not pose a great public danger. The Institute of law-making in the field of improving criminal law norms and the Institute of judicial practice contribute to the successful functioning of this direction. The author considers the concept of «sanctions» in the criminal law aspect, cites the opinions of legal scholars who have dealt with this problem and comes to the conclusion that the sanction should be understood as a constructive element of the article of the Special part of the criminal code of the Republic of Kazakhstan, containing the type and amount of punishment, expressing the amount of public danger of a criminal offense.

ӘОЖ 343.43

Н. Н. Сүлейменова, заңсыз көші-қонға және адам саудасына қарсы күрес бойынша мамандарды даярлау жөніндегі орталығының оқытушы-әдіскері, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы күресудің кейбір мәселелері

Аннотация. Бұл мақалада азаматтардың жеке бостандығына қол сұғатын тыйым салынған қылмыстық әрекет — адам саудасына қарсы күрестің кейбір мәселесі қарастырылған. Қазақстан Республикасында қаралатын проблеманы шешу жөнінде елеулі жұмыс жүргізіліп жатқаны, адам саудасына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың таралу қаупінің ұлғайып келе жатқан ауқымы зерделенгені, бұл қылмыстық іс-әрекеттің осы санатына қарсы іс-қимыл жасау жөніндегі нақты шараны іске асыру қажеттігіне әкеп соғатыны атап өтілді. Автор адам саудасының алдын алу және аталған қылмыспен күрес бүкіл әлемдік хабардың басты назарында тұрған басты мәселенің бірі болуы керек деген қорытындыға келеді.

Негізгі сөздер: адам саудасы, қылмыстық құқық бұзушылық, адам саудасының құрбаны, қылмысты тергеу, қылмыстық іс, кәмелетке толмағандар, құлдыққа сату, алдын алу.

Қазіргі таңдағы ең қымбат құндылық — адам және оның құқығы мен бостандығы. Конституцияға сәйкес еліміз өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырды, оның ең қымбат қазынасы — адам. Қазақстан Республикасының әрбір азаматының өмір сүруге, денсаулығын сақтауға құқығы бар. Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды.

Қазіргі өзекті проблеманың бірі адам саудасы болып тұр. Адам саудасы — бұл қоғамның басты құндылығының бірі — азаматтардың жеке басының бостандығына қол сұғатын қылмыстық заңмен тыйым салынған қызмет. Бұл әрекет халықаралық сипаттағы қылмыс болып табылады және бірден бірнеше мемлекеттің мүддесіне әсер етуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының заңнамасында адам саудасына бағытталған қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген. Мәселен, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 128-бабының 1-бөлігіне сәйкес адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәміле жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекет жасау адам саудасы деп танылады [1].

Адам саудасына тыйым салу көптеген халықаралық шарт пен конвенцияның ережелерімен қамтамасыз етілген. БҰҰ-ның 2000 жылғы Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын адам саудасының, әсіресе әйелдер мен балалар саудасының алдын алу және жолын кесу туралы хаттаманы көптеген ғалым мен практиктер осы үрейді неғұрлым кең және әмбебап деп таниды, халықаралық қоғамдастық, оның ішінде БҰҰ, ЕҚЫҰ, ХЕҰ, Еуропалық Одақ және т. б. сияқты халықаралық және өңірлік ұйым бұл проблемамен белсенді айналысуда.

Осылайша, АҚШ Мемлекеттік департаментінің 2015 жылғы Адам саудасы туралы баяндамасында Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары адам саудасының құрбандарын қорғау туралы заңның ең төменгі стандартын толық көлемде сақтамайтын, бірақ өз қызметін осы стандартқа сәйкес келтіруге күш салатын елдердің тізіміне қосылғаны туралы айтылған. Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандарды

қоса алғанда, адам саудасына байланысты тіркелген қылмыстық құқық бұзушылық саны өсуде [2].

Халықаралық көші-қон ұйымының статистикасы бойынша Қазақстан экономикалық өсу мен географиялық орналасуының арқасында адам саудасының құрбандары үшін баратын, транзиттейтін және шығатын ел болып табылады. Бұл ретте бізде адамдардың ішкі саудасы 47 пайызды құрап отыр, бұл жұмыссыздықпен және ауылдық өңірлерден ірі қалаларға көші-қон ағынының ұлғаюымен түсіндіріледі және 43 пайыз – Қазақстанға жұмысқа келген шетелдік азаматтардың саудасы, олардың басым көбі Өзбекстан азаматтары болып табылады. Қалған 10 пайызды шетелде, атап айтқанда, БАӘ Бахрейнге, Түркияға, Оңтүстік Кореяға жіберілетін қазақстандықтар құрайды [3]. Осы санаттағы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықты талдау елде адамдардың ішкі трафигінің басым болғанын куәландырады. Ішкі істер органдары Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Адам саудасы 128-бабы бойынша (2017 жылы – 32, 2018 жылы – 14, 2019 жылы – 2), Кәмелетке толмаған адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту 134-бабы бойынша (2017 жылы – 8, 2018 жылы – 14, 2019 жылы – 2), Кәмелетке толмағандар саудасы 135-бабы бойынша (2017 жылы – 12, 2018 жылы – 5, 2019 жылы – 2), жезөкшелікпен айналысуға тарту 308-бабы бойынша (2017 жылы – 35, 2018 жылы – 48, 2019 жылы – 9), жезөкшелікпен айналысуға арналған притон ұйымдастыру немесе оларды ұстау және жеңгетайлық 309-бабы бойынша (2017 жылы – 200, 2018 жылы – 179, 2019 жылы 68) қылмыстық іс қозғаған [4].

Адам саудасы ХХІ ғасырдың бірқатар проблемасымен, оның ішінде жеңе алмай келе жатқан кедейлікпен, әйелдерге қатысты кемсітушілікпен, сыбайлас жемқорлық және басқа да кемшілікпен, әлеуметтік желіні теріс пайдаланумен, сондай-ақ трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың әсері және таралуымен байланысты. Осындай қылмыстың түріне тап болған кейбір құрбан өздерінің материалдық жағдайын жақсарту немесе соны пайдаланып елден кету мүмкіндігі ретінде пайдаланады. Бұл адам саудасының дамуына ықпал ететін фактордың бірі болып табылады. Осы фактіге қарамастан, Қазақстан Республикасында адам саудасы проблемасын шешудегі елеулі прогресті атап өтуге болады.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 2020 жылдың 01 қыркүйегіндегі Жолдауында адам саудасына байланысты мәселе назардан тыс қалмады. Еліміздегі бүгінгі ахуалға орай құқық қорғау органдарының алдына жаңа талап қойылды. Құқық қорғау органдары адам саудасына байланысты қылмысты тергеу рәсімін жетілдіре түсу керектігін, қатаң жаза қолдану керектігін айтып кетті [5].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің Адам саудасына байланысты қылмыстың профилактикасы, алдын алу және оларға қарсы күрес жөніндегі 2018–2020 жылдарға арналған іс-шара жоспары іске асырылуда; 2019 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Парламент пен Үкіметтің бір жыл ішінде экономикалық, әлеуметтік сипаттағы зорлық-зомбылық, адам саудасы және жеке адамға, әсіресе балаларға қарсы басқа да қылмыс үшін жазаны қатаңдату жөнінде заңнамалық және практикалық шара қабылдауын көздейтін жалпыұлттық жоспарды бекітті; Қазақстан — адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі негізгі халықаралық конвенцияның: БҰҰ-ның Құлдық туралы Конвенциясының, БҰҰ-ның Адам саудасына және үшінші тұлғалардың жезөкшелікті пайдалануына қарсы күрес туралы Конвенциясының, трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенцияны толықтыратын адам саудасының, әсіресе әйелдер мен балалардың алдын алу және жолын кесу және ол үшін жазалау туралы Хаттаманың қатысушысы; Қылмыстық кодексте адам саудасына байланысты қылмыс үшін, атап айтқанда, қанау мақсатында адамды ұрлау; қанау мақсатында бас бостандығынан заңсыз айыру; адамдар саудасы; кәмелетке толмаған адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту; кәмелетке толмағандар саудасы; жезөкшелікпен айналысуға тарту; жезөкшелікпен және жеңгетайлықпен айналысу үшін притон ұйымдастыру немесе ұстау; адам ағзасы мен тінін алып қоюға немесе заңсыз алуға мәжбүрлеу үшін жауаптылық белгіленген; Адам саудасына

байланысты қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін барлық норма 2015 жылғы қаңтардан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық кодекстің редакциясында толық сақталған. Қылмысқа қарсы күрестегі бірлескен шараның 2019–2023 жылдарға арналған мемлекетаралық бағдарламасы іске асырылуда. 14 мемлекеттік орган, 2 халықаралық және 5 ҰЕҰ өкілдерінің қатысуымен адамдарды заңсыз әкетуге, әкелуге және сатуға қарсы күрес мәселесі жөніндегі ведомствоаралық комиссия жұмыс істеуде. 2016 жылдан бастап әрбір өңірде адам саудасынан зардап шеккендерге бюджет қаражаты есебінен арнаулы әлеуметтік қызмет көрсететін ұйым жұмысын жүзеге асыруда. Қазақстанның дағдарыс орталығы одағымен бірлесіп, 2016 жылдан бастап адам саудасының құрбандарына тегін адвокаттық көмек көрсету жөніндегі жоба іске асырылуда. Жоба АҚШ Елшілігінің қаражаты есебінен іске асырылды және тергеу сапасына және кінәлі адамдарды жауаптылыққа тартуға оң ықпалын тигізуде [6].

Ағымдағы жылдың қаңтар айынан бастап Қазақстанда адам саудасы үшін жаза күшейтілді. Бұрын бұл қылмыс үшін колонияға кем дегенде үш жыл, қазір төрт жылға жіберілетін болды. Ең ұзақ мерзімі өзгеріссіз қалды — 15 жыл бас бостандығынан айырылады [7].

Осыған байланысты Қазақстанда адам саудасы көріністеріне қарсы күрестің қазіргі заман үрдісін қолдай отырып, мынадай қосымша шараны әзірлеу орынды деп санаймыз: адам саудасының құрбандары үшін құрылған баспананы және үкіметтік емес ұйымды қаржыландыруды ұлғайту арқылы адам саудасының құрбандарына мемлекеттік көмекті ұлғайтуды жалғастыру.

Азаматтар шетелде жұмыс іздеуге мәжбүр болмауы үшін ұлттық деңгейде елдің экономикалық жағдайын жақсартуға күш салу қажет.

Адам саудасының алдын алу және аталған қылмысқа қарсы күрес кез келген елдің, жеке азаматтардың назарындағы басты мәселенің бірі болуы тиіс. Өйткені бұл — адамның тағдыры, денсаулығы, өмірі, оның құқығының қорғалуы деген сөз. Адам баласы үшін бұлар — ең басты құндылық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі — Алматы, 2020. 83 б.
2. Новости-Казахстан Электрондық ресурс — URL: www.newskaz.ru
3. International Organization for Migration Электрондық ресурс — URL: www.iom.kz
4. Правовая статистика Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus>
5. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
6. Об утверждении третьего периодического Национального доклада Республики Казахстан в рамках Универсального периодического обзора по правам человека // https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/konstitutsionnyi_y_stroy_i_osnovyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-P1900000831/
7. Казахстан попал в контрольный список США о торговле людьми // <https://mk-kz.kz/incident/2020/04/08/kazakhstan-popal-v-kontrolnyi-spisok-ssha-o-torgovle-lyudmi.html>

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы борьбы с запрещенной уголовным законом деятельностью, посягающей на личную свободу граждан, — с торговлей людьми. Отмечается, что в Республике Казахстан проводится значительная работа по решению рассматриваемой проблемы, изучается нарастающий масштаб угроз распространения уголовных правонарушений, связанных с торговлей людьми, что влечет необходимость реализации кон-

кретных мер по противодействию данной категории преступных деяний. Автор приходит к выводу, что профилактика торговли людьми и борьба с указанными преступлениями должны стать одним из главных вопросов, находящихся в центре внимания всего мирового сообщества.

RESUME

This article deals with some issues of combating activities prohibited by criminal law that infringe on the personal freedom of citizens — human trafficking. It is noted that considerable work is being done in the Republic of Kazakhstan to address the problem under consideration, and the growing scale of threats to the spread of criminal offenses related to human trafficking is being studied, which entails the need to implement specific measures to counteract this category of criminal acts. The author comes to the conclusion that the prevention of human trafficking and the fight against these crimes should become one of the main issues that are in the focus of attention of the entire world community.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Алтайбаев С. Қ.

Жаппай тәртіпсіздікті ескертудің кейбір шаралары 3

Биндюкова Т. С.

Участие адвоката-защитника в досудебных стадиях уголовного процесса Республики Казахстан 9

Биржанов Б. К.

Цифровые данные — новый вид доказательств 16

Бубербаев Н. Д.

К вопросу о геномной регистрации в раскрытии и расследовании уголовных правонарушений 22

Ералина С. Е., Ахметжанова Н. Н.

Вопросы профилактики преступности несовершеннолетних в деятельности органов внутренних дел 26

Каирбекова А.А.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша іс жүргізу ерекшеліктері 30

Ханов Т. А., Искакова Б. Е.

О перечне иных расходов, понесенных при производстве по уголовному делу 34

КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Абуталиева А. А.

Жаппай тәртіпсіздіктерге қарсы күрестің халықаралық тәжірибесі 39

Бейсеев А. А.

Социальные гарантии сотрудникам ОВД в контексте социально-экономических прав, закрепленных в Конституции Республики Казахстан 44

Имажанова Г. С.

Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарында курсанттарды оқытуда ақпараттық технологияларды пайдалану 47

СОДЕРЖАНИЕ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТҮМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Avkhadeyeva L. S.

Deception in the field of shared housing construction of the Republic of Kazakhstan 52

Усманов Р. А.

Новые методы работы с субъективными портретами как способ повышения эффективности процесса раскрытия преступлений..... 56

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Еркебек М. Н.

Развитие и совершенствование законодательства Республики Казахстан по противодействию экстремизму 61

Конурбаева М. М.

Понятие и содержание уголовных санкций 67

Сүлейменова Н. Н.

Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы күресудің кейбір мәселелері..... 73

**«Қазақстан Республикасы ІІМ Қарағанды академиясының
Хабаршы — Вестник» журналында
жариялау үшін қолжазбаларға қойылатын талаптар**

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемалары бойынша қазақ, орыс және шетел тілдеріндегі мақалалар қабылданады. Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоюдан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Журналдың № 1 басылымына қосу үшін қолжазба 15 ақпанға дейін, № 2 — 15 мамырға дейін, № 3 — 15 тамызға дейін, № 4 — 15 қарашаға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (әмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, кала, ел атауы;
- 3) зерттеу тақырыбы мен нысанын көрсететін жұмыс тілінде аннотация (80-100 сөз);
- 4) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркестері);
- 5) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 6) беттер саны — 6–8-ге дейін (А4 форматында);
- 7) арақашықтық — бір жарым (1,5);
- 8) абзацтық шегініс — 1.25;
- 9) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 10) мақала атауы – ортасында бас әріптермен;
- 11) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» МС 7.1 – 2003 сәйкес ресімделеді);
- 12) зерттеу тақырыбы мен нысанын қамтитын түйін қазақ (орыс), ағылшын тілдерінде (80-100 сөз).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстары мен «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді міндетті түрде пайдалану қажет.

Жұмысқа мақала талқыланатын бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұнына, онда келтірілген нақты деректерге, дәйеккөздерге, дереккөздерге жеке жауапкершілік авторға жүктеледі.

Мақаланың мазмұнына, онда келтірілген нақты деректерге, дәйексөздерге, дерексөздерге жеке жауапкершілік авторға жүктеледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушысы: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

*Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/ru> сайтынан көруге болады
Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,
Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі (803-кабинет)*

*E-mail: oniirir@kpa.gov.kz
факс: 8(721-2) 30-33-92,
тел. 8 (721-2) 30-34-12*

**Требования
к рукописи для опубликования в журнале «Хабаршы — Вестник
Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова»**

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях. Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются до 15 февраля, № 2 — до 15 мая, № 3 — до 15 августа, № 4 — до 15 ноября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с соблюдением следующих требований:

- 1) **УДК (код универсальной десятичной классификации);**
- 2) **фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны;**
- 3) **аннотация на языке работы (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования;**
- 4) **ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующих содержание статьи и обеспечивающих возможность информационного поиска);**
- 5) **текст в редакторе Word, шрифт Times New Roman, кегль 14;**
- 6) **количество страниц — 6-8 (формат А4);**
- 7) **интервал — полуторный (1,5);**
- 8) **абзацный отступ — 1,25;**
- 9) **поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;**
- 10) **название статьи — по центру прописными буквами;**
- 11) **сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15].**

Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТом 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»);

- 12) **резюме на казахском (русском) языках, резюме английском языке (80-100 слов), отражающие тему и предмет исследования.**

При оформлении перечня использованной литературы надлежит обязательно использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» и научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких с тематикой статьи.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются.

*Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>
Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы*

*E-mail: oniirir@kpa.gov.kz
факс: 8(7212) 30-33-92,
тел. 8 (721-2) 30-34-12*